UNIVERSITY OF HELSINKI

https://helda.helsinki.fi

Baabelin vankeudessa? : Juudalaiset Babyloniassa 500-400-luvuilla eKr.: In the Babylonian Captivity? Judeans in Babylonia in the Sixth and Fifth Centuries BC

Alstola, Tero

2012

http://hdl.handle.net/10138/229411

Alstola, T 2012, 'Baabelin vankeudessa? Juudalaiset Babyloniassa 500-400-luvuilla eKr.', Helsinki.

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository. https://helda.helsinki.fi
This is an electronic reprint of the original article.
This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.
Please cite the original version.

BAABELIN VANKEUDESSA?
JUUDALAISET BABYLONIASSA
500–400-LUVUILLA EKR.

Tero Alstola
Vanhan testamentin eksegetiikan pro gradu -tutkielma
Helmikuu 2012

HELSINGIN YLIOPISTO – HELSINGFORS UNIVERSITET

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion	Laitos – Institution
Teologinen tiedekunta / Eksegetiikan osasto	

Tekijä – Författare
Tero Alstola

Työn nimi – Arbetets titel
Baabelin vankeudessa? Juudalaiset Babyloniassa 500–400-luvuilla eKr.

Oppiaine – Läroämne
Vanhan testamentin eksegetiikka

Työn laji – Arbetets art	Aika – Datum	Sivumäärä – Sidoantal
Pro gradu -tutkielma	Helmikuu 2012	vi + 127

Tiivistelmä – Referat

Kuningas Nebukadnessar II siirrätti 500-luvun alussa eKr. väestöä Juudasta Babylonian ydinalueille. Heprealainen Raamattu kuvaa seikkaperäisesti pakkosiirtoon johtaneita tapahtumia, mutta se kertoo hyvin vähän pakkosiirretyn väestön oloista ja elämästä. 1800-luvun lopulta lähtien julkaistut nuolenpäätekstit kuitenkin mahdollistavat Babylonian juudalaisyhteisöön kohdistuvan tutkimuksen.

Tarkastelen pro gradu -tutkielmassani Babyloniaan pakkosiirretyn juudalaisväestön sosioekonomista asemaa 500–400-luvuilla eKr. ja käytän heitä tapausesimerkkinä babylonialaisesta pakkosiirtopolitiikasta. Käytän lähteinäni kolmea babylonialaista savitaulukokoelmaa, joihin kuuluvat tekstit ovat hallinnollisia listoja, talouselämän kuitteja ja sopimuksia sekä yksityisoikeuden asiakirjoja. Juudalaisväestön tunnistaminen asiakirjoista perustuu ensisijaisesti nimistöön, sillä henkilöiden etninen alkuperä ilmoitetaan dokumenteissa harvoin.

Ensimmäinen lähdeaineistoistani on Nebukadnessar II:n palatsiarkisto Babylonin hovista 500-luvun alusta eKr. Arkiston öljyannoslistat osoittavat Juudan kuninkaan Jojakinin, kuninkaan poikien ja juudalaisten palvelijoiden ja käsityöläisten oleskelleen Babylonin hovissa ja saaneen elatuksensa hovin varoista. Heidän lisäkseen palatsissa eli myös muita kuninkaallisia Nebukadnessar II:n valloittamilta alueilta ja runsaasti ulkomaalaisia käsityöläisiä ja sotilaita. Tapa pitää valloitettujen alueiden kuninkaallisia panttivankeina valloittajakuninkaan hovissa tunnetaan hyvin Mesopotamiasta, ja Jojakinin ja tämän poikien avulla pyrittiin hillitsemään Juudan kapinointia. Ulkomaalaisia käsityöläisiä taas käytettiin suurvallan loiston rakentamiseen.

Kaksi muuta lähdeaineistoani ovat peräisin Nippurin ympäristöstä: Āl-Jāḫūdun ja Bīt-Našarin tekstit on laadittu alueella 500–400-luvuilla ja Murašûn arkiston asiakirjat 400-luvun lopulla eKr. Tekstit ovat pääasiassa maatalouteen liittyviä kuitteja ja sopimuksia. Teksteissä esiintyy runsaasti juudalaisia henkilöitä, minkä lisäksi Āl-Jāḫūdu tarkoittaa Juudan kaupunkia. On ilmeistä, että merkittävä osa pakkosiirretyistä juudalaisista asutettiin Nippurin ympäristöön, missä heidät liitettiin alueella toimineeseen läänityslaitokseen. Siirtolaiset saivat käyttöönsä viljelysmaata, jonka käytön he korvasivat maksamalla kruunulle veroja sekä suorittamalla työ- ja asepalvelusta. Läänitysmaiden viljelijöistä tuli näin puolivapaita talonpoikia, jotka eivät voineet luopua maastaan tai siihen sidotuista velvoitteista. Heidän taloudellinen asemansa oli kuitenkin tyydyttävä, eikä asiakirjoissa ole mitään merkkejä laajamittaisesta köyhyydestä tai orjuudesta.

Babylonia pyrki asuttamaan pakkosiirtolaiset omiksi yhteisöikseen, jotka nimettiin usein väestön kotipaikan mukaan. Valtakunnan harjoittama deportaatiopolitiikka oli integroivaa: Siirtolaisten sallittiin säilyttää ryhmäidentiteettinsä ja asua omissa yhteisöissään, mutta samalla he saattoivat osallistua talouselämään ja kanssakäymiseen ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Pakkosiirtojen tavoitteet eivät olleet ideologisia vaan valtapoliittisia, ja siirtolaiset olivat Babylonialle ennen kaikkea taloudellinen resurssi.

Avainsanat – Nyckelord
Babylonia--historia, pakkosiirtolaisuuden aika, siirtolaiset--sosioekonominen asema--Babylonia

Säilytyspaikka – Förvaringställe
Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampuksen kirjasto, Teologia

Muita tietoja

Sisällys

1. Johdanto 1
1.1. Tutkimuskohde ja tutkimuskysymykset 1
1.2. Lähteet ja menetelmät 4
1.3. Tutkimushistoriaa 16
2. Suurvaltapolitiikka, väestönsiirrot ja babylonialainen yhteiskunta 19
2.1. Lähi-idän imperiumit ja Palestiinan pikkuvaltiot – yleiskatsaus 700–400-lukujen poliittiseen historiaan 19
2.2. Väestönsiirrot ja siirtolaisyhteisöt 25
2.2.1. Assyrian deportaatiopolitiikka 25
2.2.2. Assyrian pakkosiirrot Israelista ja Juudasta 28
2.2.3. Babylonian pakkosiirrot Juudasta 33
2.2.4. Näkökulmia Babylonian deportaatiopolitiikkaan 37
2.3. Babylonian talous- ja sosiaalihistoriaa 500–400-luvuilla 40
3. Nebukadnessar II:n palatsiarkisto 49
3.1. Löytökontekstin ja aineiston esittely 49
3.2. Analyysi 55
3.3. Johtopäätökset 64
4. Murašû arkisto 67
4.1. Löytökontekstin ja aineiston esittely 67
4.2. Analyysi 72
4.3. Johtopäätökset 88
5. Āl-Jāḫūdun ja Bīt-Našarin tekstit 92
5.1. Löytökontekstin ja aineiston esittely 92
5.2. Analyysi 93
5.3. Johtopäätökset 106
6. Johtopäätökset 108
Kirjallisuus 113
Apuneuvot 113
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus 113
Kirjallisuusluettelon lyhenteet 127

Kuvat

Kuva 1. Babylonin Pohjois- ja Eteläpalatsit. Pedersén 2005a, 110. 54
Kuva 2. Nippurin topografinen kartta. Cole 1996, 107. 72
Kuva 3. Velkakirja. EE 98 (CBS 5170). Stolper 1985, 218. 75
Kuva 4. Vuokrasopimus. EE 92 (CBS 5510). Stolper 1985, 216. 79
Kuva 5. Verokuitti. Joannès & Lemaire 1999, 34, asiakirja 2. 98
Kuva 6. Perinnönjakokirja. Abraham 2007, 221. 101

1. Johdanto

1.1. Tutkimuskohde ja tutkimuskysymykset

> Virtojen varsilla Babyloniassa
> me istuimme ja itkimme,
> kun muistimme Siionia.
> Rannan pajuihin
> me ripustimme lyyramme.
> Ne, jotka meidät olivat sinne vieneet,
> vaativat meitä laulamaan,
> ne, joiden orjuudessa me vaikeroimme,
> käskivät meidän iloita ja sanoivat:
> ”Laulakaa meille Siionin lauluja!”
> Kuinka voisimme laulaa Herran lauluja vieraalla maalla?[1]

Psalmin 137 antama kuva Babylonian pakkosiirtolaisuudesta on lohduton: siirretty väestö elää vankeudessa orjan asemassa ja kaipaa takaisin kaukaiseen kotimaahansa. Heprealaisen Raamatun mukaan Jumalastaan luopunut kansa karkotettiin 70 vuodeksi vieraalle maalle kärsimään rangaistusta synneistään, mutta Jumala armahti kansaansa ja päästi sen lopulta palaamaan takaisin Juudaan rakentamaan uutta temppeliä tuhotun tilalle.[2] Puhuttaessa pakkosiirtolaisuuden ajasta tai eksiilistä kyseessä on ennen kaikkea historiassa tapahtuneiden väestönsiirtojen, paluumuuton ja niiden seurausten teologinen ja ideologinen tulkintaprosessi.[3]

1800–1900-luvuilla suoritettuihin tekstilöytöihin asti käsitykset pakkosiirtolaisuuteen johtaneista tapahtumista ja pakkosiirtolaisten oloista Babyloniassa perustuivat yksinomaan heprealaisen Raamatun antamiin tietoihin. Toisen kuninkaiden kirjan luvuissa 24 ja 25 kerrotaan yksityiskohtaisesti Juudan kuningaskunnan viimeisistä vuosikymmenistä Babylonian laajentuvan suurvallan puristuksissa.[4] Kuningas Nebukadnessar II kukistaa Jerusalemin vastarinnan kahdesti ja siirrättää kaupungin eliitin ja käsityöläiset Babyloniaan. Maata viljelemään kerrotaan jääneen vain köyhiä, jotka hekin pakenevat pian Egyptiin babylonialaisten mielivallan pelossa. Kertomus kansan vaiheista jatkuu seuraavan kerran vasta Esran ja Nehemian kirjoissa, jotka kuvaavat pakkosiirtolaisten

[1] Psalmi 137:1–4.
[2] Ajatus on muotoiltu erityisen selkeästi Jeremian kirjassa (29:10–14) ja Toisessa aikakirjassa (36:21–23).
[3] Davies 1998, 128–134.
[4] Toisen kuninkaiden kirjan kuva Juudan kuningaskunnan loppuvaiheista on historiallisesti varsin tarkka: katso Grabbe 1998, 87–90. Tarkastelen kysymystä lähemmin luvussa 2.

paluuta Juudaan kuningas Kyyroksen antaman dekreetin turvin. Siirtolaisten elämästä ja oloista Babyloniassa voidaan heprealaisen Raamatun perusteella tietää hyvin vähän, sillä sen maininnat yhteisöstä ovat yksittäisiä ja hajanaisia. Babylonialaiset tekstilöydöt mahdollistavat tämän kuvan monipuolistamisen ja tarkentamisen, mutta niiden vaikutus historiankirjoitukseen on ollut yllättävän vähäistä. Yhtäältä tekstejä on julkaistu vaihtelevasti, ja merkittävä osa niistä odottaa edelleen julkaisuaan. Toisaalta tarjolla olevaa heprealaisen Raamatun ulkopuolista lähdemateriaalia on hyödynnetty tutkimuksessa vaihtelevasti, kuten luvussa 1.3. osoitan. Aineiston perusteella on kuitenkin ilmeistä, että Babyloniassa asui 500–400-luvuilla eKr. elävä juudalaisyhteisö, jonka tuottamia dokumentteja on säilynyt runsaasti 2000-luvun tutkijoiden käyttöön. Kertakaikkisesta joukkopaluusta Juudaan kuningas Kyyroksen aikana ei voida puhua.[5]

Pyrin pro gradu -tutkielmassani tarkentamaan kuvaa Babylonian juudalaissiirtolaisten oloista käyttämällä lähdeaineistonani kolmea babylonialaista savitaulukokoelmaa. En kiinnitä huomiotani eksiiliajan ideologisiin ulottuvuuksiin tai sen myöhempiin vaikutuksiin juutalaisuuden muotoutumisessa vaan tarkastelen muinaisuudessa tapahtuneita väestönsiirtoja ja niiden vaikutuksia kohteisiinsa. Tavoitteenani on vastata kysymykseen siitä, mikä juudalaissiirtolaisten yhteiskunnallinen ja sosioekonominen asema oli 500–400-lukujen Babyloniassa.[6] Täsmennän tutkimuskysymystäni edelleen jatkokysymyksillä: Pyrkikö Babylonian harjoittama politiikka integroimaan vai assimiloimaan siirtolaiset ympäröivään yhteiskuntaan, ja muuttuiko politiikka Persian vallan aikana? Miten pakkosiirtoja ja pakkosiirtolaisten työvoimaa käytettiin imperiumin rakentamiseen? Lähestyn tutkimuskohdettani tapausesimerkkinä babylonialaisista pakkosiirroista ja pohdin, voisiko tekemäni havainnot yleistää koskemaan valtakunnan politiikkaa laajemminkin.

Suomenkielisessä tutkimuksessa ei ole vakiintunutta termiä kuvaamaan Juudan asukkaita tai heidän siirtolaisuudessa eläneitä jälkeläisiään. Käsitteet *Juudan asukkaat* tai *Juudan pakkosiirtolaiset* ovat kömpelöitä, eikä niiden käyttö

[5] Juudalaisten ja myöhempien juutalaisten vuosituhansia kestänyt läsnäolo Babyloniassa on tunnettu tosiasia. Alueen yhteisöt olivat ajanlaskumme ensivuosisatoina juutalaisen oppineisuuden keskuksia, ja vielä 1900-luvun alussa juutalaiset olivat merkittävä vähemmistöryhmä Irakissa. Joannès & Lemaire 1999, 25–26; Barstad 2008, 139–140.

[6] Historialliseen tilanteeseen viittaavat vuosiluvut ovat tutkielmassani muotoa eKr., ellei toisin ole mainittu. Kuninkaiden hallitusajoissa olen noudattanut J.A. Brinkmanin kronologiaa teoksessa Oppenheim 1977, 335–348.

adjektiivisesti tai yhdyssanan alkuosana ole mahdollista. Babyloniassa elävän väestön nimittäminen Juudan asukkaiksi ei ole järin perusteltua, enkä koe mielekkääksi puhua kaikissa yhteyksissä pakkosiirtolaisistakaan. Englanninkielinen tutkimuskirjallisuus käyttää varsin säännönmukaisesti sanaa *Judeans*, jolla pyritään erottamaan toisistaan hepreankielisen sanan *jĕhūdīm* (יְהוּדִים) etnis-maantieteellinen ja etnis-uskonnollinen merkitys. Joseph Blenkinsoppin mukaan nimi *jĕhūdīm* syntyi kuvaamaan Juudan maantieteellisellä alueella asunutta heimoa, ja Juudan kuningaskunnan synnyttyä sen merkitys laajeni alkuperäisen heimokontekstin ulkopuolelle mutta oli yhä sidottu Juudan maantieteelliseen alueeseen.[7] Bob Becking toteaa, että vielä pakkosiirtolaisten jälkeläisiäkään ei kutsuttu juutalaisiksi, ja Blenkinsopp ajoittaa varsinaisen juutalaisuuden syntyprosessin ja sanan *jĕhūdīm* etnis-uskonnollisen käytön muotoutumisen persialaisaikaan.[8] Mary Joan Winn Leith tekee samanlaisia havaintoja termin käytöstä, ja hänen mukaansa sanalla kuvataan kulttiyhteisöä ensimmäisen kerran vasta Esterin kirjassa.[9] Kun vertaillaan sanan *jĕhūdīm* erilaisia käännösvastineita, suomalainen vuoden 1992 raamatunkäännös näyttää seuraavan edellä kuvattua sanan merkityksen kehitystä varsin johdonmukaisesti. Teksteissä, jotka kuvaavat pakkosiirtolaisuutta edeltänyttä aikaa, *jĕhūdīm* on käännetty esimerkiksi sanoin ”Juudan heimoon kuuluvat” tai ”Juudan miehet”. Käännös ”juutalainen” esiintyy vain Esran, Nehemian, Esterin ja Danielin kirjoissa.

Mielekkäin käännösvastine sanalle *Judeans* on nähdäkseni *juudalaiset*. Termi ottaa huomioon henkilöiden maantieteellisen alkuperän Juudan kuningaskunnan alueelta, erottaa heidät myöhemmistä juutalaisista ja taipuu notkeasti tieteellisen kirjoittamisen tarpeisiin. Viittaan tutkielmassani tällä käsitteellä niin Juudan asukkaisiin kuin Juudasta 500-luvulla Babyloniaan vietyihin pakkosiirtolaisiin. Tutkimuskirjallisuudessa täsmällisempien ilmaisujen etsiminen on jatkuva prosessi: tämä on nähtävissä esimerkiksi Ran Zadokin juudalaisista käyttämän terminologian kehityksessä.[10]

---

[7] Blenkinsopp 2009, 19–21, 25.
[8] Becking 2006, 10–11; Blenkinsopp 2009, 25–28.
[9] Winn Leith 1998, 368.
[10] Zadokin käyttämän terminologian kehitys käy ilmeiseksi jo hänen teostensa nimistä. Varhainen *The Jews in Babylonia during the Chaldean and Achaemenian Periods according to the Babylonian Sources* (1979) puhui vielä juutalaisista, mutta *The Earliest Diaspora. Israelites and Judeans in Pre-Hellenistic Mesopotamia* (2002) seuraa muuta 2000-luvun tutkimuskirjallisuutta. Zadok ei valitettavasti kuvaa terminologian kehitykseen liittyviä ratkaisujaan.

1.2. Lähteet ja menetelmät

Tutkimukseni onnistumisen välttämätön ennakkoehto on muotoilla selkeät kriteerit sille, miten juudalaiset henkilöt voidaan tunnistaa nuolenpääaineistosta ja miten heidät voidaan edelleen määritellä pakkosiirtolaisiksi. Juudalaisten tunnistaminen perustuu ensisijaisesti nimistön analyysiin, sillä käyttämäni nuolenpääaineisto erottelee hyvin harvoin henkilöitä näiden etnisen taustan perusteella. Sana *jāḫūdaīa,* 'juudalainen', esiintyy 500–400-lukujen nuolenpäälähteissä vain kahdesti: Nebukadnessar II:n palatsiarkistossa kuvaamaan seesaminsiemenöljyn vastaanottajien etnistä alkuperää ja toisen kerran Āl-Jāḫūdun kaupungin nimen varhaismuodossa.[11] Muutaman kerran Nebukadnessar II palatsiarkistossa henkilön etninen alkuperä tulee esille hänen tittelistään "Juudan kuningas" tai "Juudan kuninkaan pojat".[12]

Tämän johdosta henkilönnimistö on usein ainoa keino erotella juudalaisia muista etnisistä ryhmistä. Kulttuurinen vuorovaikutus ja assimilaatio aiheuttivat kuitenkin sen, että pakkosiirretyt kansat alkoivat antaa lapsilleen paikalliskielisiä nimiä, ja Lähi-idän puhekielenä levinnyt aramea vaikutti nimistöön:[13] akkadinkielisiä nimiä käyttäneet vanhemmat antoivat jo uusassyrialaisena aikana lapsilleen aramealaisnimiä.[14] Luoteisseemiläisten kielten läheisen sukulaisuuden vuoksi juudalaisnimet uhkaavat lisäksi sekoittua muiden naapurikansojen nimistöön.[15] Michael David Coogan arvelee, että siirtolaiset saattoivat käyttää Babyloniassa kahta nimeä, toista julkisissa yhteyksissä ja toista etnisen yhteisönsä piirissä. Toisaalta nimien valinnassa saatettiin pyrkiä kaksoismerkitykseen, ja nimi laadittiin siten, että sen äänneasu kuulosti tutulta niin juudalaiseen kuin babylonialaiseen nimistöön tottuneelle.[16] Lisäksi assyrialaisten ja babylonialaisten tiedetään antaneen sota- ja panttivangeilleen akkadilaisia nimiä.[17]

Bustenay Oded määrittelee uraauurtavassa tutkimuksessaan *Mass Deportations and Deportees in the Neo-Assyrian Empire* (1979) kaksi

[11] Weidner 1939, 925; Zadok 1979, 2, 4; Pearce 2006, 401–402.
[12] Katso luku 3.2.
[13] Oded 1979, 12–13; Zadok 1979, 3–4, 12–13, 18; Dandamayev 1991, 257; Kuhrt 1995, 609. Esimerkki aramean käytöstä puhekielenä persialaisajan Babyloniassa ovat Murašûn arkiston savitaulujen arameankieliset arkistointitiedot. Cardascia 1951, 25.
[14] Parpola 2004, 11.
[15] Oded 1979, 12; Zadok 1979, 6.
[16] Coogan 1974, 11–12.
[17] Zadok 2002, 18.

pakkosiirtolaisten tunnistamisen ehtoa, jotka ovat nähdäkseni sellaisenaan käyttökelpoisia myös tässä tutkimuksessa. Ensimmäiseksi henkilöiden etnisen taustan tai kansalaisuuden tulee selvitä nimestä riittävän yksiselitteisesti. Tämä voi onnistua nimeen liitetyn määreen – kuten Juudan kuningas – avulla tai huomattavasti yleisemmin itse henkilönnimeä tutkimalla.[18] Uskonto tarjoaa nimittäin lyömättömän mahdollisuuden juudalaisten ja israelilaisten erottamiseen muista länsiseemiläisistä siirtolaisista. Vaikka uusassyrialaiselta ajalta tunnetaan joitakin jahvistisia nimiä Syyriasta, uusbabylonialaisella ajalla jahvistinen elementti näyttää esiintyvän vain israelilaisessa ja juudalaisessa nimistössä.[19]

Juudalais-israelilaisten henkilöiden erottaminen muista ryhmistä perustuu valtaosiltaan jahvististen elementtien tunnistamiseen; tätä kautta on mahdollista sukulaisuussuhteiden, kontekstin ja vertailuaineiston perusteella päätellä muiden lähdetekstissä esiintyvien henkilöiden etnistä taustaa.[20] Joitakin henkilöitä voidaan tunnistaa myös ei-jahvististen mutta tyypillisesti heprealaisten nimien perusteella.[21] Koska siirtolaiset antoivat uudessa kotimaassaan lapsilleen myös paikallisia nimiä, monet israelilaiset ja juudalaiset hukkuvat väistämättä nuolenpääaineistoon, jos sukulaisuussuhde ei selvennä heidän juuriaan.[22] Ollessaan nimen ensimmäisenä osana Jahve kirjoitettiin tyypillisimmin muodossa *ia-a-ḫu-ú-* ja nimen toisena osana muodossa *-ia-a-ma*.[23] Āl-Jāḫūdun ja Bīt-Našarin tekstit osoittavat, että jälkiosan elementti esiintyy myös muodoissa *-iá/ia-a-ḫu-ú* ja *-ia-ḫu-ú*.[24] Savitauluissa nimien jahvistinen osa on erotettu vain toisinaan jumalnimeä merkitsevällä determinatiivilla.[25] Babylonialaisten kirjureiden merkintätavoissa on horjuvuutta vierasmaalaisten jumalten kohdalla, mutta esimerkiksi tutut egyptiläiset ja iranilaiset jumalat merkittiin determinatiivilla varsin säännönmukaisesti.[26]

Vaikka juudalaiset ja israelilaiset nimet kyetään usein erottelemaan muista länsiseemiläisistä, niiden erottamiseen toisistaan nuolenpääaineistossa ei ole

[18] Oded 1979, 11–16.
[19] Coogan 1976, 119; Zadok 1979, 4–5.
[20] Zadok 1979, 4–5, 7; Ephʿal 1983, 106–107; Vanderhooft 2003b, 221.
[21] Zadok 1979, 22–27.
[22] Wallis 1980, 133.
[23] Tropper 2001, 81; Zadok 2002, 14. Kahden perusmuodon kirjoitusasuissa on vaihtelua.
[24] Joannes & Lemaire 1999, 18–21, 27–29.
[25] Zadok 1979, 8–9; Joannès & Lemaire 1999, 20–21 ; Tropper 2001, 81–83.
[26] Zadok 1979, 9; Dandamayev 1984b, 339; Dandamayev 1991, 256.

olemassa yksiselitteisiä lingvistisiä perusteita.[27] Tämä johtaa väistämättä tiettyyn epävarmuuteen yksittäistapauksissa, mutta tutkittaessa laajempia nuolenpääaineistoja voidaan historiallisten tietojen perusteella olettaa, että ehdoton pääosa uus- ja myöhäisbabylonialaisissa savitauluissa esiintyvistä jahvistisista nimistä kuuluu juudalaisille.[28] Tämä voidaan nähdäkseni osoittaa lähdeaineistojeni kohdalla varsin yksiselitteisesti, mistä on kiittäminen Babylonian suorittamia pakkosiirtoja. Palaan nyt Odedin kaksiosaiseen menetelmään pakkosiirtolaisten tunnistamisesta: Toisen ehdon mukaan tietyllä alueella eläviä vierasmaalaisia henkilöitä voi kutsua pakkosiirtolaisiksi vasta, kun tiedetään, että henkilöiden kotimaasta on suoritettu deportaatio heidän nykyiselle asuinalueelleen. Kaikki vierasmaalaiset henkilöt Mesopotamiassa eivät missään tapauksessa olleet pakkosiirtolaisia, ja monet suuretkin väestöryhmät muuttivat kotimaastaan vapaaehtoisesti.[29] Esittelen seuraavaksi käyttämäni lähdeaineistot ja tarkastelen kysymystä juudalaisten tunnistamisesta sekä Odedin toisen ehdon toteutumista kussakin aineistossa.

Tärkeimmän lähdeaineistoni muodostavat kolme nuolenpäätekstien kokoelmaa 500–400-lukujen Babyloniasta.[30] Niiden sisältämät tekstit ovat kaikki primäärilähteitä, jotka ovat syntyneet pääasiassa osana babylonialaisen yhteiskunnan tavanomaisia kaupallisia ja juridisia toimia. Joukossa on niin velkakirjoja kuin vuokra- ja aviosopimuksia. Valtionhallinnon asiakirjojen merkinnät juudalaisista ovat harvinaisia, ja niistä ainoat sisältyvät Nebukadnessar II:n palatsiarkiston savitauluihin.

Vanhin käyttämistäni tekstikokoelmista ajoittuu 500-luvun alkuun, ja se sisältää joukon Babylonian kuninkaan Nebukadnessar II:n palatsiarkistoon kuuluneita savitauluja.[31] Tämä 346 taulun joukko on kaikki, mitä Babylonian valtionarkistoista on säilynyt tutkijoille; määrä on häviävän pieni verrattuna

[27] Vaikka *yw*-elementti aakkoskirjoitetuissa jahvistisissa nimissä näyttäisi olleen tyypillinen erityisesti Israelissa ja *yh*-elementti Juudassa, ei tämäkään jakolinja ole selkeä. Edelleen tilannetta mutkistaa nimien esiintyminen nuolenpäillä kirjoitetussa akkadissa: uusassyrialaisten ja uusbabylonialaisten nuolenpäätekstien tavat esittää jahvistisia nimiä poikkeavat toisistaan. Tekstien ajoitus ja historialliset tiedot pakkosiirroista ratkaisevat usein henkilöiden syntyperän. Nimistön problematiikka käsittelevät muun muassa Coogan 1976, 49–53; Zadok 1979, 7–22; Zadok 1988, 182–187; Joannès & Lemaire 1999, 20–21; Tropper 2001, 81–106; Becking 2002, 162–163; Vanderhooft 2003b, 220–221, 225.
[28] Zadok 1979, 7.
[29] Oded 1979, 11–16.
[30] Tutkimuksessani käytetyt translitteraatiot on julkaistu aiemmin muiden tutkijoiden teoksissa. Translitteroinnissa käytetyt merkintätavat olen kuitenkin yhtenäistänyt samanlaisiksi kaikissa teksteissä.
[31] Pedersén 2009, 193–195.

tunnettuihin uusassyrialaisiin valtionhallinnon asiakirjoihin.[32] Taulut löydettiin Robert Koldeweyn vuosina 1899–1917 suorittamissa kaivauksissa Babylonin kaupungista, pääasiassa kuninkaallisen Eteläpalatsin raunioista.[33] Vain Ernst F. Weidner on julkaissut kokoelmasta neljä taulua osittain vuonna 1939, mutta tilanne tulee korjaantumaan tulevaisuudessa Olof Pedersénin ja Joachim Marzahnin julkaisun valmistuttua.[34] Savitauluarkisto käsittelee ohran, seesaminsiemenöljyn, taateleiden ja mausteiden toimituksia palatsin varastoihin ja näiden tuotteiden jakamista edelleen suurelle joukolle yksittäisiä henkilöitä tai ryhmiä, joista osa oli ulkomaalaista syntyperää.[35] Taulujen kiinnostavuus liittyy niissä esiintyvään nimistöön, tuotteiden vastaanottajiin. Joukossa on ihmisiä lukuisista etnisistä ryhmistä ja sosiaalisista luokista: Askelonin kuninkaan poikia, egyptiläisiä sotilaita ja myös muutamia juudalaisia – joista yksi on kuningas Jojakin. Häntä nimitetään tauluissa Juudan kuninkaaksi tai Juudan kuninkaan pojaksi, ja hänen lisäkseen mainitaan erikseen Juudan kuninkaan viisi poikaa.[36] Tässä tapauksessa henkilöiden tunnistaminen Juudan pakkosiirtolaisiksi on ilmeistä: Henkilöiden juudalainen alkuperä tuodaan teksteissä eksplisiittisesti ilmi, ja Jojakinin vangitseminen tunnetaan Babylonialaisesta kronikasta ja juudalaisten pakkosiirto Babyloniaan heprealaisesta Raamatusta.[37]

Kenties mielenkiintoisin tekstikokoelmista on vielä pääosin julkaisematta. Ensimmäiset 500–400-lukujen Āl-Jāḫūdu- ja Bīt-Našar-teksteihin (AJBN-tekstit) kuuluvat savitaulut tulivat tiedeyhteisön käyttöön vuonna 1999, jolloin Francis Joannès ja André Lemaire julkaisivat kolme nuolenpäätekstiä. Näistä ensimmäinen on Āl-Jāḫūdussa laadittu kauppakirja vuodelta 498 ja toinen verokuitti Bīt-Našarin kaupungista vuodelta 532; kolmas teksti ei liity tutkimusaiheeseeni.[38] Tekstien kiinnostavuus käy ilmeiseksi jo kokoelman nimestä: akkadinkielinen sanapari Āl-Jāḫūdu tarkoittaa Juudan kaupunkia.[39] Tapa nimetä paikannimiä niiden asukkaiden etnisen alkuperän mukaan tunnetaan hyvin Babyloniasta[40], minkä lisäksi AJBN-tekstien henkilöistä huomattavalla osalla on

[32] Kuhrt 1995, 574. Taulujen lukumääristä kirjoitan tarkemmin luvussa 3.1.
[33] Pedersén 2005a, 2, 110–132.
[34] Weidner 1939; Pedersén 2009, 194–195. Katso myös Pedersénin (2009) alustava julkaisu yhdestä kokoelman uusassyriaksi kirjoitetusta taulusta.
[35] Pedersén 2005a, 110–132; Pedersén 2005b, 267–272.
[36] Weidner 1939, 925–928, 930.
[37] Grayson 1975, 102: kääntöpuolen rivit 11–13; 2. Kun. 24:10–17.
[38] Joannès & Lemaire 1999.
[39] Joannès & Lemaire 1999, 24–25.
[40] Ephʿal 1978, 80–81; Joannès & Lemaire 1999, 24.

jahvistinen nimi.[41] Näiden havaintojen valossa näyttää ilmeiseltä, että merkittävä osa Āl-Jāḫūdun ja Bīt-Našarin alueen asukkaista oli etniseltä taustaltaan juudalaisia. Helmikuuhun 2012 mennessä tekstejä on julkaistu neljä[42], mutta Laurie E. Pearce on tarkastellut koko kokoelmaa kursorisesti artikkeleissaan vuosilta 2006 ja 2011. Pearce ja Cornelia Wunsch valmistelevat parhaillaan tekstien kattavaa julkaisua.[43] Nebukadnessar II:n palatsiarkiston tavoin AJBN-teksteissä esiintyvät jahvistiset ja heprealaisnimet kuuluvat eittämättä juudalaisille. Näin täyttyy Odedin ensimmäinen ehto väestön etnisen alkuperän toteamisesta. Vaikka Āl-Jāḫūdun ja Bīt-Našarin tarkasta sijainnista ei ole vielä lopullista selvyyttä, kyse on epäilemättä babylonialaisista paikkakunnista[44], mikä täyttää Odedin toisen ehdon pakkosiirron tunnetusta päätepisteestä.

Kolmas ja nuorin lähdekokoelmistani on samalla tunnetuin ja tutkituin. Se käsittää noin 740 julkaistua savitaulua tai taulunpalaa Murašûn liikeyrityksen arkistosta, joka löydettiin John Henry Haynesin johtamien kaivausten yhteydessä Nippurista vuonna 1893. Arkiston asiakirjat on kirjoitettu vuosien 454–404 aikana.[45] Ne ovat syntyneet osana Murašûn liikeyrityksen maatalous- ja luototusliiketoimintaa, ja ne ovat pääasiassa vuokrasopimuksia, velkakirjoja ja muita liike-elämän asiakirjoja.[46] Arkistosta tekee erityisen se, että noin kolmella prosentilla siinä esiintyvistä henkilöistä on jahvistinen tai muu heprealainen nimi.[47] Ennen AJBN-tekstien julkaisua Murašûn arkisto olikin ensisijainen lähde Babylonian juudalaisten tutkimuksessa. Liikeyrityksen asiakirjat kertovat ihmisten elämästä kovin kapeasti, eikä näistä teksteistä ole mahdollista saada samoja tietoja kuin esimerkiksi AJBN-tekstien perhe- ja perintöoikeuden asiakirjoista. Huolellisesti analysoituina Murašûn arkiston asiakirjat tarjoavat kuitenkin runsaasti tietoja aikansa yhteiskunnasta ja siitä roolista, jota juudalaiset siinä näyttelivät.

Toisin kuin kahdessa muussa tekstikokoelmassa, Murašûn arkistossa jahvistista tai heprealaista nimeä käyttävien henkilöiden kotipaikkaan ei viitata millään tavoin. Olemassa olevien tietojen perusteella ei ole kuitenkaan mitään syytä olettaa, että alueelle olisi siirretty israelilaisia Assyrian deportaatioiden

[41] Pearce 2011, 271.
[42] Joannès & Lemairen lisäksi Abraham 2005/2006 ja 2007.
[43] Tiedot julkaisuista on saatu yksityisesti Pearcelta ja hänen artikkelistaan (2011, 270, 276–277).
[44] Joannès & Lemaire 1999, 24–26; Pearce 2006, 402–404; Pearce 2011, 270.
[45] Stolper 1985, 1; Stolper 2001, 83–84.
[46] Stolper 1985, 24–28.
[47] Katso tarkemmin luvusta 4.2.

yhteydessä 700-luvulla, sillä lähdeaineistojen valossa pakkosiirtoja suoritettiin Meediaan, Assyrian ydinalueille, Halahiin Assyrian koillisosiin ja Gosaniin Syyriassa. Babyloniasta Israelin pakkosiirtolaisten määränpäänä ei ole mainintoja.[48] Murašûn liikeyrityksen toiminta keskittyi Nippuriin ja sitä ympäröivälle maaseudulle Babyloniaan,[49] mikä antaa väitteelle henkilöiden asemasta juudalaisina siirtolaisina tukevan maantieteellisen selkänojan. Sanheribin vuonna 701 pakkosiirtämien juudalaisten ei tiedetä päätyneen Babyloniaan,[50] joten nähdäkseni kaikissa kolmessa tekstikokoelmassa Odedin asettamat ehdot toteutuvat ja heprealaisten nimien käyttäjiä voidaan pitää valtaosaltaan kuningas Nebukadnessarin siirrättäminä juudalaisina. On mahdollista, että AJBN-teksteissä tai Murašûn arkistossa esiintyvien henkilöiden joukossa on joitakin Assyrian siirrättämiä tai vapaaehtoisesti muuttaneita israelilaisia ja juudalaisia, mutta mitkään tekijät eivät puhu suuren ja tutkimustuloksiini vaikuttavan lukumäärän puolesta.

Babylonian juudalaisyhteisöjä koskeva tutkimukseni perustuu Nebukadnessar II:n palatsiarkistoon, AJBN-teksteihin ja Murašûn arkistoon, joiden ohella juudalaisia tunnetaan joistakin yksittäisistä 500–400-lukujen asiakirjoista.[51] Viittaan näihin teksteihin silloin, kun se on tutkimuskysymysteni kannalta tarpeellista. Seuraavaksi käsittelen joukkoa Juudan pakkosiirtoihin liittyviä lähteitä, joita en varsinaisesti analysoi tässä tutkielmassa. Ensimmäiseksi esittelen Babylonialaiset kronikat ja tämän jälkeen pohdin heprealaisen Raamatun käyttöä pakkosiirtolaisuusajan tutkimuksen lähteenä.

Babylonialaisiksi kronikoiksi kutsutaan joukkoa nuolenpäätekstejä, joihin on vuosittain jaksotettuna tallennettu tietoja Babylonin kuninkaista ja heidän hallituskausiensa tapahtumista.[52] Seitsemän uusbabylonialaisen kronikan muodostama joukko alkaa Nabonassarin hallituskauden kolmannesta vuodesta (745) ja päättyy Babylonin kukistumiseen Kyyroksen edessä vuonna 539.[53] Tyylillisten ja sisällöllisten samankaltaisuuksien vuoksi kronikat näyttäisivät muodostaneen yhtenäisen kokonaisuuden, mutta niistä on säilynyt nykyaikaan vain osia. Jäljellä olevat savitaulut kuuluvat British Museumin kokoelmiin, ja

[48] Katso luku 2.2.2.
[49] Stolper 1985, 24.
[50] Katso luku 2.2.2.
[51] Katso Zadok 2002, 27–45.
[52] Grayson 1975, 10. Kronikoiden tärkeimmät tekstieditiot ovat Wiseman 1956; Grayson 1975; Glassner 2004.
[53] Glassner 2004, 193–206, 214–239. Vertaa Grayson 1975, 10–22, 69–111.

niistä kootussa kronikassa on jopa kymmenien vuosien katkoksia.[54] Tästä huolimatta kronikat ovat korvaamaton lähde Babylonian historian tutkimuksessa, sillä muiden säilyneiden lähteiden määrä on hyvin vähäinen ja babylonialaiset kuningasinskriptiot keskittyvät pääasiallisesti rakennushankkeiden dokumentointiin.[55] Tämän tutkimuksen kannalta keskeinen kronikka alkaa Nabopolassarin kuolinvuodesta ja ulottuu Nebukadnessar II:n kymmenenteen hallitusvuoteen. Teksti on huonosti säilynyt, mutta se sisältää silti arvokkaita tietoja Nebukadnessarin sotatoimista Levantissa ja Jerusalemin valloituksesta.[56]

Heprealaisen Raamatun yhtenäinen kertomus Israelin ja Juudan kansojen vaiheista katkeaa Jerusalemin tuhoon vuonna 587/586. Toisen kuninkaiden kirjan, Toisen aikakirjan ja Jeremian kirjan antamat tiedot ovat ristiriidoistaan ja tekstikriittisistä ongelmistaan[57] huolimatta korvaamatonta aineistoa pakkosiirtolaisuuteen johtavien tapahtumien tutkimuksessa, kuten luvussa 2. osoitan. Tämän jälkeen kertomus jatkuu seuraavan kerran vasta Esran ja Nehemian kirjoissa, kun pakkosiirtolaiset aloittavat paluun Jerusalemiin – elämää itse siirtolaisuudessa kuvataan vain välähdyksittäin. Heprealaisen Raamatun perusteella rakennettu kuva pakkosiirtolaisten yhteiskunnallisesta ja sosioekonomisesta asemasta saattaa näin muodoin perustua vain Danielin, Esterin, Jeremian, Hesekielin, Esran ja Nehemian kirjojen tarjoamalle hajanaiselle aineistolle. Tarkastelen seuraavassa lyhyesti näiden kirjojen käyttökelpoisuutta tutkimukseni lähdeaineistona ja niiden luomaa kuvaa pakkosiirtolaisuusajan tapahtumista Babyloniassa. Toisen kuninkaiden kirjan ja Jeremian kirjan viimeisen luvun kertomusta kuningas Jojakinin armahduksesta käsittelen luvussa 3.

Danielin kirjan lukujen 1–6 tapahtumat sijoittuvat pakkosiirtolaisuuden aikaan. Neljä juudalaista nuorukaista otetaan kuningas Nebukadnessarin hoviin kasvatettaviksi kuninkaan palvelukseen. Heidän suosionsa hovissa vaihtelee, mutta viisas ja vanhurskas Daniel pelastuu tovereineen kerrasta toiseen Jumalansa avulla. Daniel tulkitsee kuninkaiden unia ja muita enteitä, joutuu epäsuosioon ja heitetyksi leijonien luolaan ja vaikuttaa Babyloniassa vuosien ajan. Kirjan viimeiset luvut 7–12 sisältävät Danielin saamia apokalyptisiä ilmestyksiä.

[54] Grayson 1975, 8–10, 69–111. Katso myös Wiseman 1956, 1–5.
[55] Kuhrt 1995, 573–574; Vanderhooft 1999, 9–59.
[56] Grayson 1975, 99–102; Glassner 2004, 226–231.
[57] Katso esimerkiksi Pakkala 2006.

Danielin kirjaa ei voi kuitenkaan käyttää lähteenä pakkosiirtolaisuuden ajan historian kirjoittamiseen.[58] Kirja on saavuttanut lopullisen muotonsa satoja vuosia Babylonian ja Persian valtakuntien romahtamisen jälkeen, makkabilaiskapinan oloissa vuosina 167–164. Lukujen 7–12 apokalyptiset näyt syntyivät seleukidihallitsija Antiokhos IV Epifaneen juutalaisiin kohdistamien sortotoimien laukaisemina: poliittisesti tulenarka sanoma tuli peittää monitulkintaiseen asuun.[59] Daniel-kertomusten myöhäsyntyisyydestä kielivät niiden lukuisat historialliset virheet, jotka näkyvät muun muassa väärin ilmoitetuissa hallituskausissa ja kuninkaiden sukulaisuussuhteissa.[60] Viisas Daniel-hahmo itsessään näyttää olevan osa Levantin alueen kertomusperintöä, ja hän esiintyy niin Uqaritin Aqhat-tekstissä kuin Hesekielin kirjassa.[61] Danielin kirjassa apokalyptisten enteiden esittäjäksi sopi mainiosti kertomusten nimihenkilö, johon oli jo vanhastaan yhdistetty divinaattorin taitoja. Alkulukujen kertomukset Danielin toimista pakkosiirtolaisuuden aikana ovat apokalypsejä vanhempia, ja ne lienevät kierrelleet itsenäisinä ennen hellenistisenä aikana tapahtunutta kertomusten kokoamis- ja toimitustyötä.[62]

Danielin kirjan tavoin Esterin kirjan tapahtumat sijoittuvat pakkosiirtolaisuudessa elävän juudalaisyhteisön pariin, tällä kertaa Susan kaupunkiin. Juudalainen Ester nousee kuningas Kserkseen suosioon ja tämän kuningattareksi, mutta kuninkaan korkea virkamies Haman kokee tulleensa loukatuksi Esterin ottoisän Mordokain taholta. Haman saa kuninkaalta luvan tuhota kaikki valtakunnan juudalaiset, joten Esterin ja Mordokain on ryhdyttävä toimiin kansansa pelastamiseksi. Sinnikkäällä ja ovelalla toiminnallaan he onnistuvat säästämään juudalaiset tuholta, ja Haman joutuu itse roikkumaan Mordokaita varten valmistamaansa hirsipuuhun. Kertomuksen hyödynnettävyys tutkimuksessani on Danielin kirjan luokkaa, sillä Esterin kirjan kuvaamien tapahtumien historiallisuus on laajasti kyseenalaistettu.[63] Adele Berlinin mukaan kyseessä on ennen kaikkea persialaisaikana kirjoitettu tarina, jonka motiivit ovat yhteisiä kreikkalaisten kirjoittajien persialaiskuvauksille: ”Esterin kuva Persiasta

[58] Collins 1993, 1; Albertz 2003, 20–22.
[59] Collins 1993, 38, 60–63.
[60] Collins 1993, 29–33; Grabbe 1998, 87–88; Albertz 2003, 20–22.
[61] Day 1980, 174–184; Collins 1993, 1–2; Albertz 2003, 21.
[62] Collins 1993, 29, 35–38; Albertz 2003, 22, nootti 33.
[63] Berlin 2001, 3–5; Stern 2010, 27.

on stereotyyppinen.”[64] Esterin kirja on kudelma aikansa kirjallisuudesta ja raamatullisesta tekstitraditiosta lainattuja motiiveja, joiden avulla kirjoittaja on luonut ensisijaisesti viihteellisen tarinan.[65]

Näiden havaintojen valossa Danielin ja Esterin kirjojen käyttö Babylonian juudalaisyhteisöjen historiallisen tutkimuksen lähteenä ei ole mahdollista, vaan edellisen avulla voi pikemminkin tarkastella makkabilaisajan historiaa ja jälkimmäinen on kirjoitettu erityisesti myöhempien diasporajuutalaisten tarpeisiin.[66] Joidenkin kirjoissa esitettyjen tietojen äärelle on kuitenkin syytä pysähtyä. Ensimmäinen kiinnostava näkökulma on Danielin kirjan kuvaus Babylonin hoviin valituista lahjakkaista juudalaissiirtolaisista, joille annetaan uudet babylonialaiset nimet (1:3–7). Toiseksi on syytä huomata, että Susassa asuvat pakkosiirtolaiset Ester ja Mordokai (2:5–7) käyttävät kumpikin teoforisia babylonialaisnimiä: Ištar ja Marduk[67] kuuluvat pantheonin tärkeimpiin jumaliin. Nämä havainnot sopivat hyvin yhteen sen kanssa, mitä totesin aiemmin tässä luvussa käsitellessäni juudalaista nimistöä. Siirtolaiset antoivat lapsilleen myös ympäröivän valtakulttuurin käyttämiä nimiä, ja valloittajat nimesivät uudelleen sota- ja panttivankejaan.

Jeremian kirja[68] sisältää paitsi profetioita myös suorasanaista kerrontaa Jeremian toiminnasta aikana, jolloin Juudan kuningaskunta oli musertumassa Babylonian voimapolitiikan edessä. Kirja tarjoaa mielenkiintoisia näkökulmia pakkosiirtolaisuuteen johtaneisiin tapahtumiin[69], mutta oman tutkimukseni kannalta vain luvussa 29 käyty kirjeenvaihto pakkosiirtolaisyhteisön kanssa on relevanttia aineistoa. Yhteyksistä pakkosiirtolaisten ja Juudaan jääneen väestön välillä ei ole säilynyt heprealaisen Raamatun ulkopuolista asiakirja-aineistoa, mutta Jeremian kirjeenvaihto luvussa 29 näyttäisi viittaavan tällaiseen yhteydenpitoon. Teksti alkaa Jeremian lähettämällä kirjeellä, jonka jälkeen siteerataan Babyloniasta Jerusalemiin lähetettyä kirjettä. Lopuksi seuraa Jeremian

[64] Berlin 2001, 10.
[65] Berlin 2001, 8–11, 14.
[66] Esterin merkityksestä diasporakirjallisuutena kirjoittavat Bush 1996, 312–314 ja Berlin 2001, 7. Bush ajoittaa kirjan 300-luvulle (1996, 297).
[67] Coogan 1974, 7. Vertaa esimerkiksi Murašûn arkistossa yleiseen nimeen Marduka. Nimen esiintymiä luetteloi Stolper 1985, 294.
[68] Fischer (2005a, 120) ajoittaa Jeremian kirjan 300-luvulle.
[69] Huomaa Jeremian kirjan luku 52, joka vastaa pääpiirteissään Toisen kuningasten kirjan jakeita 24:18–25:21, 25:27–30. Jeremian kirjan itsenäistä Juudan tuhoon liittyvää materiaalia on esimerkiksi jakeissa 34:6–7. Katso tarkemmin Miller & Hayes 2006, 441, 461–497; Grabbe 2007, 209–210.

vastaus tähän kirjeeseen.[70] Jeremian ensimmäisen kirjeen sisältö on profeetallista julistusta, jossa pakkosiirtolaisia rohkaistaan asettumaan aloilleen ja menestymään uudessa kotimaassaan – samalla Juudaan jääneestä kansasta puhutaan kovin sanoin. Jälkimmäiset kirjeet liittyvät kiistaan Jeremian asemasta. Valitettavasti tämän kirjeenvaihdon perusteella on vaikea tehdä päätelmiä Juudan ja Babylonian välisestä kommunikaatiosta. Tekstit eivät noudata aikansa kirjemuodon formeleita[71], ja ne ovat kenties pikemminkin kirjallinen väline[72], jonka avulla pakkosiirtolaisille tarkoitettu profetia on muotoiltu osaksi heprealaisen Raamatun tekstiä. Tutkijat ovatkin erimielisiä siitä, sisältääkö Jeremian kirjan luku 29 alkuperäistä 500-luvun kirjeenvaihtoaineistoa.[73]

Hesekielin kirja tarjoaa profetioilleen tarkan ajoituksen ja tapahtumapaikan: pakkosiirtolaisuuden ensimmäiset vuosikymmenet Babyloniassa. Albertz arvioi, että kirjan ovat kirjoittaneet profeetan oppilaat 500-luvun lopulla ja se sisältää niin profeetan kuin tämän oppilaiden tuottamaa materiaalia.[74] Profeetallisen luonteensa vuoksi kirja ei kerro paljonkaan pakkosiirtolaisyhteisön arjesta, vaan se tulkitsee menneitä tapahtumia, vallitsevaa tilannetta ja kääntää katsettaan kohti tulevaisuutta ja temppelin jälleenrakentamista. Muutamat kirjan maininnat ovat tutkimukseni kannalta mielenkiintoisia: Hesekielin kerrotaan saavan näkynsä toistuvasti Kebarjoen varrella (1:1), missä pakkosiirtolaiset asuvat Tel Abib -nimisellä paikkakunnalla (3:15). Kirjassa mainitaan useamman kerran myös Juudan (8:1) tai Israelin vanhimmat (14:1), mikä herättää kysymyksen vanhimpien mahdollisesta roolista siirtolaisyhteisöjen oikeudenkäytössä ja sisäisessä hallinnossa. Palaan näihin yksityiskohtiin myöhemmin tutkielmassani.

Esran ja Nehemian kirjojen[75] sisällöllinen painopiste on pakkosiirtolaisten paluussa Jerusalemiin, temppelin ja kaupunginmuurin rakentamisessa sekä juutalaisen uskonnon ja elämänmuodon sääntelyssä uudessa tilanteessa pakkosiirtolaisuuden jälkeen. Kirjat tarjoavat valitettavan vähän aineistoa tutkimukselleni, mutta kaksi ilmiötä voidaan lyhyesti mainita. Ensimmäiseksi Esran kirjassa luetellaan joukko paikkakuntia, joilla juudalaisten kerrotaan

[70] Katso Lundbom 2004, 344–346.
[71] Smelik 1996, 283–284; Lundbom 2004, 346.
[72] Fischer 2005b, 88.
[73] Katso Smelik 1996; Lundbom 2004, 344–348, 359–361; Fischer 2005b, 87–90.
[74] Albertz 2003, 352–353. Samassa Albertzin teokssa on varsin tuore katsaus Hesekielin kirjaan ja sitä koskevaan tutkimukseen (345–376).
[75] H.G.M. Williamson ajoittaa kirjojen lopullisen muodon noin vuoteen 300 mutta uskoo kirjallisen materiaalin olleen koottuna jo sata vuotta aikaisemmin. Monia muitakin ajoituksia on esitetty. Williamson 1985, xxxv–xxxvi.

Babyloniassa eläneen. Valitettavasti Tel-Melahia, Tel-Harsaa, Kebub-Addania, Immeriä ja Kasifjaa ei tunneta muista lähteistä eikä niiden sijaintia tiedetä.[76] Toiseksi Esran kirja toistaa tutun havainnon, että jotkut pakkosiirtolaisuudessa eläneet juudalaiset käyttivät babylonialaisia nimiä kuten Sesbassar (1:8) ja Serubbabel (2:2).[77]

Näin ollen on selvää, että tutkimukseni voi perustua ensisijaisesti vain 500–400-luvuilla Babyloniassa laadittuihin asiakirjoihin, joiden antamat tiedot ovat paikoin vertailtavissa heprealaisen Raamatun kuvauksiin pakkosiirtolaisajan oloista. Tutkimuskysymyksiini vastaaminen on puolestaan mahdollista käyttämällä lähdeorientoituneen ja lähdekriittisen historiantutkimuksen metodia, joka perustuu kaiken saatavilla olevan lähdeaineiston kriittiseen tarkasteluun ja arviointiin. Suurin painoarvo on annettava primäärilähteille, jotka ovat syntyneet kuvaamiensa tapahtumien yhteydessä tai pian niiden jälkeen. Myöhemmin syntyneillä ja varhaisempia lähteitä aineistonaan käyttävillä sekundäärilähteillä voidaan täydentää siitä kuvaa, joka primäärilähteiden avulla on rakennettavissa.[78] Kaikki kolme käyttämääni babylonialaista savitaulukokoelmaa ovat yksiselitteisesti primäärilähteitä, jotka ovat syntyneet yksityishenkilöiden tai julkishallinnon käytännöllisiin tarpeisiin. Asiakirjojen luonne yksinkertaistaa osaltaan niiden tutkimusta, sillä sopimustekstien ja kuittien ei ole syytä olettaa sisältävän propagandistisia tai ideologisia piirteitä, jotka aiheuttavat lisähaasteita esimerkiksi kuningasinskriptioiden tulkinnalle.[79] Heprealaisen Raamatun tekstit kuuluvat tutkimukseni sekundäärilähteisiin, ja ne ovat syntyneet pääasiassa vasta huomattavasti kuvaamansa ajanjakson jälkeen.

Myös arkeologian tuottamia tutkimustuloksia tulee pitää primäärilähteinä[80], mutta voin hyödyntää niitä tutkimuksessani valitettavan vähän, sillä Babylonian juudalaiset eivät ole jättäneet savitaulujen ohella itsestään tunnistettavaa jälkeä asuinseutujensa maaperään tai rauniokumpujen esineistöön. Arkeologisen tutkimustiedon merkitys on tosin ohittamaton määriteltäessä savitaulujen

[76] Esra 2:59, 8:17. Joannès & Lemaire 1999, 25; Zadok 2002, 53.
[77] Vertaa 1. Aik. 3:17–19. Coogan 1974, 11; Yamauchi 2002, 370.
[78] Niehr 1997; Grabbe 2007, 35–36. Howell & Prevenier 2001 on yleisesitys historiantutkimuksen metodeista, ja Israelin ja Juudan historiankirjoitukseen liittyvistä haasteista käytyyn keskusteluun voi tutustua esimerkiksi teoksissa Grabbe (ed.) 1997 ja Grabbe 2007. Artikkelikokoelma LeMon & Richards (eds.) 2009 tarjoaa lukuisia näkökulmia myös historiallisten menetelmien käyttöön eksegetiikassa.
[79] Katso esimerkiksi Vanderhooftin (1999, 9–59) tutkimusta babylonialaisten kuningasinskriptioiden käyttämästä retoriikasta.
[80] Niehr 1997, 159.

löytökontekstia ja luotaessa kuvaa siitä ympäristöstä, jossa juudalaiset elivät. Koska arkeologinen todistusaineisto on juudalaisten suhteen mykkä, tutkielmassani on kyse ennen kaikkea kirjallisille lähteille rakentuvasta historiantutkimuksesta. Asiakirjojen mielekkään käytön edellytys on kuitenkin se, että pystyn tunnistamaan henkilönnimistön joukosta juudalaisia tai heprealaisia nimiä käyttävät yksilöt. Vaikka ehdot juudalaisten tunnistamiseksi on määritelty aiemmin tässä luvussa, nimistöön liittyvä asiantuntemukseni ja käytettävissä oleva aika asettavat väistämättä rajat tässä tutkielmassa tehtävälle prosopografiselle työlle.

Prosopografialla tarkoitetaan tutkimusmetodia, jolla pyritään keräämään ja analysoimaan tietoa jostakin tarkasti rajatusta ihmisryhmästä. Marietta Horster erottelee sanan *prosopografia* kaksi käyttötarkoitusta: Yhtäältä prosopografialla tarkoitetaan järjestelmällisen henkilönnimihakemiston luontia tietystä ihmisryhmästä, ja toisaalta tutkimusmetodia, joka pyrkii vastaamaan kerätyn tiedon avulla kysymyksiin esimerkiksi ryhmän etnisestä alkuperästä tai perhesuhteista.[81] Tässä tutkielmassa ei ole tarkoituksenmukaista lähteä laatimaan prosopografiaa sanan ensimmäisessä merkityksessä, sillä Ran Zadok on tehnyt vuosikymmenten aikana uraauurtavan työn juudalaisten, israelilaisten ja muiden länsiseemiläisten kansojen nimistön selvittämisessä. Zadokin prosopografiat vuosilta 1979 ja 2002 toimivat lähtökohtanani juudalaisten henkilöiden tunnistamiselle, vaikkakin olen joutunut täydentämään näitä tietoja paikoin AJBN-tekstien osalta ja huomioimaan joitakin prosopografioissa esiintyviä ilmeisiä virheitä. Toisessa merkityksessään prosopografiaa on käytetty tässä tutkielmassa osana historiantutkimuksen metodia. Zadokin laatiman juudalaisprosopografian tilastollinen analysointi on erittäin keskeistä suurimman lähdekokoelmani, Murašûn arkiston, tutkimuksessa.

Metodisesti ehyt historiallinen tutkimus asettaa lähteille vain sellaisia kysymyksiä, joihin lähteiden avulla voidaan vastata: Esimerkiksi tutkimani nuolenpäätekstit antavat taloudellisen ja juridisen luonteensa johdosta vain hyvin rajoitetusti tietoa juudalaisten uskonnollisuudesta. Jotta esitettyihin kysymyksiin saadaan mahdollisimman tarkkoja vastauksia, lähteitä on tutkittava niiden alkukielellä ja niiden luonteen ymmärtämiseksi on tutustuttava mahdollisiin rinnakkaisteksteihin ja vastaaviin vakiintuneisiin asiakirjatyyppeihin. Lähteiden

[81] Horster 2007, 231. Artikkeli on ilmestynyt kokoelmassa *Prosopography Approaches and Applications*, joka tarjoaa laajan katsauksen prosopografiaan ja sen käyttökohteisiin.

perusteella tehtävien johtopäätösten yleistämisessä on oltava myös varovainen, sillä käytössämme olevat savitaulukokoelmat eivät todennäköisesti anna kattavaa ja tasapainoista kuvaa Babylonian erilaisista juudalaisyhteisöistä.[82] Lopuksi tulee ymmärtää, että historiantutkija kykenee saavuttamaan työskentelynsä tuloksena vain tulkintoja. Postmoderni historiantutkimus myöntää sen, ettei yksikään tutkija tee työtään irrallaan omasta taustastaan, maailmankuvastaan ja häntä ympäröivästä kulttuurista. Menneisyyden tapahtumia ei kukaan meistä voi saavuttaa sellaisinaan.[83] Tämä ei silti tarkoita sitä, ettei tieteellisen työskentelyn tulisi aina pyrkiä kohti tutkimustuloksia, jotka ovat syntyneet huolellisesti analysoidun lähdeaineiston pohjalta tieteenalan metodeja tinkimättömästi käytäntöön soveltaen.

1.3. Tutkimushistoriaa[84]

1800–1900-lukujen taitteeseen saakka kuva juudalaisten oloista Babyloniassa perustui vain heprealaisen Raamatun antamiin tietoihin. Vasta Nippurissa suoritetut kaivaukset paljastivat tiedeyhteisön käyttöön laajan savitauluarkiston, jossa havaittiin esiintyvän myös juudalaista henkilönnimistöä. Murašûn arkiston asiakirjat herättivät luonnollisesti suurta kiinnostusta, ja jo niiden ensimmäisissä julkaisuissa sivutaan lyhyesti kysymystä Nippurin alueen juudalaisyhteisöistä ja luetteloidaan havaittua heprealaisnimistöä.[85] Albert T. Clay tarkastelee vuonna 1907 ilmestyneessä monografiassaan assyriologisten löytöjen antamia näkökulmia Vanhan testamentin tapahtumiin, ja hän käyttää runsaasti aikaa Murašûn arkiston esittelyyn. Hän myös luetteloi arkistosta tunnettuja juudalaisnimiä mutta ei pohdi juudalaisten sosiaalista asemaa.[86] Kolme vuotta myöhemmin ilmestyneessä teoksessaan Samuel Daiches esittää Murašûn arkiston perusteella varsin kattavan prosopografian Nippurin alueen juudalaisista.[87] Hän tarkastelee myös juudalaisten sosiaalista asemaa ja uskonnonharjoittamista, mutta koska Nippurin seudun sosioekonomista rakennetta ei ollut vielä kattavasti tutkittu, Daiches ei kykene

[82] Zadok 2002, 61–63.
[83] Nissinen 2009, 562–566.
[84] Käsittelen tässä luvussa vain Babylonian juudalaisyhteisöjä koskevan tutkimuksen historiaa. Lähteinä on käytetty lyhyitä tutkimushistorian katsauksia teoksissa Zadok 1979, 5–6 ja Pearce 2006, 399–400. Kartoitan seuraavissa luvuissa kunkin asiakirjakokoelman yhteydessä siihen liittyviä julkaisuja ja tutkimusta.
[85] Hilprecht & Clay 1898, 27–28; Clay 1904, 20–21.
[86] Clay 1907.
[87] Daiches 1910.

hahmottamaan juudalaisten asemaa osana persialaista läänityslaitosta.[88] 1950-luvun puoliväliin mennessä ilmestyivät vielä Ebelingin, Siderskyn ja Wallisin Babylonian juudalaisia ja heprealaista nimistöä käsittelevät tutkimukset.[89] Teokset mainitaan nimeltä aihetta käsittelevissä kirjallisuuskatsauksissa, mutta niihin ei viitata uudemmissa tutkimuksissa eikä minun ollut mahdollista saada niitä haltuuni.[90] Israel Ephʿal loi Murašûn arkiston asiakirjojen avulla perustan Nippurin maaseudun siirtolaisyhteisöjen tutkimukselle kahdella artikkelillaan 1970–80-lukujen taitteessa.[91]

Murašûn arkiston julkaisu kesti koko 1900-luvun, ja samaan aikaan tiedeyhteisön käyttöön saatiin joitakin uusia juudalaisnimiä sisältäneitä savitauluja sekä Weidnerin julkaisemat öljyannoslistat Nebukadnessar II:n palatsiarkistosta. 1970-luvulla Michael David Coogan ja Ran Zadok aloittivat uusbabylonialaisissa ja persialaisissa asiakirjoissa esiintyvän länsiseemiläisen nimistön järjestelmällisen tutkimisen, mikä johti lukuisien tärkeiden artikkelien ja monografioiden syntyyn.[92] Erityisesti Zadokin vuosikymmeniä kestäneen työn tuloksena tutkijoiden käytössä on joukko huolellisesti laadittuja ja kattavia prosopografioita Babyloniassa eläneistä israelilaisista, juudalaisista ja lukuisista muista etnisistä ryhmistä. Vuosituhannen vaihteessa julkaistut ensimmäiset AJBN-tekstit ovat herättäneet tutkijapiireissä arvattavaa mielenkiintoa, ja niitä on sivuttu lyhyesti useissa artikkeleissa ja monografioissa.[93]

Babylonian juudalaisia koskeva tutkimus on ollut kaksijakoista: Voimavaroja on käytetty runsaasti heprealaisen nimistön selvittämiseen ja kattavien prosopografioiden laadintaan, mikä luo erinomaisen perustan historialliselle tutkimukselle. Myös käytössä olevien lähteiden määrä kasvaa alati, kun nuolenpäätaulujen aikaa vaativa julkaisutyö vähitellen edistyy. Assyriologit ja nimistöntutkijat ovat kuitenkin pääasiassa pidättyneet Babylonian juudalaisyhteisöjen historian rekonstruoimisesta näiden lähteiden avulla. Pakkosiirtolaisuusajan tutkimus on jäänyt lähinnä eksegeeteille, jotka valitettavan

[88] Daiches 1910, 29–36. Kirjoittaja näkee juudalaisten aseman hyvin valoisana: “The Jews in Babylonia were then what we would call to-day entirely emancipated. They were free citizens in a free land.” Daiches 1910, 30.
[89] Ebeling 1914; Sidersky 1929; Wallis 1953. Bibliografiset tiedot ovat teoksista Cardascia 1951, 242; Zadok 1979, 6, 96–97.
[90] Cardascian (1951, 208–232) mukaan Ebelingin ja Siderskyn tutkimukset sisältävät myös käännöksiä Murašûn teksteistä – näin lienee Walliksinkin laita.
[91] Ephʿal 1978; 1983.
[92] Esimerkiksi Coogan 1973; 1976 ja Zadok 1979; 1988; 2002.
[93] Esimerkiksi Albertz 2003, 74, 100; Vanderhooft 2003b, 223–225; Becking 2009, 187–190.

usein tyytyvät käsittelemään vain joko eksiilikokemuksen ilmenemistä heprealaisen Raamatun teksteissä[94] tai rakentamaan kuvaa eksiiliajan historiasta käyttämällä babylonialaisia lähteitä lähinnä kursorisesti.[95] Kattavimpia esityksiä juudalaisten asemasta 500–400-lukujen Babyloniassa lienevät Zadok 1979, Bickerman 1984 ja Albertz 2003, mikä osoittaa, ettei tuoreesta tutkimuksesta ole runsaudenpulaa.

Yhteenvetona voin todeta, että juudalaisten sosioekonominen asema 500–400-lukujen Babyloniassa on saanut vain vähän huomiota osakseen. Aiheesta ei ole ilmestynyt kattavaa tutkimusta, joka pohjautuisi ensisijaisesti babylonialaisille lähteille ja pyrkisi historiantutkimuksen menetelmien avulla rakentamaan kuvan pakkosiirtolaisyhteisöjen oloista.

[94] Katso Ahn 2011.
[95] Tästä esimerkkeinä Albertz 2003 ja Kessler 2008.

2. Suurvaltapolitiikka, väestönsiirrot ja babylonialainen yhteiskunta

2.1. Lähi-idän imperiumit ja Palestiinan pikkuvaltiot – yleiskatsaus 700–400-lukujen poliittiseen historiaan

Kuningas Nebukadnessar II:n suorittamat väestönsiirrot muodostavat juonteen Lähi-idän poliittisen historian virtauksiin samalla tavoin kuin juudalaissiirtolaisten elämä nivoutuu osaksi aikansa babylonialaista yhteiskuntaa. Taustoitan tässä pääluvussa lyhyesti 700–400-lukujen poliittista historiaa ja kehityskulkuja, jotka johtivat merkittävän juudalaisvähemmistön muodostumiseen Babyloniaan näinä vuosisatoina. Toiseksi tarkastelen Assyrian ja Babylonian deportaatiopolitiikan keskeisimpiä piirteitä ja tietoja Samarian ja Jerusalemin pakkosiirtojen luonteesta. Kolmanneksi luon yleiskatsauksen Babylonian talous- ja sosiaalihistoriaan kiinnittäen huomiotani erityisesti maatalousyhteiskunnan perusrakenteisiin sekä orjien, puolivapaiden ja vapaiden kansalaisten rooliin työvoimaresurssina.

Toisen vuosituhannen loppupuoli oli muinaisessa Lähi-idässä poliittisten mullistusten aikaa, jolloin monet alueen vanhat valtarakenteet murtuivat ja säästyneet kirjalliset lähteet käyvät hyvin vähiin. Järisyttävimmät muutokset tapahtuivat Levantissa, mutta myös idässä Assyria ja Babylonia taantuivat sukupolvien ajaksi. Kansainvälisen politiikan muuttuneet voimasuhteet avasivat vähitellen ovia kasvaville suurvalloille, ja ensimmäisestä esikristillisestä vuosituhannesta muotoutui ajanjakso, jota voidaan oikeutetusti kutsua imperiumien ajaksi.[96] Perustan kaikille myöhemmille suurvalloille valoi Assyria, jonka luoman valtakunnan babylonialaiset ja myöhemmin persialaiset perivät lähes sellaisenaan: Säännöllisillä sotaretkillä laajennettu valtakunta oli tarjolla sille, joka pystyi lyömään maailmanmahdin sotakoneiston. Jo ennen vuosituhannen vaihteen taantumajaksoa Assyria oli ollut Tigriksen yläjuoksun voimakeskus, ja se alkoi vahvistaa otetta lähialueistaan uudelleen 900-luvulla. Seuraavalla vuosisadalla Assyria sai haltuunsa pääosan Eufratin ja Zagrosvuorten välisestä alueesta, mutta koko Lähi-idän kattava imperiumi alkoi toden teolla rakentua vuodesta 744 alkaen, jolloin kuningas Tiglatpileser III nousi valtaistuimelle. Keskeisiä laajentumissuuntia olivat etelä ja länsi, ja näiden

[96] Näin esimerkiksi Van De Mieroop 2004, 194. Toisen ja ensimmäisen vuosituhannen vaihteen kehitystä kuvaavat laajemmin Kuhrt 1995, 385–437 ja Van De Mieroop 2004, 179–215.

alueiden tapahtumien tarkempi tarkastelu on tarpeen tutkimusaiheeni historiallisen taustatilanteen hahmottamiseksi.[97]

Lännessä Syyria ja Välimeren rannikko joutuivat Assyrian kasvavan imperiumin vaikutuspiiriin lopullisesti 700-luvulla, kun kuningas Tiglatpileser III ja tämän seuraajat liittivät sotaretkillään alueen pikkuvaltiot osaksi valtakuntaansa.[98] Jo 800-luvulla assyrialaiset olivat tehneet länteen sotaretkiä alistaakseen paikalliset kuningaskunnat verotettavikseen, mutta vasta Tiglatpileserin aikana alueita siirrettiin Assyrian pysyvään hallintaan.[99] Yhtäältä assyrialaiset halusivat vähentää Urartun kuningaskunnan vaikutusvaltaa Syyriassa ja toisaalta saada haltuunsa Välimeren rannikon tärkeän talousalueen.[100] Strategia alueen kuningaskuntien valtaamisessa oli kolmivaiheinen: Vanhat hallitsijat pyrittiin ensisijaisesti säilyttämään valloittajalle uskollisina vasallikuninkaina, mutta kapinoiden puhjetessa valtaistuimelle nostettiin Assyrian määräämä nukkehallitsija. Jos tämäkään ei rauhoittanut aluetta, siitä tehtiin provinssi, jota hallitsivat assyrialaiset virkamiehet. Valloitettujen alueiden välitön muuttaminen provinsseiksi ei ollut tarkoituksenmukaista, sillä osittain itsenäisten kuningaskuntien talouselämä saattoi jatkua muuttumattomana ja ne toimivat etelässä puskureina Egyptiä vastaan.[101]

Israel näyttää joutuneen vasallivaltion asemaan viimeistään vuoden 738 tienoilla kuningas Menahemin maksaessa veroa Tiglatpileserille.[102] Israelin myöntyväisyyspolitiikka muuttui Pekahin noustua valtaistuimelle Samariassa: Damaskoksen kuninkaan Resinin kasvattaessa vaikutusvaltaansa Syyria-Palestiinassa Israel joutui kenties pakotettuna Resinin liittolaiseksi, ja myös Juuda pyrittiin taivuttamaan Damaskoksen vaikutuspiiriin. Tavoitteensa saavuttamiseksi Resin ja Pekah hyökkäsivät Jerusalemia vastaan ja Juudan kuningas Ahas vetosi Tiglatpileseriin avun saamiseksi[103] – Ahasin tiedetään maksaneen veroa

[97] Assyrian poliittisen historian pääpiirteistä katso Kuhrt 1995, 473–501 ja Van De Mieroop 2004, 169–174, 216–241.
[98] Lähteet 700-luvun lopun tapahtumista Syyrian ja Palestiinan alueella ovat monin paikoin varsin sekavia ja ristiriitaisia. Hahmottelen seuraavassa päälinjoja menemättä kiistanalaisiin yksityiskohtiin ja kronologian ongelmiin.
[99] Van De Mieroop 2004, 233.
[100] Miller & Hayes 2006, 363–366.
[101] Van De Mieroop 2004, 235–236; Miller & Hayes 2006, 367–369.
[102] Veron maksu on dokumentoitu Tiglatpileserin annaaleissa (Tadmor & Yamada 2011, 46–48) ja Toisessa kuninkaiden kirjassa (15:19–20). Katso myös Becking 1992, 2–5; Miller & Hayes 2006, 369–370.
[103] 2. Kun 16:1–9.

Assyrialle[104]. Resinin politiikka uhkasi väistämättä Assyrian vaikutusvaltaa Syyria-Palestiinassa, ja assyrialaiset murskasivatkin Damaskoksen johtaman liittouman ja muuttivat Resinin hallitsemat alueet provinsseiksi.[105] Pohjois-Israelin alueen kaupunkeja vallattiin, ja Tiglatpileser julistaa vieneensä alueen asukkaita pakkosiirtolaisuuteen.[106] Israelissa vallan kaappasi Hoosea, joka tunnusti Assyrian ylivallan maksamalla veroa Tiglatpileserille.[107] Vallanvaihdos ei riittänyt Israelin rauhoittamiseen, vaan Hoosea nousi pian kapinaan, ja Assyria valtasi Samarian 720-luvun lopulla ja suoritti väestönsiirtoja alueelta pois ja sinne takaisin.[108] Kapinaan noussut Juuda joutui puolestaan kuningas Sanheribin sotatoimien kohteeksi vuonna 701: Lukuisia kaupunkeja hävitettiin ja huomattava osa väestöä pakkosiirrettiin, mutta Jerusalem säästyi tuholta.[109]

Eufratin alajuoksulla Assyrian laajentumisen lähtökohdat olivat varsin toiset. Babylonialla oli erityinen asema mesopotamialaisen sivistyksen ja kulttuurin keskuksena, mistä kumpusi alueen väestön vahva historiallinen itsetietoisuus; Assyrian haluttomuus säälimättömän voimapolitiikan käyttämiseen on tästä näkökulmasta ymmärrettävää.[110] Ensimmäisellä vuosituhannella Babyloniaan loi epävakautta myös väestöryhmien kilpailu. Alueen ikivanhoja kaupunkeja hallitsi urbaani eliitti, joka pyrki varmistamaan kaupungilleen perinteisesti kuuluneet erivapaudet ja toimintaedellytykset. Etelässä Eufratin

[104] Ahasin maksama vero on mainittu Tiglatpileserin piirtokirjoituksessa vuoden 729 tienoilta (Tadmor & Yamada 2011, 122–123).
[105] Becking (1992, 5–20) painottaa omassa rekonstruktiossaan Resinin alueellisia laajentumispyrkimyksiä, kun taas Miller & Hayes (2006, 371–383) antavat suuremman painoarvon liittouman Assyrian-vastaiselle toiminnalle. Tiglatpileserin piirtokirjoitukset dokumentoivat Resinin tappion (Tadmor & Yamada 2011, 131, 134).
[106] 2. Kun. 15:29; Tadmor & Yamada 2011, 60–63, 105–106, 131–132. Vaikka nämä alueet olivat kuuluneet aiemmin Israelille, ne saattoivat 730-luvulla olla osa Resinin laajentunutta valtakuntaa (Becking 1992, 15–19; Miller & Hayes 2006, 382).
[107] Toinen kuninkaiden kirja (15:30) kertoo Hoosean tehneen salaliiton Pekahia vastaan ja murhanneen tämän. Tiglatpileserin piirtokirjoituksesta Pekahin tappaja ei käy ilmi, mutta Assyrian kuningas kertoo asettaneensa Pekahin Israelin kuninkaaksi itse ja kantaneensa runsaan saaliin (tai veron) Assyriaan (Tadmor & Yamada 2011, 106). Grabben (2007, 149) mukaan kyse lienee lähinnä näkökulmaerosta, ja Hoosean vallankaappauksella on täytynyt olla Assyrian siunaus.
[108] Becking 1992; Miller & Hayes 2006, 383–390. Lähteiden perusteella ei ole selvää, tapahtuiko Samarian valtaus Salmanassar V:n vai Sargon II:n hallituskaudella. Babylonialainen kronikka (Grayson 1975:73) mainitsee Samarian tuhoajaksi Salmanassarin, ja Toinen kuninkaiden kirja (17:3–6) kertoo Salmanassarin käyneen sotaan Hooseaa vastaan mutta ei mainitse nimeltä Assyrian kuningasta, joka valtasi Samarian. Sargon taas ottaa kunnian Samarian lyömisestä itselleen (Winckler 1889, 100–101; Gadd 1954, 179–180). Becking ehdottaa Hayim Tadmoria mukaillen, että Salmanassar valtasi Samarian vuonna 723, mutta Sargon liitti alueen Assyrian suoraan määräysvaltaan ja suoritti siellä väestönsiirtoja vuonna 720 (Becking 1992, 55–56).
[109] Chicagon Oriental Instituten prisma: Luckenbill 1924, 29–34; 2. Kun. 18–19. Historiallisen rekonstruktion ongelmia ja lähteiden ristiriitoja käsittelevät laajasti Grabbe (ed.) 2003; Miller & Hayes 2006, 410–421.
[110] Van De Mieroop 2004, 236. Katso tämän tutkimuksen luku 3.1.

varrella ja Merimaalla[111] vaikuttivat puolestaan rikkaat kaldealaisheimot, jotka olivat muuttaneet alueelle vuosituhannen alkupuolella ja pyrkivät lisäämään poliittista vaikutusvaltaansa. Tämän lisäksi Etelä-Babyloniassa eli kymmeniä pienehköjä aramealaisheimoja, jotka olivat muuttaneet alueelle samoihin aikoihin kaldealaisten kanssa.[112] Vielä 800-luvun kuluessa Assyria ja Babylonia vaikuttivat itsenäisinä poliittisina kokonaisuuksina ja olivat liittosuhteessa keskenään, mutta vuosisadan loppupuolella Babylonia alkoi ajautua sisäiseen kaaokseen, ja pohjoinen liittolainen alkoi sekaantua yhä voimakkaammin sen asioihin. Assyria vahvisti otettaan Babylonian pohjoisosista, ja lopulta 700-luvun loppupuolella Tiglatpileser III valtasi loputkin maasta ja asetti itsensä Assyrian ja Babylonian kaksoismonarkiksi.[113]

Tämä ei rauhoittanut tilannetta ja seuraavan sadan vuoden ajan Babylonian kuninkaana oli milloin Assyrian kuningas tai tämän nimittämä henkilö, milloin taas paikallinen – usein kaldealainen – vallankaappaaja. Tilanteen kriisiytymistä kuvaa Sanheribin äärimmäinen ratkaisu tuhota Babylon ja siirrättää Mardukin patsas pois kaupungista vuonna 689, mitä voi pitää poikkeuksellisena hyökkäyksenä alueen kulttuurista keskusta vastaan. Assarhaddon ja Assurbanipal jälleenrakensivat kaupunkia, ja Assurbanipal palautti sinne Mardukin patsaan, mutta alue ajautui veriseen konfliktiin jälleen Babylonian kuninkaan Šamaš-šum-ukinin noustessa kapinaan veljeään Assurbanipalia vastaan. Vaikka kapinan kukistumista seurasi parikymmenvuotinen rauhan ja taloudellisen kasvun aika Babyloniassa, oli Assyrian imperiumi jo murentumassa.[114] Kapina kulutti valtakunnan voimavaroja, ja lännessä faarao Psammetikos I irrotti Egyptin Assyrian alaisuudesta 600-luvun puolivälissä ja alkoi kasvattaa vaikutusvaltaansa Palestiinassa Assyrian kustannuksella.[115] Assurbanipalin kuoltua vuonna 627 imperiumi alkoi horjua yhä voimakkaammin, ja vallanperimystaisteluiden heikentämä ja sisäpoliittisesti hauras suurvalta luhistui nopeasti ulkoisen hyökkääjän musertamana. Kaldealainen ylimys Nabopolassar onnistui nousemaan Babylonissa valtaistuimelle 626 ja vähitellen karkottamaan assyrialaiset joukot

[111] Viittaan sanalla *Merimaa* eteläisimpään Babyloniaan, jota kutsutaan aikalaislähteissä nimellä *Māt-Tâmti*. Vakiintunut nimitys englanninkielisessä tutkimuskirjallisuudessa on Sealand. Katso Zadok 1985, 226–227.
[112] Kuhrt 1995, 399–400, 575; Dandamayev 2004, 137; Van De Mieroop 2004, 236–237. Katso myös Dietrich 1970.
[113] Kuhrt 1995, 576–580.
[114] Kuhrt 1995, 580–589; Van De Mieroop 2004, 237–238.
[115] Vanderhooft 1999, 69–81.

Babylonista. Nabopolassar valloitti Niniven vuonna 612 yhdessä meedialaisten kanssa, ja Assyrian vuosisataisen maailmanvallan tilalle syntyi runsaat 70 vuotta hallinnut uusbabylonialainen imperiumi, jonka keskus siirtyi Ninivestä etelään Babyloniin.[116]

Suurvaltapolitiikan painopisteet eivät kuitenkaan muuttuneet: Imperiumin ydinaluetta oli edelleen Mesopotamia, mutta hallitsijoiden mielenkiinto kohdistui erityisesti Syyria-Palestiinaan, jonka hallinnasta Babylonia kamppaili verisesti Egyptin kanssa. Babylonian laajentumisesta huolestunut Egypti oli liittoutunut Assyrian kanssa, ja Nabopolassar joutui Assyrian kukistumisen jälkeen jatkamaan sotatoimia lännessä. Tätä tehtävää hoitamaan nousi hänen poikansa Nebukadnessar II, jonka suorittamista sotaretkistä kahdeksan yhdeksästä suuntautui Syyria-Palestiinaan – akkadiksi Hattuun – hänen kymmenen ensimmäisen hallitusvuotensa aikana.[117] Kruununprinssi Nebukadnessar löikin Egyptin Karkemisissa ja Hamatissa vuonna 605, ja seuraavana vuonna hän nousi kuninkaaksi isänsä kuoltua. Vakiinnuttaakseen valtansa Hattussa kuningas suuntasi sinne uudelleen jo kruunajaisvuonnaan ja keräsi seuraavana vuonna veroa alueen kuninkailta.[118] Kuninkaan ensimmäisen hallitusvuoden kuvaus sotaretkestä Hattuun kuvaa erinomaisesti Babylonian voimapolitiikan läntistä painopistettä:

> (15) MU 1.KÁM ^{md}NÀ.NÌ.DU-*ú-ṣu-ur ina* ITI.SIG$_4$ ÉRIN-*ni* MEŠ-*šú id-ke-e-ma*
> (16) *a-na* KUR *Ḫat-tú* GIN-*ma* EN ITI.GAN *ina* KUR *Ḫat-ti šal-ṭa-niš* GIN.ME
> (17) LUGAL.MEŠ *šá* KUR *Ḫat-tú ka-li-šú-nu a-na* IGI-*šú* GIN.ME-*nim-ma bi-lat-su-nu* DUGUG-*tú im-ḫur*[119]
>
> (15) Nebukadnessarin ensimmäinen vuosi. Sivan-kuussa hän varusti armeijansa ja
> (16) kulki Hattuun. Kislev-kuuhun asti hän kulki voitokkaasti Hattussa.
> (17) Kaikki Hattun kuninkaat joutuivat hänen eteensä, ja hän sai heiltä suuren veron.

Juuda siirtyi nähtävästi tässä vaiheessa Egyptin vaikutuspiiristä Babylonian vasalliksi, mutta kuningas Jojakim nousi kapinaan isäntäänsä vastaan, kenties luottaen saavansa tukea kapinaansa Egyptiltä.[120] Nebukadnessar vastasi kapinaan seitsemäntenä hallitusvuonnaan 598/597, jolloin Babylonialaisen kronikan merkintä käsittelee yksinomaan Juudan tapahtumia:

[116] Oates 1991, 162–184; Kuhrt 1995, 589–590; Van De Mieroop 2004, 250.
[117] Kuhrt 1995, 590–591; Vanderhooft 1999, 81–83.
[118] Grayson 1975, 99–100; Glassner 2004, 226–229.
[119] Grayson 1975, 100: 15–17; Glassner 2004, 228: 15–17.
[120] Miller & Hayes 2006, 466–467.

(11) MU 7.KÁM ITI.GAN *šàr* URI.KI ERIN.ME-*šú id-ke-ma a-na* KUR *Ḫat-tú* GIN-*ma*
(12) *ina* UGU URU *Ia-a-ḫu-du* ŠUB-*ma ina* ITI.ŠE U_4 2.KÁM URU *iṣ-ṣa-bat* LUGAL *ik-ta-šad*
(13) LUGAL *šá* ŠÀ-*šú ina lìb-bi ip-te-qid bi-lat-sa* DUGUG-*tú il*[*qa-am-m*]*a ana* TIN.TIR.KI KU_4-*ib*[121]

(11) Seitsemäs vuosi: kislev-kuussa Akkadin kuningas kokosi armeijansa ja marssi Hattuun.
(12) Hän leiriytyi Juudan kaupungin luo ja adar-kuun toisena päivänä hän valloitti kaupungin ja vangitsi kuninkaan.
(13) Sydämensä (mielensä) mukaisen kuninkaan hän asetti sinne ja kuljetti ottamansa valtavan saaliin Babyloniin.

Juudan kaupungin, Jerusalemin, hävitys voidaan kronikan perusteella ajoittaa tarkasti kevääseen 597. Tiedot Jerusalemin valtauksesta ja Juudan kuninkaan pakkosiirrosta käyvät hyvin yhteen heprealaisen Raamatun antamien tietojen kanssa, joskin 2. Kun. 24:12 ilmoittaa virheellisesti valtauksen tapahtuneen Nebukadnessarin kahdeksantena hallitusvuonna. Jer. 52:28 ilmoittaa hallitusvuoden oikein.[122] Toinen kuninkaiden kirja (24:15–17) kuvaa Jerusalemin valtauksen seurauksia:

(15) Nebukadnessar vei Jojakinin vankinaan Babyloniin, ja sinne hän vei myös kuninkaan äidin ja vaimot sekä hänen hoviväkensä. Hän siirsi Jerusalemista Babyloniaan myös kaikki maan johtomiehet (16) ja muun varakkaan väen, seitsemäntuhatta kaiken kaikkiaan, sekä tuhat seppää ja kirvesmiestä, kaikki asekuntoisia miehiä. Koko tämän joukon Babylonian kuningas vei maahansa pakkosiirtolaisuuteen. Jerusalemiin hän asetti Jojakinin sijaan kuninkaaksi tämän sedän Mattanjan ja muutti hänen nimensä Sidkiaksi.

Harmillisesti Babylonialainen kronikka katkeaa Nebukadnessarin 11. hallitusvuoteen ja jatkuu vasta Neriglissarin kolmantena hallitusvuonna.[123] Näin tiedot Juudan kuningaskunnan viimeisistä vaiheista perustuvat vain heprealaisen Raamatun antamiin tietoihin.[124] Niiden perusteella kuningas Sidkia nousi veljensä tavoin kapinaan babylonialaisia vastaan, mihin suurvalta vastasi piirittämällä Jerusalemin ja valtaamalla kaupungin Nebukadnessarin 18. tai 19. hallitusvuonna 587 tai 586.[125] Tällöin Jerusalem temppeleineen tuhottiin ja toinen joukko juudalaisia vietiin pakkosiirtolaisuuteen. Babyloniassa eläneet juudalaiset lienevät pääasiassa näiden väestönsiirtojen kohteita ja heidän jälkeläisiään. Tarkastelen

[121] Grayson 1975, 102: 11–13; Glassner 2004, 230–231: 11–13.
[122] Albertz 2003, 78.
[123] Grayson 1975, 20.
[124] 2. Kun. 24:18–25:21 ja Jer. 52:1–27 ovat sisällöllisesti identtisiä kuvauksia Sidkian ajan tapahtumista, joita Jeremian kirjassa (52:28–30) täydentää lista Juudan pakkosiirtojen ajankohdista ja pakkosiirtolaisten määristä. Jeremian kirjan luku 37 antaa viitteitä Egyptin toimista Palestiinassa Sidkian kapinan aikana, ja luku 39 tarjoaa vaihtoehtoisen kuvauksen Jerusalemin toisesta valtauksesta.
[125] Albertz (2003, 78–81) summaa toisen pakkosiirron ajankohdasta käytyä keskustelua.

heprealaisen Raamatun antamia tietoja väestönsiirtojen ja siirrettyjen henkilöiden määristä lähemmin seuraavassa luvussa.

Uusbabylonialaisen valtakunnan loistokausi kesti kuitenkin vain hetken. Nykyisen Iranin alueella alkoi 550-luvulla vahvistua Kyyroksen johtama persialaisvaltakunta, joka kaatoi nopeasti Meedian ja Lyydian kuningaskunnat ja sai hallintaansa Mesopotamiaa Persianlahdelta Välimerelle kiertävän vuoriseudun. Vuonna 539 persialaiset hyökkäsivät Babyloniaan ja viimeisen kaldealaiskuninkaan Nabunaidin joukot kärsivät tappion Opiksessa vuonna 539. Näin Kyyros saattoi marssia Babyloniin kohtaamatta juurikaan vastarintaa ja esiintyä vapauttajana, joka on tullut palauttamaan asiat oikealle tolalleen Nabunaidin valtakauden jälkeen – Kyyroksen luoma kuva eksentrisestä ja valtakuntansa rappeuttaneesta Nabunaidista on jäänyt elämään historiassa ja kirjallisuudessa.[126] Persialaiset varoivat tekemästä nopeita uudistuksia Babylonialta perityssä valtakunnassa, ja Kyyroksesta käytettiin ajan babylonialaisissa teksteissä nimityksiä ”Babylonian kuningas” ja ”Kaikkien maiden kuningas”.[127] Vähitellen otetta Babyloniasta oli kuitenkin pakko kiristää: 500–400-lukujen vaihdetta sävyttivät säännölliset kapinat, joiden kukistamiseen Dareios ja Kserkses joutuivat käyttämään runsaasti Persian voimavaroja. Sotilaallisten keinojen ohella valtakunnan hallintoa alettiin uudistaa ja yhtenäistää. Babylonian ja Joentakaisen (*eber nāri*) satraappikunta jaettiin kahtia, persialaisten ylimysten roolia aluehallinnossa kasvatettiin ja koko valtakuntaan luotiin yhtenäinen provinssijärjestelmä. Babylonian poliittinen erityisasema haalistui ja kapinointi rauhoittui, ja Persia saattoi täysimääräisesti hyödyntää rikasta talouskeskustaan imperiumin tarpeisiin.[128]

2.2. Väestönsiirrot ja siirtolaisyhteisöt

2.2.1. Assyrian deportaatiopolitiikka

Väestön pakkosiirrot eivät olleet 600-luvun babylonialainen innovaatio vaan osa jo heettiläisten, egyptiläisten ja assyrialaisten varhaisemmin harjoittamaa voimapolitiikkaa.[129] Tässä tutkimuksessa käytän Juudasta suoritettuja deportaatioita babylonialaisen pakkosiirtopolitiikan tapausesimerkkinä, mutta

[126] Kuhrt 1995, 598–603, 656–659; Van De Mieroop 2004, 262–263, 268.
[127] Stolper 1985, 2.
[128] Dandamayev 1984b, 326–329; Stolper 1985, 7–10.
[129] Oded 1979, 2.

ilmiön historiallisen taustan tuntemiseksi on syytä hahmotella Assyrian varsin hyvin tunnettuja pakkosiirtoja sekä yleiskuvaa Babylonian harjoittamista pakkosiirroista. Tarkastelen tässä luvussa Assyrian deportaatiopolitiikka yleisesti ja erityisesti Samarian pakkosiirtojen näkökulmasta, otan kantaa Juudan deportaatioiden laajuuteen ja esittelen muutamia näkökulmia Babylonian harjoittamiin väestönsiirtoihin ja siirtolaisten asemaan.

Assyrian käytännöt väestön pakkosiirroista ovat Lähi-idästä parhaiten tunnettuja. Ne muodostivat ilmeisen esikuvan myös babylonialaisille, jotka eivät kuitenkaan omaksuneet järjestelmää sellaisenaan vaan kehittivät sitä omien tarpeidensa mukaisesti. Assyrian pakkosiirrot eivät olleet mielivaltaisia tai satunnaisia, vaan niiden avulla pyrittiin harkittuihin poliittisiin päämääriin, joista tärkein oli Assyrian vallan vakiinnuttaminen ympäri laajaa valtakuntaa. Valikoivilla, yläluokkaan kohdistuneilla väestönsiirrolla pyrittiin vähentämään kapinoinnin riskiä: vieraassa ympäristössä kaukana kotimaasta vallantavoittelu muuttui haaveeksi.[130] Valikoivat väestösiirrot koskettivat myös käsityöläisiä ja sotilaita, sillä imperiumin loiston luomiseen tarvittiin koulutettuja ammattilaisia ja ulkomaalaiset sotilaat olivat ratkaiseva osa Assyrian monikulttuurisen armeijan suorituskykyä.[131] Toisaalta väestöä siirrettiin usein tavanomaisiin maataloustöihin alueille, jotka olivat taantuneet käytyjen sotien ja muiden kriisien seurauksena.[132] Maantieteellisesti pakkosiirtopolitiikassa on havaittavissa sekä keskittäviä että hajauttavia tavoitteita. Yhtäältä väestöä siirrettiin Assyrian ydinalueille kasvattamaan niiden väkilukua, mutta toisaalta erityisesti valtakunnan reuna-alueiden välillä suoritettiin kaksisuuntaisia väestönsiirtoja, jolloin esimerkiksi samarialainen yläluokka saatettiin korvata mesopotamialaisella ja samarialaiset siirtää Syyriaan ja Meediaan (2. Kun. 17:6, 24). Nämä deportaatiot tähtäsivät alueiden rauhoittamiseen ja Assyrian vallan vakiinnuttamiseen väestöä sekoittamalla. Erityisesti Assyrian suurista kaupungeista kasvoi monikulttuurisia keskuksia, joita rakentamaan ja asuttamaan siirtolaisia tarvittiin.[133]

Assyrian pakkosiirtojen arvioidaan koskettaneen noin 4,5 miljoonaa ihmistä Välimeren rannikolta Iraniin ja Kaukasukselta Persianlahteen ulottuvalla alueella,

[130] Oded 1979, 41–48, 74.
[131] Oded 1979, 48–59.
[132] Oded 1979, 67–74.
[133] Oded 1979, 26–32, 43–48, 59–62.

ja suurimmillaan ne olivat Tiglatpileser III:n, Sargon II:n ja Sanheribin aikana.[134] Politiikan päämääränä näyttää olleen ennen kaikkea imperiumin talouden, yhtenäisyyden ja laajentumispyrkimysten tukeminen, eikä hallinto pyrkinyt hyvässä tai pahassa erottelemaan pakkosiirtolaisia muista kansanryhmistä. Näin heidän yhteiskunnallisessa asemassaan oli suurta vaihtelua: Osan tiedetään joutuneen orjan asemaan ja elämään toimeentulon äärirajoilla, mutta orjuus ei missään vaiheessa ollut pakkosiirtolaisten ensisijainen kohtalo, vaikka Sanheribin valtakaudesta lähtien Assyrian deportaatiopolitiikka näyttääkin tiukentaneen otettaan siirtolaisista. Merkittävin osa pakkosiirtolaisista toimi maanviljelijöinä, ja arkistolähteistä tunnetaan runsaasti myös vierasmaalaisia sotilaita ja käsityöläisiä. Niin armeijassa kuin valtionhallinnossa pakkosiirtolaiset saattoivat kohota korkeisiinkin asemiin, ja he saivat nauttia varsin yltäkylläisistä oloista valtion elatuksessa.[135]

Lukumääriä ja deportaatiopolitiikan tavoitteita monimutkaisempi kysymys koskee pakkosiirtolaisten sosiaalista ja taloudellista asemaa. Verratessaan Assyrian ja Babylonian deportaatiopolitiikkaa Israel Ephʿal toteaa edellisen pyrkineen väestön assimilointiin, kun taas jälkimmäinen pyrki hänen mukaansa integroimaan yhteisöt osaksi ympäröivää yhteiskuntaa.[136] Vaikka näin jyrkän jakolinjan vetäminen on kyseenalaista eikä valtion politiikkaa voi kutsua yksipuolisen assimiloivaksi, Assyria ei näytä varsinaisesti tukeneenkaan siirtolaisten identiteetin säilymistä. Tiglatpileserin ja Sargonin aikaisissa lähteissä hyvin yleinen on maininta pakkosiirtolaisten lukemisesta ”Assyrian väestön joukkoon”, *ana/itti nišē māt Aššur amnūšunūti*,[137] ja Sargon julistaa asettaneensa pakkosiirtolaiset ”yhteen kieleen”, *pâ ištēn ušaškin*.[138] Jälkimmäisen fraasin voi ymmärtää tarkoittavan valtakunnalle osoitettua uskollisuutta[139] tai suurvallan ideologian omaksumista, sillä ei ole mielekästä olettaa, että kaikki siirtolaiset olisi pakotettu puhumaan arameaa tai akkadia.[140] Toisin kuin Babyloniasta, Assyriasta ei tunneta käytäntöä nimetä siirtolaisyhteisöjä järjestelmällisesti näiden kotipaikan perusteella, ja assyrialaislähteistä tunnetaan israelilaisia tai juudalaisia

[134] Oded 1979, 16, 19–21.
[135] Oded1979, 89–115, Younger 1998, 219–224.
[136] Ephʿal 1978, 83.
[137] Oded 1979, 81–85; Röllig 1996, 108; Parpola 2004, 13. Esimerkkinä tämän ilmaisun käytöstä voi mainita Sargon II:n, joka toteaa näin samarialaisista Nimrudin prismassa (Gadd 1954, 179–180).
[138] Oded 1979, 31; Röllig 1996, 108. Tätäkin ilmausta käyttää Sargon II (Lyon 1883, 38–39).
[139] Röllig 1996, 108.
[140] Henkilökohtainen keskustelu professori Martti Nissisen kanssa.

merkittävästi vähemmän kuin juudalaisia babylonialaislähteistä.[141] Tämä puhuu sen puolesta, että lapsille annettiin pääosin assyrialaisia nimiä, ja jahvististen heprealaisnimien käyttö taantui nopeasti.[142] Pakkosiirtolaisia ei orjuutettu järjestelmällisesti, heillä oli oikeuksia ja velvollisuuksia kuten muillakin kansalaisilla, he saattoivat myydä ja hankkia omaisuutta ja edetä imperiumin hallinnossa.[143] Nämä tekijät kiihdyttivät sulautumiskehitystä, sillä tarve hakea turvaa synnyinalueen identiteetistä väheni. Toisaalta assimilaatiota hidasti Assyrian tapa siirtää kokonaisia perheitä ja yhteisöjä uusille alueille; vaimojen ja lasten tiedettiin hillitsevän miesten karkaamista uudelta asuinalueeltaan ja valmiiden yhteisöjen muodostavan tehokkaita työyksiköitä.[144] Näiden esimerkkien valossa pakkosiirrot loivat Assyriasta – vähintään sen ydinalueista – monikansallisen imperiumin, jonka asukkaat pyrkivät paradoksaalisesti sulautumaan kohti yhtenäiskulttuuria. Odedin mukaan ”[t]he Assyrians had no overall ideological programme of merging nations and uniting mankind culturally and spiritually”,[145] mutta ilman muotoiltua agendaakin voimakas imperiumi näyttäisi saaneen alaisissaan aikaan jonkin asteista ”assyrisaatiota” [146] ja kannustaneen assimilaatioon.[147]

2.2.2. Assyrian pakkosiirrot Israelista ja Juudasta

Assyrian tiedetään siirtäneen Israelin ja Juudan valtioiden alueilta väestöä vähintään kolmesti 700-luvun lopulla. Kuten edellä kuvasin, deportaatiot liittyivät Assyrian pyrkimyksiin vakiinnuttaa valtaansa sille tärkeällä Välimeren rannikkokaistaleella ja torjua vasallivaltioiden kapinointia. Nämä siirrot on dokumentoitu assyrialaisissa lähteissä ja heprealaisessa Raamatussa, mutta vaikuttaa todennäköiseltä, että ensimmäisen kerran israelilaisia pakkosiirrettiin Assyriaan jo 800-luvulla. Tuolloin Assyria ei vielä ollut saanut vakiinnutettua valtaansa Syyria-Palestiinassa, ja erityisesti Damaskoksen hallitsijat tarjosivat vaarallisen vastavoiman imperiumin laajentumispyrkimyksille. Salmanassar III onnistui kuitenkin lyömään Damaskoksen johtaman liittouman, ja keräämään

[141] Zadok 2002, 48, 51.
[142] Becking 1992, 92–93. Mielenkiintoinen vastaesimerkki on kuitenkin Tell Šēḫ Ḥamadin israelilais- tai juudalaisyhteisö, joka säilytti identiteettinsä Nebukadnessar II:n hallituskauteen asti. Katso Becking 2002.
[143] Oded 1979, 84–87, 104–107.
[144] Oded 1979, 23–25.
[145] Oded 1979, 74.
[146] Fales 1991, 114–116.
[147] Oded 1995, 209.

veroa alueen hallitsijoilta. Sekä Salmanassarin että myöhemmin Adad-nirari III:n aikana myös Samariasta – tai Omrin huoneelta – kerättiin veroa, mutta mainintoja pakkosiirroista ei lähteissä ole.[148] Sitä vastoin Nimrudin viinilistoissa 700-luvun alusta on mainittu palatsin elätettävien joukossa ryhmä samarialaisia (KUR *Sa-me-ri-na-aju*[*u*]), minkä perusteella vähintään pienimuotoinen pakkosiirto valtakunnan pääkaupunkiin Kalahiin (Nimrudiin) vaikuttaa todennäköiseltä.[149]

Dokumentoidut pakkosiirrot Israelista Assyriaan tapahtuivat Damaskoksen kuninkaan Resinin kapinan kukistamisen yhteydessä 733–732 ja Samarian valtauksen jälkiseurauksena vuoden 720 tienoilla. Edellisestä pakkosiirrosta[150] on säilynyt tietoja Tiglatpileser III:n annaaleissa ja yhteenvetokirjoituksessa sekä heprealaisessa Raamatussa.[151] Annaaleissa on tarkka mutta nykymuodossaan hyvin sirpaleinen luettelo eri alueilta siirrettyjen henkilöiden määristä, mutta tietoa heidän määränpäästään ei ole. Pakkosiirtolaisten kokonaismääräksi ilmoitetaan 13 520 henkilöä, joiden kotipaikkakunnat sijoittuvat ilmeisesti Galileaan.[152] Annaalien antamaa kuvaa tapahtumista täydentävät Tiglatpileserin yhteenvetokirjoitus ja heprealainen Raamattu, jotka näyttäisivät sijoittavan pakkosiirrot Galilean ohella Gileadin alueelle Transjordaniaan.[153] Siirtolaiset Tiglatpileser ilmoittaa vieneensä Assyriaan. Koska tekstit ovat paikoin lukukelvottomia eikä Israelin ja Damaskoksen rajalinjoista 730-luvulla ole tarkkaa tietoa, tutkijat esittävät eriäviä näkemyksiä siitä, olivatko nämä alueet pakkosiirtojen aikaan Israelin vai Damaskoksen hallussa.[154] Joka tapauksessa voitaneen olettaa, että merkittävä osa alueen asukkaista oli israelilaisia.[155] Tietoja muualta tulleiden siirtolaisten asuttamisesta alueelle ei ole, ja Galilean väkiluku näyttäisi laskeneen kyseisenä ajanjaksona, mikä saattaa puhua sen puolesta, ettei korvaavia pakkosiirtoja alueelle tehty.[156]

Jälkimmäinen pakkosiirto liittyy kuningas Hoosean kapinaan assyrialaisia vastaan, mikä johti Samarian valtaukseen, Israelin valtion tuhoon ja Samerinan

[148] Grabbe 2007, 131–133, 163.
[149] Kinnier Wilson 1972, 91–93.
[150] Becking 1992, 11–20; Younger 1998, 206–214; Miller & Hayes 2006, 380–383. Vuosiluvuissa olen seurannut Beckingin ja Youngerin ajoitusta.
[151] Annaalit: Tadmor & Yamada 2011, 60–63; yhteenvetokirjoitus: Tadmor & Yamada 2011, 104–107; heprealaisen Raamatun kuvaus: 2. Kun. 15:29; 1. Aik. 5:26.
[152] Becking 1992, 15–16; Younger 1998, 211–212.
[153] Younger 1998, 206–209.
[154] Becking 1992, 15–19; Younger 1998, 207–208, nootti 32; Miller & Hayes 2006, 381–382.
[155] Youngerin (1998, 208) Transjordaniaa koskeva johtopäätös pätee vielä todennäköisemmin Galileaan.
[156] Younger 1998, 211–214.

provinssin perustamiseen 720-luvulla.[157] Sekä Salmanassar V[158] että Sargon II[159] ottavat kunnian Samarian valtauksesta itselleen, mutta heprealainen Raamattu mainitsee tapahtumien taustavoimaksi vain Salmanassarin; pääosin teksti puhuu tosin vain ”Assyrian kuninkaasta”.[160] Tiedot Salmanassarin toimista rajoittuvat Babylonialaiseen kronikkaan, joka ei mainitse israelilaisten pakkosiirtoa, mutta Sargonin kirjoituttamia tekstejä on säilynyt useita. Niiden mukaan Israelista pakkosiirrettiin Assyriaan 27 280 tai 27 290 henkeä[161], jotka asutettiin Toisen kuninkaiden kirjan (17:6) mukaan ”Halahiin, Gosaniin Haburin varsille sekä Meedian kaupunkeihin”. Tämän lisäksi Sargon julistaa jälleenasuttaneensa Samarian ja tuoneensa sinne ihmisiä valloittamistaan maista.[162] Toinen kuninkaiden kirja (17:24) luettelee siirtolaisten kotipaikoiksi Babylonian, Kutan, Avvan, Hamatin ja Sefarvaimin, minkä lisäksi Sargon II:n annaaleissa kerrotaan arabien pakkosiirrosta Samerinaan.[163] Vaikka ristiriitainen lähdeaineisto ei mahdollista yksiselitteisen rekonstruktion muodostamista Samarian viimeisistä vaiheista[164], deportaatioista hahmottuu yleiskuva: Assyria harjoitti tavanomaista kaksisuuntaisten väestönsiirtojen politiikkaansa kapinan kukistamiseksi ja alueen vakauttamiseksi.[165]

Assyria suoritti myös etelävaltiosta Juudasta pakkosiirron Sanheribin sotaretken yhteydessä vuonna 701, jolloin Assyrian joukot valloittivat merkittävän osan Juudan kaupunkeja säästäen kuitenkin Jerusalemin. Sanheribin tavoitteena oli palauttaa Assyrian valta Palestiinan alueelle, missä Juudan kuningas Hiskia liittolaisineen oli noussut avoimeen kapinaan Sargon II:n kuoleman jälkeen.[166] Kuningas julistaa tuhonneensa 46 Juudan kaupunkia ja siirtäneensä alueelta ”200 150 (Mayer: 205 105) ihmistä, nuorta, vanhaa, miestä ja naista; hevosia, muuleja, aaseja, kameleita, suurta ja pientä karjaa lukemattomasti”.[167] Luku on suhteeton, jos sen ymmärretään tarkoittavan pakkosiirrettyjä henkilöitä, ja Antti

[157] Becking 1992; Younger 1998, 214–219; Miller & Hayes 2006, 383–390.
[158] Babylonialainen kronikka: Grayson 1975, 73.
[159] Winckler 1889, 100–101; Gadd 1954, 179–180.
[160] 2. Kun. 17–18:12.
[161] Winckler 1889, 100–101; Gadd 1954, 179–180.
[162] Gadd 1954, 179–180.
[163] Winckler 1889, 20–21.
[164] Vertaa Becking 1992, 21–56 ja Miller & Hayes 2006, 383–390.
[165] Katso Oded 1979; Becking 1992, 61–62.
[166] Mayer 2003; Milller & Hayes 2006, 410–421. Joukko monipuolisia artikkeleja Sanheribin sotaretkestä on ilmestynyt teoksessa Grabbe (ed.) 2003.
[167] Chicagon Oriental Instituten prisma: Luckenbill 1924, 33; Mayer 2003, 187–189. Katso myös Cogan 2008, 110–123. Assyrialaisista rinnakkaislähteistä katso Mayer 2003, 186–200.

Laato arvioi sen olevan tarkoituksellista propagandaa, jolla Sanherib pyrki peittämään epäonnistumistaan Jerusalemin valtauksessa.[168] Laaton näkökulma on varteenotettava, mutta sitä on syytä tarkastella Walter Mayerin esittämien tietojen valossa. Hänen mukaansa assyrialaisissa listoissa ensimmäinen luku saattoi tarkoittaa kaikkien jäljessä esiintyvien yhteismäärää: tässä tapauksessa lukuun 205 105 kuuluisivat ihmiset, hevoset, muulit, aasit ja kamelit, ja vasta lukematon määrä suurta ja pientä karjaa kuuluisi omaksi kokonaisuudekseen.[169] Onpa luvuissa sitten liioittelua tai ei, arkeologia paljastaa Sefelan kärsineen 700-luvun lopussa voimakkaasta väestöromahduksesta ja asutuskeskusten tuhosta, mikä vahvistaa käsityksen Sanheribin sotaretken ja pakkosiirron merkittävistä vaikutuksista.[170] Näiden pakkosiirtolaisten määränpäätä ei tunneta, mutta Chicagon prismassa Hiskian kerrotaan lähettäneen lisäksi Niniven hoviin ”tyttäriään, palatsinsa naisia, mies- ja naismuusikoita”.[171] Heprealainen Raamattu ei näitä pakkosiirtoja mainitse.[172]

Säilyneet lähteet mahdollistavat yleiskuvan hahmottelemisen Assyrian pakkosiirtämien israelilaisten ja juudalaisten oloista. Heprealaista nimistöä uusassyrialaisista lähteistä tunnetaan erityisesti Haburin seudulta ja Assyrian suurista kaupungeista, mutta Halahista ja Meediasta ei ole juuri paljastunut tietoja siirtolaisista,[173] vaikka Toisen kuninkaiden kirjan (17:6) tiedot Samarian deportaatiosta antaisivat näin olettaa. Täytyy kuitenkin huomata, että Ran Zadokin laskelmien mukaan todennäköisesti israelilaisia tai juudalaisia henkilöitä uusassyrialaiselta ajalta tunnetaan vain noin 65 kappaletta[174] – näin ollen sattuman vaikutus on jo niin suuri, ettei aineiston puuttumisesta voi tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Merkittävä osa tunnetuista henkilöistä palveli sotilaina Assyrian

[168] Laato 1995, 219–220.
[169] Mayer 1995, 39–45; Mayer 2003, 182–183.
[170] Finkelstein 1994, 172–178.
[171] Luckenbill 1924, 34; Mayer 2003, 188, 190.
[172] 2. Kun 18:13–19:37; 2. Aik. 32:1–23.
[173] Becking 1992, 61–93; Oded 2000, 91–98; Becking 2002, 153–163; Zadok 2002, 20–26. Becking (1992, 62–64) sekä Oded (2000, 94–95) tunnistavat Halahista joukon heprealaisia nimiä, mutta Zadokin (2002, 20, nootti 2) mukaan kaikki nämä nimet voivat olla myös aramealaisia. Yksi Israelilainen näyttäisi kuitenkin toimineen alueella Sargon II:n aikana (Oded 2000, 95; Zadok 2002, 21). Meediasta ei tunneta vakuuttavia uusassyrialaisen ajan lähteitä, joissa olisi mainintoja israelilaisista tai juudalaisista (Zadok 2002, 26; vertaa Becking 1992, 69–73; Oded 2000, 97–98). Tell Šēḫ Ḥamadin tekstit ovat syntyneet Nebukadnessar II:n hallituskaudella Haburin seudulla, mutta uusassyrialaisessa kulttuuriympäristössä ja ennen Juudasta suoritettuja pakkosiirtoja (Becking 2002, 154–157, 163).
[174] Zadok 2002, 20–26, 48–50.

armeijassa, erityisesti sen sotavaunujoukoissa;[175] tämä tieto on linjassa Sargon piirtokirjoitusten kanssa, joiden mukaan Sargon II liitti 50 tai 200 israelilaista sotavaunua joukkoihinsa.[176] Sotilaiden ohella ilmeisen hyväosaisia siirtolaisia ovat muutamat lähteissä esiintyvät virkamiehet, mutta toisaalta joukkoon mahtuu myös orjia.[177] Haburiin pakkosiirtolaisia asutettiin mitä ilmeisimmin maataloustöihin.[178] Kuten edellä totesin, israelilaisten ja juudalaisten erottaminen toisistaan pelkän nimistön perusteella on mahdotonta, minkä johdosta valtaosa uusassyrialaisissa lähteissä esiintyvistä pakkosiirtolaisista voi olla kotoisin joko etelä- tai pohjoisvaltakunnasta. Zadok määrittelee runsaat 20 henkilöä, joukossa runsaasti sotilaita ja virkamiehiä, israelilaisiksi, mutta vain yhden nimen kohdalla on ilmeisiä viitteitä juudalaisesta taustasta.[179] Sanheribin sotaretken yhteydessä pakkosiirrettyjen juudalaisten kohtalon selvittäminen tulee mahdolliseksi vain, jos uusia tekstilöytöjä tehdään.

Israelin ja Juudan pakkosiirtoja koskeva aineisto kuvaa monipuolisesti edellä esitettyjä Assyrian pakkosiirtopolitiikan tyypillisiä piirteitä. Deportaatiot olivat rangaistusta kapinoinnista, ja niiden avulla pyrittiin ehkäisemään tulevia häiriöitä ja vakiinnuttamaan Assyrian valtaa alueella. Toisaalta ne antavat viitteitä yläluokan valjastamisesta imperiumin käyttöön ja voitettujen sotilaiden ottamisesta osaksi Assyrian armeijaa. Tärkeä näkökulma oli myös hyvän maatalousmaan saaminen viljelyn piiriin. Maantieteellisesti pakkosiirrot suuntautuivat yhtäältä Assyrian ydinalueille, mutta toisaalta harjoitettiin myös kaksisuuntaisia väestönsiirtoja imperiumin eri osien välillä. Tietoja Babyloniaan kohdistuneista pakkosiirroista ei ole, vaikka Nippurista tunnetaankin vuodelta 623 *Gir-re-e-ma*-niminen israelilainen tai juudalainen henkilö[180] – hänen asemansa vapaaehtoisena tai pakkosiirtolaisena jää arvoitukseksi, sillä Babyloniasta ei tunneta ennen vuotta 597 yhtäkään toista heprealaista nimeä.[181] Nämä huomiot tarjoavat pohjan Babylonian suorittamien väestönsiirtojen tarkastelulle.

[175] Becking 1992, 73–78; Younger 1998, 219–220; Zadok 2002, 50.
[176] Winckler 1889, 100–101; Gadd 1954, 179–180.
[177] Younger 1998, 219–224; Zadok 2002, 50.
[178] Becking 1992, 69.
[179] Zadok 2002, 20–21, 23.
[180] Zadok 1979, 34–35.
[181] Zadok 2002, 27.

2.2.3. Babylonian pakkosiirrot Juudasta

Juudasta Babyloniaan 500-luvun alussa suoritetut väestönsiirrot ovat kiistattomia historiallisia tosiasioita, mutta niiden koosta ja lukumääristä ei ole yhteisymmärrystä. Heprealaisen Raamatun ja erityisesti Toisen aikakirjan (36:20–21) näkemys autiosta maasta, joka sai 70 vuoden levon hyvitykseksi pitämättömistä sapateista, ei kuitenkaan vastaa Juudassa vallinnutta todellisuutta. Tieteellistä keskustelua aiheesta on paikoin hallinnut Hans M. Barstadin näkemys ”tyhjän maan myytistä” (the myth of the empty land), jota vastaan hän on taistellut useissa julkaisuissaan. Hänen keskeisen väitteensä mukaan elämä Juudassa jatkui varsin samanlaisena Babylonian pakkosiirtojen jälkeen, mutta aihetta koskevaa tutkimusta ovat vääristäneet käsitykset autiosta Juudasta.[182] Tiedossani ei kuitenkaan yhtään tutkijaa, joka ei myöntäisi jonkinasteista asutuksen jatkuvuutta rautakaudelta uusbabylonialaiselle ja edelleen persialaisajalle. Kyseessä on paremminkin Barstadin ja hänen kriitikoidensa – esimerkiksi David Vanderhooftin[183] ja Bustenay Odedin[184] – välinen näkemysero siitä, missä määrin hallinnolliset, kulttuuriset ja uskonnolliset instituutiot säilyivät ja kehittyivät Juudassa uusbabylonialaisena aikana. On erittäin tärkeää huomata, että uusin 500-luvun Juudaa koskeva tutkimus on yksimielistä asutuksen jatkuvuudesta myös pakkosiirtojen jälkeen.[185]

Heprealaisen Raamatun antamat tiedot Babylonian suorittamien pakkosiirtojen ja siirtolaisten lukumääristä ovat valitettavan sekavia. Ainoa Babylonialaisen kronikan dokumentoima pakkosiirto Juudasta Karkemisin taistelun (605) ja vuoden 595 välillä voidaan ankkuroida vuoteen 597, jolloin Nebukadnessar II kronikan mukaan valloitti Jerusalemin ja vaihdatti kaupunkiin uuden kuninkaan.[186] Toisen kuninkaiden kirjan (24:1–17) kuvaus Jojakimin kapinasta, Jerusalemin valloituksesta hänen poikansa Jojakinin aikana sekä juudalaisen eliitin ja käsityöläisten pakkosiirrosta kertoo mitä ilmeisimmin samoista tapahtumista. Toisen aikakirjan (36:5–7) ja Danielin kirjan (1:1–7) mukaan ensimmäinen pakkosiirto olisi tapahtunut jo Jojakimin aikana, mutta tätä tietoa on syytä pitää virheellisenä, koska ei sovi yhteen Babylonialaisen kronikan,

[182] Barstad 2008, 90–159.
[183] Vanderhooft 1999, 104–110; Vanderrhooft 2003a, 252–255.
[184] Oded 2003, 55–71.
[185] Lipschits 2005; Valkama 2010. Erittäin keskeinen tutkimus aiheesta on Kirsi Valkaman vielä julkaisematon väitöskirja.
[186] Katso yltä kappale 2.1.

Toisen kuninkaiden kirjan ja Jeremian kirjan pakkosiirroista luoman kokonaiskuvan kanssa.[187] Toinen aikakirja edellyttää Jojakimin ja Jojakinin pakkosiirtojen tapahtuneen reilun kolmen kuukauden välein, ja Danielin kirja ajoittaa pakkosiirron Jojakimin kolmanteen hallitusvuoteen, mikä aiheuttaa ylittämättömiä kronologisia ristiriitoja.

Toinen ilmeisen historiallinen pakkosiirto sijoittuu Jerusalemin tuhon yhteyteen vuoteen 587 tai 586. Arkeologia tukee käsitystä Jerusalemin kärsimistä tuhoista,[188] ja Toisen kuninkaiden kirjan (25:1–21) ja Jeremian kirjan (39:1–10) kuvauksia tapahtumista voi pitää pääpiirteissään uskottavina. Ongelmallisempi on Jeremian (52:30) maininta kolmannesta pakkosiirrosta, jonka henkikaartin päällikkö Nebusaradan olisi suorittanut Nebukadnessarin 23. hallitusvuonna. Rainer Albertz pitää pakkosiirtoa rangaistuksena käskynhaltija Gedaljan murhasta ja siten epäilyksettömänä tosiseikkana,[189] mutta en näe perusteita Albertzin esittämään varmuuteen. Jeremian pakkosiirtolaisluettelon ulkopuolisissa lähteissä ei kolmannesta deportaatiosta ole viitteitä, ja Aikakirjoissa kuningas Jojakimin aikaan sijoitettu ylimääräinen pakkosiirto herättää epäilyksiä myös Jeremian esittämän kolmannen pakkosiirron historiallisuudesta. Uskottavin historiallinen rekonstruktio voidaan rakentaa vuosien 597 ja 587/586 pakkosiirtojen perusteella.

Toisin kuin monet assyrialaiset nuolenpäälähteet 700-luvun pakkosiirroista, Babylonialainen kronikka ei kerro Juudasta siirretyn väestön määrää. Heprealaisessa Raamatussa on puolestaan kaksi lähdettä siirtolaisten määristä: Yhtäältä Toisen kuninkaiden kirjassa luvussa 24 annetaan kaksi tietoa ensimmäisen pakkosiirron laajuudesta: jakeen 14 mukaan siirrettiin 10 000 yläluokkaan kuuluneen lisäksi määrittelemätön joukko käsityöläisiä ja jakeen 16 mukaan 7000 henkeä yläluokkaa ja tuhat käsityöläistä. Toisessa pakkosiirrossa (2. Kun. 25:11–12) ”henkikaartin päällikkö Nebusaradan vei pakkosiirtolaisuuteen loputkin, mitä kansasta oli kaupungissa jäljellä”. Toisaalta Jeremian kirjan lista (52:28–30) kertoo ensimmäisen pakkosiirron koskettaneen 3023 ja toisen 832 henkeä. Listan päättää tieto kolmannesta, 745 juudalaisen pakkosiirrosta, jolloin kokonaismääräksi muodostuu 4600 henkeä. Kuninkaiden kirjan antamat luvut vastaavat kokoluokaltaan assyrialaisten lähteiden antamia lukuja Israelin ja Juudan pakkosiirtojen laajuudesta, kun taas Jeremian kirjan luvut muistuttavat

[187] Albertz 2003, 75.
[188] Carter 1999, 134–135, 247; Lipschits 2003, 326–334.
[189] Albertz 2003, 74–75.

tarkkuudessaan Assyrian kuninkaiden erittelyä pakkosiirtolaisten määristä.[190] Arkeologian arviot Juudan asukasmääristä rautakauden lopussa ja persialaisaikana antavat viitteitä oikeasta suuruusluokasta.

Oded Lipschitsin mukaan Juudan asutettu pinta-ala pieneni kauttaaltaan siirryttäessä rautakauden lopulta 600–500-lukujen taitteesta persialaisaikaan 450-luvun puoliväliin, mutta kehityksessä oli merkittäviä alueellisia eroja. Voimakkainta romahdus oli Jerusalemin alueella (89 %) sekä Jordanin laaksossa ja Juudan autiomaassa (noin 88,9 %), kun taas Benjaminin alueella (laskua 56,5 %) ja Juudan vuoriston pohjoisosissa (laskua vain 2,0 %) asutus säilyi parhaiten persialaisajalle saakka. Pääkaupunkia lähiympäristöineen näyttää kohdanneen raju tuho, mutta seudut Jerusalemin pohjois- ja eteläpuolella selvisivät Babylonian sotatoimista merkittävästi vähemmällä.[191] Lipschitsin antamien lukujen perusteella Juudan asutettu pinta-ala laski rautakaudelta persialaisaikaan 64 prosenttia ja asukasluku 108 000 hengestä 38 500 asukkaaseen.[192]

Charles E. Carterin tutkimustulokset rautakauden ja persialaisajan väestönkehityksestä ovat joiltain osin samansuuntaisia mutta paikoin eriäviä Lipschitsin tekemien päätelmien kanssa. Tämä johtuu ennen kaikkea tutkijoiden erilaisista tavoista eritellä tutkittavan ajanjakson arkeologista aineistoa: Carter jakaa persialaiskauden varhaisempaan (538–450) ja myöhäisempään (450–332) ajanjaksoon,[193] mitä Lipschits kritisoi voimakkaasti ja huomauttaa, ettei löydä jaolle mielekkäitä perusteita.[194] Carter arvioi Jehudin provinssin väkiluvuksi ensimmäisen persialaisjakson aikana 13 350 ja toisen persialaisjakson aikana 20 650 henkeä ja vertaa näitä lukuja Avi Oferin (68 500 henkeä) sekä Israel Finkelsteinin ja Magen Broshin (60 000) arvioihin saman alueen rautakausi II:n aikaisesta väkiluvusta.[195] Tällöin väkiluvun lasku rautakaudelta ensimmäiselle persialaisajalle olisi ollut noin 78–81 prosenttia ja toiselle persialaisajalle 66–70 prosenttia – tulos on 2–17 prosenttiyksikköä suurempi kuin Lipschitsin lukuihin

[190] Esimerkiksi käy Tiglatpileser III:n annaalien erittely pakkosiirtolaisista alueittain: Tadmor & Yamada 2011, 60–63.
[191] Lipschits 2003, 323–357.
[192] Nämä laskelmat ovat omiani, mutta ne perustuvat Lipschitsin (2003, 360–364) antamiin lukuihin. Lipschits itse tekee vastaavia laskelmia Juudan kuningaskunnan ja Jehudin provinssin välillä. Tällöin alueet eivät vastaa toisiaan, koska Juudan kuningaskunta oli 600–500-lukujen taitteessa pinta-alaltaan suurempi kuin myöhempi Jehudin provinssi. Tämän johdosta Lipschits arvioi Jehudin asukasluvuksi persialaisaikana 30 125 henkeä.
[193] Carter 1999, 114–118.
[194] Lipschits 2003, 359–360. Carter (1999, 202, nootti 91) on tietoinen ratkaisunsa heikkouksista mutta pitää sen hyötyjä haittoja suurempina.
[195] Carter 1999, 199–202, 246–247.

perustuva laskelma väkiluvun laskusta Juudan kuningaskunnan alueella. Tarkasteltaessa alueellista kehitystä Carter ei laske Lipschitsin tavoin asutuksen pinta-alaa vaan asutuskeskuksen määriä; tällä menetelmällä hän päätyy tuloksiin, joiden mukaan Benjaminin alueella asutuskeskusten määrä laski rautakaudelta persialaisajalle 75 %, kun taas Juudan vuoristossa lasku oli vain 29 %.[196] Jos Lipschitsin etelä- ja pohjoisosiin jakamaa Juudan vuoristoa käsitellään Carterin tavoin kokonaisuutena, alueen asutuspinta-alan laskuksi saadaan 36 %.[197] Kahden tutkijan luvut ovat tällöin varsin samansuuntaisia, ja merkittävämpi ero muodostuu Benjaminin alueen asutusta koskevien näkemysten välille. Jerusalemin asutus romahti Carterin mukaan 80 prosenttia.[198]

Sekä Lipschitsin että Carterin laskelmat osoittavat Juudan alueen kärsineen merkittävästä asutuksen taantumasta Babylonian sotatoimien yhteydessä, ja niiden perusteella persialaisajan väkiluku oli korkeintaan 1/3 rautakauden väkiluvusta. Mario Liverani tulkitsee väestöromahduksen vieläkin rajummaksi, 85–90 prosentiksi.[199] Koska Juudan vuoristossa ja Benjaminin alueella on kuitenkin ilmeistä asutuksen jatkuvuutta, arvio 2/3:n väestöromahduksesta on realistinen, ja se tarkoittaa 50 000 – 110 000 hengen väestöstä 33 000 – 73 000 hengen poistumaa.[200] Tämä poistuma selittyy kolmella tavalla: sotatoimien ja niiden jälkiseurausten aiheuttamina kuolonuhreina, pakolaisina erityisesti Egyptiin ja pakkosiirtolaisina.[201]

Tässä valossa Babylonian suorittamien pakkosiirtojen määräksi voidaan arvioida 10 000 – 20 000 henkeä.[202] Se on oikeaa suuruusluokkaa paitsi yllä esitettyihin väestöarvioihin myös Assyrian Israeliin ja Juudaan kohdistamiin

[196] Carter 1999, 233–236.
[197] Luku on laskettu Lipschitsin antamien tietojen perusteella. Hän määrittelee Juudan vuoriston etelä- ja pohjoisosien rajalinjaksi Bet-Surin ja Hebronin siten, että edellinen kuuluu vuoriston pohjois- ja jälkimmäinen eteläosaan (Lipschits, 2003, 356). Carter käsittelee aluetta kokonaisuutena. Juudan vuoriston asutusta on tutkinut erityisesti Avi Ofer; katso Ofer 1997.
[198] Carter 1999, 247.
[199] Liverani 2007, 195.
[200] Tutkijoiden arviot Juudan väestöstä vaihtelevat kuvatulla välillä. Edellä esitettyjen lisäksi voidaan mainita Lemche 1984, 150: 50 000 – 100 000; Finkelstein & Silberman 2001, 306: 75 000; Albertz 2003, 89: 80 000 (Finkelsteiniin nojaten).
[201] Albertz 2003, 87, 90. Pako Egyptiin: 2. Kun. 25:26; Jer. 41–44. Jo heprealaisesta Raamatusta käy ilmeiseksi Israelin ja Juudan säännöllinen kanssakäyminen maantieteellisesti lähimmän suurvallan Egyptin kanssa. Erityisen mielenkiintoisia ovat 400-luvun Elefantinen arameankieliset papyrukset, jotka kertovat Niilin saarella eläneestä juutalaisesta sotilassiirtokunnasta. Katso Porten 1984.
[202] Tutkijoiden arviot pakkosiirtojen laajuudesta vaihtelevat muutaman tuhannen ja 20 000 välillä. Lemche 1984, 150: korkeintaan 10 000; Finkelstein & Silberman 2001, 306: muutamasta tuhannesta kahteenkymmeneentuhanteen; Albertz 2003, 87–90: neljäsosa juudalaisista, noin 20 000; Liverani 2007, 253–254: korkeintaan 20 000.

deportaatioihin nähden, ja se on riittävän suuri selittämään juudalaisnimien runsauden tutkimissani nuolenpääaineistoissa. Samoin tämän kokoluokan väestönsiirto olisi riittävä kaikupohja sille kirjalliselle ja ideologiselle tulkintaprosessille, jonka eksiili synnytti heprealaisen Raamatun kirjoittajien ja myöhemmän juutalaisuuden parissa.[203] Suuruusluokaltaan arvio vastaa paremmin Toisen kuninkaiden kirjan kuin Jeremian kirjan antamia lukuja pakkosiirtolaisten määrästä, vaikka Jeremian kirjan listauksen tarkkuus luokin sen lukuihin ulkoista uskottavuutta. Kaiken kaikkiaan kyseessä oli assyrialaisen mallin mukainen, erityisesti Jerusalemin alueelle kohdistunut ylemmän yhteiskuntaluokan ja käsityöammattilaisten pakkosiirto,[204] vaikka lukuun on syytä laskea mukaan myös alempien yhteiskuntaluokkien edustajia.

2.2.4. Näkökulmia Babylonian deportaatiopolitiikkaan

Toisin kuin assyrialaisia pakkosiirtoja, Babylonian deportaatiopolitiikkaa ei ole juuri tutkittu, mikä johtunee suurelta osin hallinnollisten lähteiden vähäisyydestä. Valtionarkistot ovat lähes tyystin kadonneet, eivätkä babylonialaiskuninkaiden piirtokirjoitukset kronikoi juuri historiallisia tapahtumia.[205] Tämän johdosta pakkosiirtotutkimus voi rajoittua tarkastelemaan lähinnä vain siirtolaisyhteisöjen oloja uudessa kotimaassaan, eikä se voi vastata kattavasti kysymyksiin deportaatioiden ajankohdista, poliittisista motiiveista tai siirtolaismääristä. Babylonialainen deportaatiopolitiikka perustui kuitenkin Assyrian esimerkille, ja monet havainnot Assyrian suorittamista pakkosiirroista voidaan siirtää koskemaan Babyloniaa. Rajallisen lähdeaineiston puitteissa mielekkäitä erityisnäkökulmia Babylonian deportaatiopolitiikkaan ovat kysymykset yhteisöjen koheesiosta, identiteetin säilymisestä ja integraatiosta. Taustoitan tässä lyhyesti näitä kolmea teemaa, jotka nousevat jatkossa toistuvasti esiin tarkastellessani juudalaisyhteisöjen asemaa babylonialaisessa yhteiskunnassa.

Ensimmäiseksi on syytä huomata, että mesopotamialainen yhteiskunta oli ollut monikulttuurinen jo kauan ennen Assyrian ja Babylonian toteuttamia pakkosiirtoja.[206] Mesopotamian sivistyksen juuret olivat sumerilaisen ja seemiläisen kulttuurin vuorovaikutuksessa[207], ja amorilaisheimojen saapuminen

[203] Oded 2003, 69–71.
[204] Lipschits 2003, 365–366; Liverani 2007, 194.
[205] Vanderhooft 1999, 10–11.
[206] Barstad 2008, 138. Babylonian monikulttuurisuus ensimmäisellä vuosituhannella, katso Dandamayev 2004, 137.
[207] Van De Mieroop 2004, 19–79.

alueelle toisen vuosituhannen alussa[208] ja aramelaisheimojen tulo toisen ja ensimmäisen vuosituhannen taitteessa[209] muovasivat oleellisesti yhteiskuntien väestörakennetta. Babylonian ensimmäinen dynastia oli amorilainen ja uusbabylonialaista valtakuntaa hallitsivat kaldealaiset, kummatkin siirtolaisheimoja.[210] Vieraat vaikutteet eivät kuitenkaan horjuttaneet sumerilais-akkadilaisen kaupunkikulttuurin perustaa, ja niin amorilaiset kuin kaldealaiset pyrkivät Babylonian hallitsijoina ylläpitämään alueen henkistä perintöä ja sivistystä.[211]

Vierasperäisen väestön määrästä Babyloniassa on vaikeaa esittää arvioita, mutta Ran Zadok on laatinut laskelmia nuolenpääteksteissä esiintyvästä ei-babylonialaisesta nimistöstä. Babyloniassa 700–100-luvuilla laadituissa oikeudellisissa dokumenteissa esiintyvistä henkilöistä noin kahdella prosentilla on vierasperäinen nimi tai lähisukulainen, jonka nimi ei ole babylonialainen.[212] Näissä laskelmissa ei ole otettu huomioon Murašûn arkistoa[213], jonka henkilönnimistä noin 30 % on vierasperäisiä.[214] Zadokin tarkastelemista asiakirjoista yli 60 % on laadittu kaupungeissa, ja noin puolessa niistä siirtolainen on sopimusosapuolena, kun taas lopuissa ulkomaalaistaustainen nimi on listattu todistajien joukkoon. Suhteellisesti prosenttiosuus on pieni, mutta jos lasketaan yhteen kaikki 700–100-lukujen babylonialaisista asiakirjoista tunnetut vierasperäiset henkilönnimet, saadaan kokonaismääräksi huomattava 2500. Näin ollen Babylonian siirtolaisia käsittelevä aineisto on varsin runsas. Zadok huomauttaa, että aineiston edustavuutta heikentää babylonialaisen kaupunkilaiseliitin ylikorostunut asema. Pääosa savitauluista on laadittu eliitin tarpeisiin, ja erityisesti nuolenpääkirjurit kuuluivat teksteissä yliedustettuun ryhmään, joka oli varsin suljettu ulkopuolisilta. On kuitenkin syytä huomata, että babylonialainen kaupunkieliitti ja kuninkaallinen hallintokoneisto olivat kaksi erillistä yhteiskunnallista kerrosta, joista jälkimmäinen oli edellistä heterogeenisempi.[215]

[208] Röllig 1996, 101–105.
[209] Kuhrt 1995, 393–401.
[210] Oates 1991, 162; Kuhrt 1995, 399–400; Röllig 1996, 103–105.
[211] Röllig 1996, 104–105; Vanderhooft 1999, 50–51.
[212] Zadok 2003, 481.
[213] Zadok 2003, 481.
[214] Ephʿal 1983, 109.
[215] Zadok 2003, 480–489, 552–555.

Babylonia omaksui pakkosiirrot poliittiseksi välineekseen Assyrialta,[216] ja kumpikin valtakunta pyrki niiden avulla varsin samanlaisiin päämääriin: Deportaatioilla hallittiin laajaa imperiumia, torjuttiin kapinoinnin uhkaa[217] ja kohdennettiin työvoimaa sekä valtion rakennushankkeisiin[218] että maanviljelykseen strategisesti merkittäville alueille[219]. Erosivatko Assyrian ja Babylonian toimintamallit paikallistasolla kuitenkin toisistaan? Israel Ephʿal kuvaa muinaisen Lähi-idän deportaatiopolitiikkaa seuraavasti: ”The latter [Assyria] considered enforced ’mingling’ of the exiles, and their ’Assyrianization’, as one of the foundationstones of their empire, whereas the former [Babylonia] sought to utilize the economic potential of the exiles, avoiding interference in their social and religious lives.”[220] Ensimmäinen tulevissa luvuissa analysoitava näkökulma Babylonian deportaatiopolitiikkaan on käsitepari integraatio-assimilaatio. Luvussa 2.2.1. esitin, että Assyrian harjoittamassa politiikassa on havaittavissa niin integroivia kuin assimiloivia tendenssejä – miten tilanne eroaa babylonialaisaikana?

Toinen oleellinen näkökulma liittyy läheisesti integraatioon: Säilyivätkö siirtolaiset yhteisöinä, vai jauhettiinko heidät hajalleen muun väestön sekaan? Siirtolaisyhteisöjen koheesion puolesta puhuu Babyloniasta hyvin tunnettu tapa nimetä asutuskeskuksia niiden väestön alkuperän mukaan. Babyloniasta tunnetaan muun muassa Egyptiläisten kaupunki, Sidon ja Askelon.[221] Kuvaava esimerkki ilmiöstä on Neirab tai ”neirabilaisten kaupunki Bēl-abā-uṣur-kanaalin varrella”. 1900-luvun alkupuolella Syyrian Neirabissa suoritetuissa kaivauksissa löydettiin joukko 500-luvun savitauluja, jotka kertovat Nuskugabbēn perheen taloudellisista toimista. Taulujen kirjoitus- ja löytöpaikan välillä näyttäisi vallitsevan ilmeinen yhteys, sillä dokumenteista osa on ilmoitettu laadituksi Neirabissa. Ephʿalin mukaan tekstien tarkempi tutkimus antaa olettaa muuta. Ensinnäkin Neirabia lukuun ottamatta teksteissä mainittujen paikannimien sijoittaminen Syyriaan on vaikeaa, mutta usealle niistä löytyy vastine Babyloniasta. Bēl-abā-uṣurin kanaalin tiedetään sijaitsevan Nippurin seudulla, ja yksi savitauluista on merkitty kirjoitetuksi Babylonissa. Maantieteellinen kummallisuus on myös savitaulujen

[216] Oded 1979, 45; Albertz 2003, 82–83.
[217] Albertz 2003, 82–83.
[218] Dandamayev 1991, 268–269.
[219] Jursa 2010, 199.
[220] Ephʿal 1978, 87.
[221] Ephʿal 1978, 80–83; Dandamayev 2004, 138–144.

maininta Neirabin sijainnista kanaalin varrella, mikä viittaisi paremmin Babylonian kuin Syyrian oloihin. Kolmas erityispiirre liittyy aramean kieleen tai pikemminkin sen puuttumiseen dokumenteista, sillä Syyriassa 500-luvulla laadittujen tekstien ei olettaisi olevan akkadinkielisiä tai kirjurien nimien järjestelmällisesti babylonialaisia. Ephʿal ehdottaakin, että Neirab tulisi sijoittaa Nippurin alueelle, ja hän olettaa sen olevan neirabilaisten siirtolaisyhteisö. Savitaulujen löytymisen Syyriasta hän selittää Nuskugabbēn perheen paluumuutolla takaisin kotiseudulleen.[222] Pearce ja Dandamayev hyväksyvät Ephʿalin teorian,[223] joka sopii hyvin yhteen tunnetun kaksoiskaupunki-ilmiön kanssa.

Neirabilaisten paluu kotiseudulleen oli mielekästä vain, jos he kykenivät säilyttämään identiteettinsä keskellä vierasta yhteiskuntaa. Kysymys mahdollisuudesta kulttuurin, kielen ja identiteetin säilyttämiseen on kolmas näkökulmani Babylonian deportaatiopolitiikkaan. Miten Esran ja Nehemian kirjojen luoma käsitys juudalaisten paluumuuttajien vahvasta identiteetistä vastaa pakkosiirtolaisyhteisöjen koko kuvaa?

2.3. Babylonian talous- ja sosiaalihistoriaa 500–400-luvuilla

Michael Jursa nimittää 600-luvun jälkipuoliskolta Babylonian kapinaan vuonna 484 ulottunutta ajanjaksoa Babylonian pitkäksi kuudenneksi vuosisadaksi, joka erottuu kokonaiskuvaltaan yhtenäisenä talouden kehityksen, vaurastumisen ja taloudellisten instituutioiden jatkuvuuden kautena.[224] Yhteiskunnalliset olot alueella olivat vakaat eivätkä sodat tai muut levottomuudet aiheuttaneet kehitykselle merkittäviä häiriöitä; vallanvaihdos Babylonialta Persialle oli varsin sulava, ja sen vaikutukset alueen hallintoon ja talouteen olivat aluksi vähäiset.[225] Dareioksen ja Kserkseen hallintokausilta alkaen Persia alkoi kuitenkin harjoittaa yhä voimakkaampaa yhtenäistämispolitiikkaa valtakunnassaan, ja persialaisylimysten vaikutusvaltaa kasvatettiin provinssien vanhan eliitin kustannuksella.[226] Veroja alettiin kerätä pääsääntöisesti hopeassa

[222] Ephʿal 1978, 84–87.
[223] Dandamayev 2004, 141–142; Pearce 2006, 408.
[224] Jursa 2010, 2–5.
[225] Dandamayev 1984b, 327–328; Jursa 2010, 3–4.
[226] Dandamayev 1984b, 329; Stolper 1985, 7–11; Jursa 2010, 4–5.

maataloustuotannon sijaan,[227] ja eräänlainen läänitysjärjestelmä alkoi kasvattaa merkitystään provinssien maanviljelyksessä.

Babylonia oli vuosituhansien ajan maatalousyhteiskunta, jonka vauraus perustui alueen halki virtaaviin jokiin, Eufratiin ja Tigrikseen. Edellinen oli näistä tärkeämpi, ja sen uoman muutoksilla oli suurta merkitystä rannan kaupunkien elinkelpoisuudelle. Joet tarjosivat edullisen kuljetusreitin suurille tavaramäärille, ja keinotekoisine kanavineen ne yhdistivät toisiinsa Eufratin alajuoksun tärkeimmät kaupungit. Ennen kaikkea joet loivat edellytykset maataloudelle, sillä ilman keinokastelua viljelyskasvit eivät menesty Mesopotamian vähäsateisessa ilmastossa.[228] Keinokastelun avulla pellot tuottivat runsaita satoja, ja luonnonvaroiltaan rutiköyhän Babylonian rikkaus ja geopoliittinen merkitys perustuivat sen asemaan seudun ruoka-aittana.[229] Tärkeimmät viljelykasvit olivat perinteisesti olleet ohra ja taatelipalmu, mutta taatelipalmu alkoi kasvattaa suosiotaan ohran kustannuksella 600-luvulta alkaen. Tämän kehityksen moottorina toimi babylonialainen kaupunkieliitti, joka alkoi suosia hehtaarisadoltaan tuottoisampaa taatelipalmua kaupunkeja ympäröivillä maa-alueillaan. Vaikka taatelien viljeleminen vaati runsaasti työvoimaa, taatelipalmu tuotti ohraa suuremman sadon myös käytettyä miestyötuntia kohti, mikä oli merkittävä tekijä sen suosion kasvattajana.[230] Babylonissa maa oli suhteellisen halpaa, ja sitä oli tarjolla runsaasti, mutta työvoimasta ja vetoeläimistä oli pulaa ja kasteluveden saatavuus rajoitti maankäyttöä; viimeksi mainitut tuotantotekijät olivat maahan verrattuna kalliita.[231] Siirtymä tuottavampaan taatelinkasvatukseen erityisesti Pohjois-Babyloniassa kasvatti maataloustuotantoa ja yksityisen sektorin roolia siinä.[232]

Urbaanin eliitin ohella merkittävimmät taloudelliset toimijat olivat temppelit ja kruunu. Instituutiotkaan eivät olleet suljettuja, omavaraisia yksiköitä, vaan ne olivat yksityissektorin tavoin riippuvaisia niin ulkoisesta työvoimasta kuin vuorovaikutuksesta muiden taloudellisten toimijoiden kanssa.[233] Riippuvuus ulkoisesta työvoimasta liittyy edellä esitettyyn havaintoon työvoiman heikommasta saatavuudesta maahan nähden. Tutkimusajankohdan Babylonian

[227] Dandamayev 2000, 153.
[228] Jursa 2010, 33–35, 62–64.
[229] Muiden muassa kivi, metallit ja puu olivat tuontitavaraa tulvatasangolle. Cole 1996, 20–21.
[230] Jursa 2010, 50–52, 171–192, 318–320.
[231] Van Driel 1999, 215; Jursa 2010, 317–318.
[232] Jursa 2010, 756–760.
[233] Dandamayev 1987, 271–279; Jursa 2010, 27–28, 661–681, 726–728, 768–772.

talous ei perustunut orjuudelle, ja orjat muodostivat vain melko pienen osan maanviljelyksessä tai julkisissa rakennustöissä tarvitusta työvoimasta. Tähän vaikutti orjatyövoiman rajoitettu saatavuus ja tehottomuus: Orjat olivat pääasiassa orjien jälkeläisiä ja rajoitetussa mitassa sotavankeja, ja heidän tuottavuutensa oli alhainen karkailun ja vähäisen työmotivaation johdosta.[234] Temppelit ja valtio joutuivat järjestelmällisesti turvautumaan julkisissa hankkeissaan palkkatyöläisiin, sillä orjia tai palvelusvelvoitteista työvoimaa ei riittänyt niiden toteuttamiseen.[235] Yksityistalouksissa orjat suorittivat kotitöitä ja saattoivat osallistua isäntiensä liiketoimien hoitoon, ja heille koulutettiin usein myös käsityötaitoja, millä pyrittiin nostamaan orjan arvoa ja taloudellista tuottavuutta. Vaikka orjat olivat isäntiensä omaisuutta, he saattoivat perustaa perheen, toimia sopimusosapuolina ja hankkia omaisuutta.[236]

Työvoiman heikko saatavuus johti erityisesti maataloussektorilla varsin monimutkaisiin järjestelyihin jokivarsien runsaan maa-alan saamiseksi tehokkaan viljelyn piiriin. Kaupunkien yläluokka ei yleensä osallistunut maidensa viljelyyn, vaan ne annettiin vuokraviljelijöiden hoidettaviksi. Vuokraviljelijät olivat joko vapaita kansalaisia, joilla saattoi vuokramaiden lisäksi olla omaa maaomaisuutta, tai orjia, jotka olivat isännälleen hyödyllisempiä omatoimisina viljelijöinä kuin pakkotyöläisinä.[237] Myös temppelimaataloudessa vuokraviljelijöiden osuus oli merkittävä, sillä orjien ja puolivapaiden[238] maanviljelijöiden työpanos ei riittänyt temppelimaiden viljelyyn. Vuokraviljelyn varaan rakentui järjestelmällisempi maatalousliiketoiminta, johon osallistuneet sijoittajat tai yrittäjät vuokrasivat maat eteenpäin tai viljelivät niitä hankkimallaan työvoimalla. Järjestelmä saattoi olla monitasoinen, ja maanomistajan maita viljeli toisinaan alivuokralaisen alivuokralainen. Vuokraviljelijän voitto syntyi tehokkuudesta: maanviljelystä oli mahdollista harjoittaa tuottavammin yksityisesti palkkatyövoimalla kuin orjilla tai puolivapailla viljelijöillä temppelitaloudessa. Tällöin väliportaat ottivat voittonsa peltoja todellisuudessa viljelevän vuokralaisen selkänahasta: viljely oli saatava niin tehokkaaksi, että kaikki väliportaiden toimijat hyötyivät siitä.[239]

[234] Dandamayev 1984a, 103–111, 649–661; Dandamayev 1987, 277–278; Baker 2001, 20–21, 23; Jursa 2010, 225–228, 232–235, 726–728.
[235] Jursa 2010, 661–681, 726–728.
[236] Dandamayev 1984a, 463–468, 656–658; Dandamayev 1991, 266–272; Baker 2001, 23, 25; Jursa 2010, 232–240.
[237] Dandamayev 1984a, 252–278; Jursa 2010, 171–192.
[238] Määrittelen puolivapaan henkilön sosiaalista asemaa tarkemmin alempana.
[239] Van Driel 1999, 213–219; Jursa 2010, 182–184, 187–197, 203–206.

Verrattuna yksityishenkilöiden tai kruunun harjoittamaan maanviljelykseen temppelitaloudessa orjien osuus työvoimasta oli suuri, mutta temppelitkin olivat viime kädessä riippuvaisia markkinahintaan palkatusta vapaasta työvoimasta, jota voitiin käyttää niin maanviljelyksessä kuin rakennushankkeissa.[240] Varsinaisten orjien (*širku*) ohella tärkeä joukko olivat temppelistä riippuvaiset puolivapaat talonpojat (*ikkaru*), jotka viljelivät temppelin maita ja maksoivat osan sadostaan korvauksena temppelille. Heitä voi kutsua maaorjiksi, sillä heidän muutto-oikeuttaan oli rajoitettu ja heidän asemansa oli perinnöllinen. Temppelitaloudessa työskenteli orjina tai puolivapaina talonpoikina myös ulkomaalaisia sotavankeja, joita kuninkaat saattoivat lahjoittaa saaliina instituutioille. Puolivapaa, maaton väestö muodostaa babylonialaisessa yhteiskunnassa selvästi oman sosiaalisen ryhmänsä, joka viljeli myös valtion ja yksityishenkilöiden omistamia maita.[241]

500-luvulla kruunun harjoittama maanviljelys näyttäisi keskittyneen Babyloniassa seuduille, jotka olivat jääneet jälkeen 600-luvulla alkaneesta ripeästä talouskasvusta.[242] Siirtymä taateliviljelyyn oli tapahtunut erityisesti Pohjois-Babyloniassa, jonka talouskasvua ruokkivat entisestään Sipparin ympäristössä toteutetut suuret kanavahankkeet sekä pääkaupunki Babylonin kiivas julkinen rakentaminen kaldealaiskuninkaiden aikana.[243] Urukin seudulla viljely pysyi ohravaltaisena, ja erityisesti Nippurin alue näyttää jääneen syrjään Babylonian nopeasta kehityksestä.[244] Merkittävä osa tunnetuista kruunun maista sijaitsi Nippurin ympäristössä, joka oli kärsinyt Assyrian ja babylonialaiskapinallisten käymistä taisteluista 600-luvuilla: sijoittamalla alueelle erityisesti siirtolaisväestöä valtio pyrki elvyttämään taantunutta maataloustuotantoa.[245] Valtionkin maita annettiin vuokralle, mutta tavallisimmin niitä viljeltiin eräänlaisen läänitysjärjestelmän avulla.[246] Järjestelmä tunnetaan Mesopotamiasta useilta eri aikakausilta erilaisissa muodoissaan[247], ja sen perusperiaate muistuttaa keskiaikaista feodaalijärjestelmää, jossa kuningas jakoi maata alamaistensa käyttöön sotapalvelusta ja muita velvoitteita vastaan. Eurooppalaisesta läänitysjärjestelmästä lainattujen termien käyttö

[240] Dandamayev 1984a, 649–652; Jursa 2010, 661–681.
[241] Dandamayev 1984a, 469–471, 547–557, 585–625; Dandamayev 1991, 266–270.
[242] Jursa 2010, 442, 756–762.
[243] Jursa 2010, 437–443, 755–756, 796–797.
[244] Jursa 2010, 405–418, 438–439.
[245] Ephʿal 1978, 81–82; Cole 1996, 22; Jursa 2010, 417–418.
[246] Jursa 2010, 196–197.
[247] Van Driel 1999, 219–222; Van Driel 2002, 226–230.

babylonialaisessa kontekstissa jakaa tutkijoiden mielipiteitä[248], mutta nähdäkseni läänitys-sanan ja sen johdannaisten perusmerkitys kuvaa ilmiötä varsin osuvasti ja nykylukijalle ymmärrettävällä tavalla.

Murašûn arkiston ansiosta persialaisaikainen Nippurin seudun läänityslaitos tunnetaan erityisen hyvin, vaikka monet sen toimintaperiaatteista ja termeistä ovat tuttuja jo Nebukadnessarin ja Nabunaidin hallitusajalta.[249] Järjestelmää kuvaavat termit vaihtelivat Persian valtakunnan eri alueilla, mutta periaatteet ja tavoitteet olivat samankaltaisia: imperiumi käytti läänityslaitosta osana laajan valtakuntansa paikallishallintoa, jonka avulla persialaisten vaikutusvaltaa pyrittiin juurruttamaan koko imperiumiin osin vanhan paikalliseliitin kustannuksella.[250] Järjestelmän ylin toimija oli kuningas, joka jakoi omistamiaan maita edelleen Persian aatelisten suurläänityksiksi tai aatelisten johtamiksi hallinnollisiksi suurtiloiksi. Suurtilat ja -läänitykset oli edelleen jaettu vaunu-, ratsu- ja jousimaiksi, joista vaunumaat olivat suurimpia ja jousimaat pienimpiä. Vaunumaan haltijan tuli varustaa kruunun käyttöön sotavaunut, ratsumaan haltijan ratsumies ja jousimaan haltijan vastaavasti jousimies – tästä johtuivat läänitysmaiden nimet.[251] Maat oli koottu *ḫaṭru*-nimisiksi hallintoalueiksi, joiden hallinnosta, viljelymaan tehokkaasta käytöstä ja veronkannosta vastannutta esimiestä kutsuttiin šaknuksi. Viljelysmaiden jako ḫaṭruiksi ja ḫaṭrujen nimeäminen oli suoritettu viljelijäväestön ammatin, sotilaallisen tehtävän tai syntyperän perusteella, ja Nippurista tunnetaan muiden muassa puuseppien, portinvartioiden ja kaarialaisten ḫaṭrut.[252] Tutkimukseni kannalta erityisen mielenkiintoinen käytäntö on ḫaṭrujen nimeäminen väestön syntyperän perusteella, sillä se antaa viitteitä Nippurin läänitysmaiden huomattavasta monikulttuurisuudesta.

Läänityksen haltijan velvollisuuksiin kuuluivat veronmaksu ja erilaisten palvelusvelvoitteiden suorittaminen – verot maksettiin hopeassa, ja lisäverolla oli

[248] Stolper 1985, 24 ja alaviite 96. Van Drielin (2002, 226) mukaan mesopotamialainen järjestely maan jakamiseksi palvelusta vastaan on kaukana keskiajan eurooppalaisesta feodaalijärjestelmästä.
[249] Jo uusbabylonialaiselta ajalta tunnetaan jousimaita, mikä osoittaa persialaisen läänityslaitoksen olleen paljossa velkaa edeltäjilleen. (Jursa 1998, 13–18; Van Driel 2002, 237–239; Jursa 2010, 200–201, 205.) Esimerkiksi ḫaṭru-sana esiintyy ensimmäisen kerran vasta persialaisajan lähteissä, mutta vastaavia rakenteita tunnetaan jo varhemmista lähteistä (Van Driel 2002, 308–310).
[250] Stolper 1985, 9–10, 71–72; Jursa 1998, 18. Jursa (2010, 4–5) havaitsee Babylonian perinteisen paikalliseliitin ja instituutioiden aseman heikentyneen oleellisesti Kserkseen kukistettua Babylonian kapinan. Kuhrt (1995, 696–701) taas korostaa Persian käyttäneen alueidensa paikalliseliittiä joustavasti poliittisten päämääriensä saavuttamiseen.
[251] Stolper 1985, 24–27, 52–69; Van Driel 2002, 226–245. Läänitysten nimien ilmaisemat sotilastehtävät ja niiden haltijoiden suorittama palvelus saattoivat vähitellen irtautua toisistaan. Katso Van Driel 2002, 228.
[252] Stolper 1985, 70–103; Van Driel 2002, 308–310.

mahdollista korvata myös palvelusvelvoitteet. Pienten jousimaiden tuli varustaa kruunun palvelukseen jousimies, babylonialaisen jalkaväen perusosanen, mutta suurempien läänitysten haltijoiden velvoitteisiin näyttäisi kuuluneen ratsun tai sotavaunujen ohella myös muiden sotilaiden varustaminen.[253] Ratsu- ja jousimaat olivat läänityksinä arvokkaita ja laajoja, ja niillä näyttäisi olleen hallinnollisia sidoksia toisiinsa ja jousimaihin. Suuremmat läänitykset eivät olleet jousimaiden tavoin perhepiirin viljeltävissä, mutta myös jousimaiden viljelyä ja niihin liittyneitä palvelusvelvoitteita saattoi jakaa useampi henkilö, tai esimerkiksi sotapalvelusta hoitamaan palkattiin ulkopuolinen.[254] Asepalveluksen ohella läänityksen haltijan velvoitteisiin kuului työvoiman tai vastaavan rahallisen korvauksen luovuttaminen kruunun rakennus- ja muihin ei-sotilaallisiin tehtäviin, joista osa suoritettiin Babylonian ulkopuolella Persian pääkaupungin Susan ympäristössä.[255] Läänitysjärjestelmässä verotulot ja palvelustyö tuotettiin alimmilla portailla, mistä niitä ohjattiin ḫaṭrujen kautta aateliston suurläänitysten ja edelleen kruunun käyttöön. Yhtäältä monitasoinen järjestelmä tarjosi hallinnolliset rakenteet verojen keräämiselle ja työvoiman kontrolloinnille. Toisaalta se mahdollisti suosionosoitusten jakamisen mutta samalla vallan hajauttamisen kuninkaan lähipiirille siten, ettei maakuntien kapinoinnin uhka kasvanut liian suureksi.[256] Läänitysjärjestelmän avulla valtio pystyi ohjaamaan ja tehostamaan maankäyttöä taantuneilla alueilla ja kohdentamaan – usein pakkosiirrettyä – työvoimaa tarkoituksenmukaisesti.[257]

Yksittäisen jousimaan haltijan näkökulmasta järjestelmä ei ollut edullinen. Hän oli usein puolivapaa henkilö, joka ei voinut myydä tai luopua läänityksestään ja jota rasittivat maanviljelyksen ohella kruunun ja aatelisten vaatimat palvelukset.[258] Läänitys ja siihen kytkeytyvät velvoitteet periytyivät isältä pojalle, ja perinnönjakojen johdosta maat pilkkoutuivat yhä pienempiin osiin.[259] Maanviljelyn ja palvelusvelvoitteiden yhdistäminen saattoi olla haastavaa, eikä läänityksen haltijalla ollut aina mahdollisuutta maksaa veroja tai varustaa sotamiestä silloin, kun kruunu niitä häneltä vaati.[260] Viljelijöiden tukala tilanne loi

[253] Stolper 1985, 24–25; Van Driel 2002, 226–230, 232–245, 272.
[254] Van Driel 2002, 232–245, 254, 310.
[255] Van Driel 2002, 254–263.
[256] Stolper 1985, 97–103.
[257] Jursa 2010, 198–199.
[258] Stolper 1985, 25, 79–82; Van Driel 2002, 228, 251.
[259] Stolper 1985, 26, 70; Van Driel 1999, 219.
[260] Stolper 1985, 104–107; Van Driel 1999, 219–220.

edellytykset maatalousliiketoiminnalle: Liikeyritys, tunnetuimpana esimerkkinä Nippurin Murašût, antoi haltijoille lainaa esimerkiksi verojen maksua varten ja toisaalta otti läänityksiä vuokralle antaen ne edelleen alivuokralaisten viljeltäviksi, jolloin ḫaṭru-maan viljelyastetta saatiin nostettua. Alivuokralainen saattoi olla läänityksen varsinainen haltija.[261] Liikeyritykset olivat läänitysten haltijoihin nähden ylivoimaisia toimijoita, eivätkä niiden liiketoimet kohentaneet läänitysten haltijoiden asemaa. Liikeyritysten käytössä oli arvokkaita resursseja, työvoimaa, työvälineitä, vetoeläimiä ja kanaalien käyttöoikeuksia, kun taas läänityksen haltijan käytössä oli melko arvotonta maata. Yritysten maksama vuokra jousimaista ei taannut parempaa toimeentuloa kuin itse harjoitettu, melko tuottamaton viljely, ja lainojen pantteina jousimaat saattoivat siirtyä käytännössä pysyvästi liikeyrityksen haltuun. Kruunun kannalta liikeyrittäjät taas olivat hyödyllisiä, sillä heidän toimintansa nosti maan käyttöastetta ja tuki säännöllistä verovirtaa.[262]

500–400-lukujen babylonialaisesta maataloudesta voidaan näin hahmottaa kolme maankäytön ilmiötä ja babylonialaisesta yhteiskunnasta kolme selkeästi erottuvaa sosiaalista kerrosta. Ensimmäinen maatalouden ilmiöistä on kahden pääsatokasvin, taatelipalmun ja ohran, sosiaalisesti ja maantieteellisesti eriytynyt viljely: Pohjois-Babyloniassa maataloutta tehosti tuottoisa taatelipalmujen viljely, jota kaupunkieliitti harjoitti yhä laajemmassa mittakaavassa ohranviljelyn kustannuksella. Etelä-Babyloniassa taas korostui perinteisempi ohran viljelys ja Nippurin seudulla valtiojohtoinen läänitysmaatalous. Toinen merkittävä havainto on maataloustoimijoiden välinen vuorovaikutus: Kaupunkieliitti ja temppelit olivat riippuvaisia vuokraviljelijöistä, kun taas läänitysjärjestelmissä korostui kruunun ja aatelisten, läänitysten haltijoiden ja liikeyritysten välinen vuorovaikutus, jolla pyrittiin maataloustuotannon kehittämiseen tietyillä alueilla. Kolmanneksi Babylonian taloudessa oli ilmeisiä markkinatalouden piirteitä – vastakohtana suljetuille omavaraistalouksille – ja hopeaa käytettiin monilla elämänaloilla vaihdon välineenä.[263] Tämä mahdollisti maataloudessa luotonannon ja moniportaisen vuokraviljelyn sekä tehokkaan maankäytön ja merkittävän

[261] Stolper 1985, 27–28 ,104–107; Van Driel 1999, 219–220; Jursa 2010, 199.
[262] Stolper 1985, 142–151.
[263] Jursa 2010, 783–800. Samansuuntaisia päätelmiä babylonialaisesta talouselämästä ovat tehneet myös Péter Földvári ja Bas van Leeuwen (2011) osana aihetta koskevaa tutkimusprojektia. Katso myös Jursa 2010, 794 ja nootti 3897. Hopeasta maksuvälineenä katso Jursa 2010, 469–753, 772–783.

siirtymän tuottavampaan taatelinkasvatukseen. Kuvaava esimerkki monipuolisesta liike-elämästä on se, että pesulapalveluita tarjottiin kaupunkilaisille jo 2500 vuotta sitten.[264]

Yhteiskuntaryhmät asettuvat puolestaan kolmijakoon, jonka ylimmälle portaalle kuuluivat vapaat henkilöt, jotka saattoivat – temppelien ja kruunun ohella – omistaa maata ja kuulua kaupungin neuvostoon. Neuvostojen rooli oli tutkittavana ajanjaksona kuihtunut lähinnä yhteisön keskinäisten riita-asioiden selvittelijäksi, ja kuninkaan tuomarit käyttivät valtaa vakavammissa oikeustapauksissa. Vapaiden kansalaisten keskuudessa vallitsi kuitenkin suuria varallisuuseroja, ja köyhimmät heistä elivät toimeentulon rajoilla. Neuvostoissa vaikuttanut urbaani eliitti oli varsin erilaisessa yhteiskunnallisessa asemassa kuin palkkatyöllä perheensä elättänyt työläinen, joilla ei ollut maaomaisuutta tai sijaa neuvostoissa.[265] Moni vapaa kansalainen saattoi elättää itsensä palkkatyöllä, koska niin yksityissektori, temppelit kuin kruunu olivat riippuvaisia ulkoisesta markkinahintaisesta työvoimasta. Babylonialaisissa asiakirjoissa vapaiden miesten nimet esitetään tyypillisesti muodossa $^{m}NN_1$ A(-*šú*) *šá* $^{m}NN_2$, ’NN_1 NN_2:n poika’[266], ja virkamiesten titteli voidaan ilmoittaa heidän nimiensä yhteydessä.[267] Babylonialaiseeen kaupunkieliittiin kuuluneet vakiintuneet suvut tunnistaa sukunimien käytöstä, ja henkilönnimet esitetään tällöin muodossa $^{m}NN_1$ A(-*šú*) *šá* $^{m}NN_2$ A NN_3, ’NN_1 NN_2:n poika, NN_3:n jälkeläinen’.[268]

Puolivapaat henkilöt olivat tavallisimmin maahansa sidottuja viljelijöitä, jotka saivat elatuksensa viljelemästään maasta mutta eivät omistaneet sitä ja joutuivat maksamaan sen tuotosta veroja ja suorittamaan erilaisia palvelusvelvoitteita. Maat olivat pääasiassa aatelisten suurläänitysten, kuninkaan suurtilojen tai temppeleiden hallussa, ja merkittävä osa puolivapaista viljelijöistä oli siirtolaisia. He eivät voineet luopua maastaan tai siihen liitetyistä velvoitteista, mutta isännillä ei ollut heihin samanlaista rajatonta omistusoikeutta kuin orjiin.

Orjat eivät olleet missään tapauksessa Babylonian talouden keskeisin työvoimaresurssi, ja temppelit ja kruunu joutuivat palkkaamaan säännönmukaisesti vapaata työvoimaa julkisiin töihin. Hopeana tai maataloustuotantona kerättyjen verojen ohella niin läänitysten haltijat kuin

[264] Jursa 2010, 728.
[265] Dandamayev 1984b, 330–331; Dandamayev 1991, 252–255; Jursa 2010, 56–59, 762–764.
[266] Zadok 1979, 2; Zadok 2003, 481.
[267] Esimerkiksi asiakirjat PBS2/1, 65 ja 205.
[268] Zadok 2003, 481–483; Jursa 2010, 56–57.

maanomistajat, puolivapaat ja vapaat henkilöt, joutuivat antamaan työvoimaa valtion käyttöön veroluonteisena palveluksena.[269] Uusia orjia saatiin ensi sijassa orjien lapsista ja sotavangeista, mutta pakkosiirrettyä väestöä ei orjuutettu laajassa mittakaavassa, sillä pakkotyösektori ei kyennyt ottamaan vastaan suuria orjamääriä.[270] Vapaa, puolivapaa ja orjatyövoima toimivat omilla paikoillaan babylonialaisessa talouselämässä, joka erosi ratkaisevasti keskiajan feodaalijärjestelmästä tai uuden ajan alun amerikkalaisesta plantaasitaloudesta.

[269] Dandamayev 2000, 158–160.
[270] Dandamayev 1984a, 652.

3. Nebukadnessar II:n palatsiarkisto

3.1. Löytökontekstin ja aineiston esittely

> Ja sinä Babylon, tuhoon tuomittu nainen! Hyvin tekee se, joka sinulle kostaa sen minkä meille teit.[271]

Mardukin kaupunki Babylon oli Eufratvirran alajuoksun valtakeskus. Kuningas Hammurapin aikana ensimmäisen kukoistuskautensa kokenut Babylon säilytti erityisasemansa mesopotamialaisten kaupunkien joukossa aina hellenistiselle kaudelle saakka. Babylonin merkitys perustui erityisesti sen kulttuuriseen kukoistukseen, uskonnolliseen merkitykseen ja sitä ympäröivän hedelmällisen maanviljelysmaan tuottamaan vaurauteen. Pyrin tässä luvussa osoittamaan, että Babylon oli vuodesta 597 alkaen myös useiden Juudan pakkosiirtolaisten asuinpaikka. Tiedot perustuvat heprealaiseen Raamattuun ja Nebukadnessar II:n palatsiarkiston antamiin tietoihin Babylonin hovissa asuneista ulkomaalaisista ylimyksistä ja käsityöläisistä. Palatsiarkiston savitaulut luetteloivat elintarvikkeiden toimituksia kaupungin varastoihin ja niiden jakoa edelleen lukuisille ihmisryhmille, joista monet olivat ulkomaalaista syntyperää. Elintarvike- ja voitelukäyttöön tarkoitettua öljyä jaettiin listojen mukaan myös Juudan kuninkaalle Jojakinille ja hänen pojilleen. Hahmottelen seuraavassa ensin lyhyesti Babylonin kaupunkikuvaa ja sen jälkeen Robert Koldeweyn 1900-luvun alussa kaupungissa suorittamia arkeologisia kaivauksia. Tämän jälkeen esittelen kaivausten yhteydessä löydetyn palatsiarkiston tekstien ominaispiirteet ja tarkastelen juudalaisen yläluokan ja käsityöläisten asemaa osana Babyloniin koottua kirjavaa ulkomaalaisten joukkoa. Johtopäätöksissä pyrin luomaan kokonaiskuvaa kaupungissa asuneiden juudalaisten sosio-ekonomisista oloista.

Babylonin paikallinen johtoasema oli kietoutunut Mardukin kultin ympärille, ja eteläisen Mesopotamian hallitsijoiden tuli tavalla tai toisella selvittää välinsä kaupungin pääjumalan ja sen vaikutusvaltaisen papiston kanssa. Tavallisimmin kuninkaat legitimoivat asemansa Babylonissa Mardukin edessä ja saivat näin teologisen ja symbolisen oikeutuksen vallalleen. Jättäytyminen pois vakiintuneesta rituaaliperinteestä saattoi johtaa poliittis-uskonnolliseen kriisiin, mistä kenties tunnetuin esimerkki on kaldealaiskuningas Nabunaidin muutto

[271] Ps. 137:8.

vuosikausiksi Teiman keitaalle Arabian niemimaalle. Babylonialaisen uuden vuoden *akītu*-juhlan vietto häiriintyi näin vuosikausiksi, sillä tietyt riitit saattoi juhlassa suorittaa vain kruunattu kuningas – oikein vietetyn juhlan uskottiin varmistavan uudistavan ja säilyttävän oikean maailmanjärjestyksen. Syntynyt kriisi tasoitti osaltaan tietä Kyyroksen valtaannousulle myös Babylonissa. Toisaalta Babylonin erityisasema pyrittiin toistuvasti nujertamaan väkivalloin: Assyrian kuningas Sanherib julisti tuhonneensa kaupungin maan tasalle, ja persialaiskuningas Kserkses ratkoi ongelmaa siirrättämällä Mardukin patsaan jälleen kerran pois kaupungista.[272]

Babylon ei hallinnut nimeään kantavaa maakuntaa vain poliittisesti, vaan sen siluetti hallitsi ympäröivää tasankoa varsin konkreettisesti. Nebukadnessar II:n aikainen Babylon sijaitsi kahden puolen Eufratia, ja sen keskellä sijainnut zikkurat kohosi korkealle muun kaupungin yläpuolelle. Itäosa kaupungista oli muodoltaan kolmiomainen, ja se rajoittui lännessä Eufratiin mutta koillisessa ja kaakossa kolminkertaiseen vallihaudan ympäröimään ulkomuuriin. Alue oli mitoiltaan valtava, noin 4500 x 4050 x 2850 metriä, ja sen erikoisen muodon tavoitteena lienee ollut rakentaa yhtenäinen muuri aina kuninkaan kesäpalatsille asti. Kaupungin nelikulmion muotoinen keskusta levittäytyi joen länsi- ja itärannalle, ja sitä ympäröi kaksinkertainen vallihaudan ympäröimä sisämuuri. Keskustan osia yhdisti toisiinsa ainakin yksi silta. Aina Rooman kukoistukseen asti Babylon oli Lähi-idän suurin kaupunki, ja sen pinta-ala oli noin 900 hehtaaria.[273]

Kaupungin keskustaan pääsi kahdeksasta sisämuurin portista, joista merkittävin oli pohjoisessa juhlakulkuekadun alkupäässä sijainnut Ištar-portti. Portille pohjoisesta johtavaa tietä reunustavat muurit oli koristeltu lasitetuin tiilin, jotka muodostivat siniselle pohjalle kullanhohtoisia Ištarin leijonia. Itse portti oli koristeltu samoin sinisin tiilin, nyt Adadin härän ja Mardukin lohikäärmeen kuvin. Portilta johti vaakasuora juhlakulkuekatu palatsien ohi Eridun alueelle, jossa kaupungin uskonnollinen keskus sijaitsi. Kaupungin uskottiin olleen rakennettu alkukummulle, joka kohosi merestä luomisen yhteydessä. Tämä paikka sijaitsi tarkalleen Mardukin temppelissä, Esagilassa, jonka pohjoispuolella seitsenkerroksinen zikkurat, Etemenanki, kohosi kaupungin kattojen

[272] Dandamayev 1984b, 326–329; Pedersén 1998, 183; Van De Mieroop 2003, 260.
[273] Van De Mieroop 2003, 260–265.

yläpuolelle.[274] Tämän tutkimuksen puitteissa katse on kuitenkin syytä kääntää takaisin pohjoiseen ja palata juhlakulkuekatua koilliskaupungin palatsialueelle.

Paikkaa, jossa Eufrat virtasi sisämuurin ohitse Babylonin ydinkeskustaan, vartioi suuri palatsikokonaisuus. Se muodostui Pohjois- ja Eteläpalatsista, joista edellinen sijaitsi sisämuurin ulkopuolella ja jälkimmäinen sen sisäpuolella; Eufrat virtasi lännessä palatsien ohi, ja idässä ne rajautuivat Ištar-porttiin ja juhlakulkuekatuun. Nebukadnessar II rakennutti Pohjoispalatsin (Hauptburg) vasta vanhoilla päivillään, ja se lienee tarkoitettu ennemmin asuin- kuin edustus- ja hallintokäyttöön. Palatsin arkkitehtuuria tunnetaan puutteellisten kaivausten vuoksi huonosti, mutta sen oletetaan muistuttaneen pääpiirteiltään Eteläpalatsia ja olleen kenties sitäkin koristeellisempi. Eteläpalatsin (Südburg) Nebukadnessar rakennutti Nabopolassarin vaatimattomamman palatsin itäiseksi laajennukseksi, joka rakennettiin kolmea käyttötarvetta silmällä pitäen. Palatsin itäinen osa, jossa kulkuekadun puoleinen pääportti sijaitsi, oli tarkoitettu palatsihallinnon käyttöön. Palatsin keskiosassa sijaitsivat kuninkaalliset vastaanottotilat ja valtaistuinsali, joka oli lattiapinta-alaltaan lähes 900 neliömetriä. Palatsin länsiosat oli varattu kuninkaallisten asuinkäyttöön. Poltetuista savitiilistä ja seetriparruista rakennetussa palatsissa oli noin 600 huonetta ja viisi itä-länsisuunnassa peräkkäin sijainnutta sisäpihaa. Babylonin suurista julkisista rakennuksista Eteläpalatsissa on suoritettu perusteellisimmat arkeologiset kaivaukset, joiden pääpiirteitä seuraavassa kuvaan.[275]

Robert Koldeweyn johdolla vuosina 1899–1917 suoritetut Babylonin kaivaukset olivat kaupungin ensimmäinen perusteellinen arkeologinen tutkimus. Kaivauksia tehtiin pääasiassa uusbabylonialais- ja persialaisajan kerrostumissa, sillä korkealla oleva pohjavesi mahdollisti syvemmälle etenevät kaivaukset vain paikoin. Kaivausten rahoituksesta ja tieteellisestä toteutuksesta vastasivat saksalaiset, mutta varsinaisen kaivutyön toteuttivat paikalliset. Koldewey itse vietti satunnaisia poissaoloja lukuun ottamatta lähes koko 18 vuoden jakson Babylonissa, mutta muita tiedemiehiä hänen apunaan oli kerrallaan vain muutamia jos yhtään. Kaivaukset kuitenkin toteutettiin huolellisesti ja niiden tulokset dokumentoitiin hyvin 1900-luvun alun arkeologisia metodeja mittapuuna käyttäen. Kaivauksia ja löytöjä dokumentointiin noin 4000 valokuvalla, joista osa

[274] Van De Mieroop 2003, 265–270.
[275] Van De Mieroop 2003, 268–269, Pedersén 2005a, 110–113; Pedersén 2009, 194.

tarjoaa korvaamattoman avun myöhemmin kadonneiden savitaulujen sisällön selvittämisessä.[276]

Kaivausten aikana Babylonista löydettiin kymmeniätuhansia esineitä, joille annettiin kaikkiaan 67335 löytönumeroa. Löydettyä esineistöä kuitenkin tunnetaan huonosti niin museokokoelmista ja julkaisuista; merkittävä poikkeus tähän jo kaivausaikana oli Ištar-portin sensaatiomainen löytö ja sen myöhempi rekonstruointi berliiniläiseen museoon. Syynä vaikeaan tilanteeseen on viimeisen vuosisadan historia. Kun kaivaukset aloitettiin vuonna 1899, Osmanien valtakunta ulottui halki Lähi-idän aina muinaisen Babylonin rauniokummulle saakka – näin ollen esinelöytöjen jakamisesta sovittiin aluksi Istanbulin ja Berliinin kesken. Turkkiin Istanbulin arkeologiseen museoon (İstanbul Arkeoloji Müzeleri) ehdittiin kuitenkin toimittaa vain pieniä esinemääriä, ennen kuin ensimmäinen maailmansota muutti ratkaisevasti Lähi-idän valtasuhteita. Kaivaukset jouduttiin keskeyttämään vuonna 1917 ympärysvaltojen joukkojen lähestyessä Eufratia, ja löydetty esineistö jäi kaivaustaloon ilman vartiointia vuoteen 1926 asti. Pääosa esineistä pysyi tallessa, mutta joukko parhaiten säilyneitä löytöjä varastettiin ja myytiin edelleen antiikkimarkkinoille, joiden kautta ne päätyivät yksityiskokoelmiin ja museoihin ympäri maailmaa. Esineiden jako päästiin vihdoin vuonna 1926–1927 suorittamaan Berliinin Lähi-idän museon (Vorderasiatisches Museum) ja Bagdadin Irak-museon välillä. Maailmanhistorian myrskyt eivät jättäneet Babylonin kaivauslöytöjä rauhaan vielä tällöinkään, vaan 2000-luvun alussa käyty toinen Irakin sota esti Olof Pedersénia suorittamasta museon savitaulukokoelman inventointia tutkimustaan (Pedersén 2005a) varten.[277]

Robert Koldeweyn Babylonissa suorittamat kaivaukset teki kuuluisaksi erityisesti juhlakulkuetien ja Ištar-portin löytö ja näiden rakennelmien rekonstruointi säilyneiden tiilten avulla Berliinin Lähi-idän museoon. Kuten Pedersén osoittaa, savitaulujen tutkimuksen ja tuntemuksen suhteen tilanne on merkittävästi synkempi. Babylonista löydettiin noin 5200 savitaulua, joista 2300 tiedetään sijaitsevan Berliinissä, 130 Istanbulissa ja joitakin kymmeniä museoissa ja yksityiskokoelmissa ympäri maailman. Näin ollen Bagdadissa pitäisi mitä todennäköisimmin olla tuhansia savitauluja, mutta vain yksi niitä on julkaistu,

[276] Pedersén 1998, 183; Pedersén 2005a, 1–7; Pedersén 2005b, 267.
[277] Pedersén 2005a, 1–9, 12–13.

vaikka museoviranomaisten mukaan tauluja museon varastoista löytyykin. Kaiken kaikkiaan tauluja tunnetaan siis museoista noin 2500 ja kaivausvalokuvia apuna käyttäen kaikkiaan 4067 taulun sisällöstä on jonkinasteista tietoa. Tauluista on julkaistu vain 6 %, joten tiedeyhteisön käytössä olevien taulujen määrä on valitettavan vähäinen.[278]

Loka-joulukuussa 1903 Koldeweyn ryhmä oli kaivamassa Eteläpalatsin koilliskulmaa, kun se teki löydön, joka käsitti 303 uusbabylonialaista savitaulua. Ne sijaitsivat porrashuoneessa, joka laskeutui lattiatasolta alas holvattuun kellaritilaan, sekä huoneen välittömässä läheisyydessä. Yläkerroksia kannattelevat perustukset oli rakennettu poikkeuksellisen vankasti kuin kannattelemaan niiden päällä lepäävää suurta painoa, mikä sai Koldeweyn yhdistämään ne Babylonin tarunomaisiin riippuviin puutarhoihin. Maanalaisen holvirakenteen huoneita Koldewey epäili käytetyn varastona tai vankilana. Taulut joutuivat löytöpaikkaansa kenties ylemmistä kerroksista palatsin tuhoutuessa.[279]

Tauluista 54 tunnetaan museokokoelmista ja 68 valokuvista, mutta vain yhdeksän taulua on julkaistu tai niiden sisältöä on käsitelty tieteellisessä julkaisussa.[280] Säilyneet taulut muodostavat häviävän pienen – ja ainoan löydetyn osan – Nebukadnessar II:n palatsiarkistosta, jonka on täytynyt olla kooltaan hyvin mittava, kun tarkastellaan vaikkapa Assurbanipalin palatsista löytyneiden savitaulujen määrää. Lähes kaikki taulut käsittelevät ohran, taateleiden, seesaminsiemenöljyn ja muiden elintarvikkeiden toimituksia palatsin varastoihin ja näiden tuotteiden jakoa edelleen yksittäisille henkilöille, ihmisryhmille ja esineille. Taulut on päivätty babylonialaisen tavan mukaan kuninkaan hallitusvuoden mukaan, ja valtaosa säilyneistä päiväyksistä ajoittuu Nebukadnessarin 10. – 28. hallitusvuoden väliin (595–577).[281] Pienempiä määriä sisällöltään samankaltaisia ja ilmeisesti samaan kokoelmaan kuuluvia tauluja löydettiin Koldeweyn kaivauksissa Eteläpalatsin itäiseltä sisäänkäynniltä (18 taulua) ja palatsin koillispuolella sijaitsevalta Ištar-portilta (25 taulua), mikä tekee kokoelman yhteiskooksi 346 taulua. Ne ajoittuvat Nebukadnessarin hallituskaudelle ja käsittelevät pääasiassa elintarvikkeiden toimituksia ja jakoprosessia, vaikka kaikkien kolmen savitaulukokoelman välillä onkin

[278] Pedersén 2005a, 1–9, 12–13, 305.
[279] Pedersén 1998, 183–184; Pedersén 2005a, 111–113.
[280] Pedersén 2005a, 113.
[281] Weidner 1939, 924; Pedersén 1998, 182; Van De Mieroop 2004, 244–250; Pedersén 2005a, 112–114, 118, 128, 130.

havaittavissa tyylillisiä ja sisällöllisiä eroja.[282] Säilyneiden arkistojen surkea julkaisutilanne tulee parantumaan lähitulevaisuudessa, sillä Olof Pedersén ja Joachim Marzahn valmistelevat parhaillaan museokokoelmista tunnettujen taulujen kattavaa julkaisua.[283]

Kuva 1. Babylonin Pohjois- ja Eteläpalatsit. Pedersén 2005a, 110.[284]

[282] Pedersén 2005a, 128–132; Pedersén 2009, 193–195.
[283] Pedersén 2009, 194–195.
[284] Nebukadnessar II:n palatsiarkiston taulut löytyivät kohteista N1–N3.

3.2. Analyysi

Palatsiarkiston savitauluista kymmenkunta luetteloi seesaminsiemenöljyn jakamista kirjavalle joukolle vastaanottajia, joista monet ovat ulkomaalaista, jopa kuninkaallista syntyperää. Päiväys on säilynyt vain osassa tauluista, mutta kaikki ajoitetut taulut on laadittu Nebukadnessarin 11. ja 13. hallitusvuosina 594/593 ja 592/591.[285] Ennen arkiston kattavampaa julkaisua ainoat käytettävissä olevat taulut ovat neljä Ernst F. Weidnerin vuonna 1939 osittain julkaisemaa taulua, joten seuraava käsittely jää väistämättä monin tavoin vaillinaiseksi. Öljyä jaettiin yksittäisille ihmisille tai ihmisryhmille elintarvikekäyttöön ja ihon voiteluun sekä erilaisten esineiden kuten sänkyjen, ovien ja nuolenkärkien hoitoon.[286] Öljyannoslistat laadittiin kuukausittain tai joka toinen kuukausi, mutta annosten jakamisen tiheydestä ei ole täyttä varmuutta. Kuukausittain laaditut listat puhuisivat kuukausittaisen jakosyklin puolesta, mutta toisaalta listojen lopussa esitetyt summat vastaavat paremminkin sitä, että öljyannokset olivat päivittäisiä. Keskimääräinen annoskoko oli yksi *sila*, joka vastaa karkeasti noin yhtä nykylitraa – kuukausitasolla se ei ole paljoa voitelukäyttöön.[287] Vaihtelu annosmäärien välillä oli kuitenkin suurta, mikä kertoo henkilöiden erilaisista arvoasemista ja kenties myös siitä, että tiettyjen vastaanottajien vastuulla oli öljyn jakaminen edelleen omalle perheelleen tai alaisilleen.[288] Koko palatsiarkisto antaa kuvan elintarvikkeiden toimitus- ja jakoprosessin tarkasta organisoinnista ja huolellisesta dokumentoinnista, joka oli annettu tiettyjen virkamiesten vastuulle.[289] Arkiston perusteella epäselväksi jää kuitenkin se, asuivatko öljyn vastaanottajat palatsissa, suoritettiinko jakaminen siellä vai oliko palatsi vain arkistojen säilytyspaikka.[290]

Ilmeistä on kuitenkin se, että listoilla luetellut ihmiset kuuluivat palatsin elatuksen piiriin. Käytäntö on hyvin tunnettu muinaisen Lähi-idän ja itäisen Välimeren alueelta,[291] ja Nebukadnessar II:n palatsiarkistoa vastaavia asiakirjakokoelmia tunnetaan muun muassa 1700-luvun Marista ja 700-luvun Kalahista (Nimrudista). Marin palatsista löytyneet listat luetteloivat lihan jakoa

[285] Weidner 1939, 927; Pedersén 2005a, 117.
[286] Pedersén 2005a, 117–118; Pedersén 2005b, 268.
[287] Pedersén 2005a, 117–118.
[288] Weidner 1939, 927; Pedersén 2005a, 117.
[289] Pedersén 2005a, 113–114.
[290] Pedersén 2005b, 270.
[291] Kinnier Wilson 1972, 4; Uchitel 2003.

ulkomaalaisille ja käsityöläisille[292], vaatteiden jakoa erikseen nimetyille henkilöille[293] sekä leivän ja viljan jakoa kymmenille ihmisille.[294] Palatsista on löydetty myös merkittävä määrä pieniä kuitteja, jotka kertovat erilaisten öljylaatujen toimituksista kulttitarkoituksiin ja runsaslukuisalle joukolle käsityöläisiä[295], sotilaita[296], virkamiehiä[297] ja ulkomaalaisia.[298] Assyrian suurvalta-ajan pääkaupungista Kalahista on taas löydetty arkisto savitauluja, jotka luetteloivat viinin päivittäistä jakoa virkamiehille, käsityöläisille, sotilaille ja muille palatsin elättämille ryhmille.[299] Elatuksen piirissä oli runsaasti ulkomaalaisperäistä väestöä lukuisilta eri alueelta, joista monet olivat joutuneet edeltävinä vuosikymmeninä Assyrian sotatoimien kohteeksi. Ulkomaalaisia lienee käytetty Kalahin rakennustöissä, ja osa heistä oli listojen mukaan käsityö- ja muita ammattilaisia. Monikulttuurisessa kaupungissa palatsielatuksen piirissä oli myös tulkkeja.[300]

Tarkasteltaessa Nebukadnessar II:n palatsiarkiston öljyannosten vastaanottajia silmiinpistävää on näiden etninen kirjo ja kotimaiden sijoittuminen imperiumin reuna-alueille, erityisesti länteen. Käytännössä koko Välimeren rannikko Lyydiasta Egyptiin on hovissa edustettuna, ja joukkoon mahtuu väestöä 13 eri alueelta, niiden joukossa Arwad, Byblos, Tyros, Juuda ja Askelon. Savitauluissa mainitaan myös etelän arabeja ja itäisiltä raja-alueilta muiden muassa meedialaisia ja elamilaisia. Nämä alueet seuraavat hämmästyttävän hyvin Nebukadnessar II:n aikaisen valtakunnan rajalinjoja: osa jää niiden sisälle, osa juuri ulkopuolelle. Hattun huomattava edustus ulkomaalaisten kotipaikkana tuskin vastaa sattumalta babylonialaisen kronikan luetteloa Nebukadnessarin länteen suuntaamista toistuvista sotaretkistä hallituskautensa alkuvuosina.[301]

Foinikialais- ja filistealaiskaupunkien joutumisen Babylonian valtapiiriin 500-luvun alkuun tultaessa osoittaa myös Koldeweyn kaivauksissa Babylonin Eteläpalatsista löydetty saviprisma, joka sisältää kuninkaan juhlallisen selvityksen

[292] ARM 12 747.
[293] ARM 18 55.
[294] ARM 9 24, 25.
[295] Charpin 1984, taulut 60, 78, 108.
[296] Charpin 1984, taulut 40, 42.
[297] ARM 7 27, 84.
[298] Charpin 1984, taulut 61, 75, 86.
[299] Kinnier Wilson 1972, 1–2, 43–90.
[300] Kinnier Wilson 1972, xi–xii, 90–94.
[301] Weidner 1939, 923–935; Grayson 1975, 99–102; Pedersén 2005a, 117–118; Pedersén 2005b, 269–270.

hänen rakennustöistään ja keräämästään vauraudesta sekä hänen palveluksessaan toimivista virkamiehistä. Tämän joukon jatkona mainitaan Tyroksen, Sidonin, Arwadin, Asdodin ja Gazan kuninkaat. Listalla on ollut alun perin useampia nimiä, mutta prisman lopputeksti on lukukelvottomaksi tuhoutunut.[302] Prisman tekstit julkaissut Eckhard Unger sijoittaa savitaulun noin vuoteen 570, Vanderhooft taas Benno Landsbergerin ajoitusta seuraten vuosiin 598/597.[303] On kuitenkin syytä huomata, että luettelo ei osoita kuninkaiden joutuneen vankeuteen Babylonin hoviin.[304] Kaikkien listassa mainittujen virkamiesten ei voi olettaa työskennelleen pääkaupungissa, mikä olisi ollut sangen epäkäytännöllistä, sillä joukossa oli niin useiden kaupunkien ylipappeja kuin hallintovirkamiehiäkin. Unger ei esitä listan kuvanneen Babylonissa toiminutta hallintokoneistoa ja Vanderhooft olettaa mainittujen hallitsijoiden jääneen vasallikuninkaina kotikaupunkeihinsa.[305]

Kuningas Jojakinin, kuninkaallisen perheen, Jerusalemin yläluokan ja käsityöläisten pakkosiirto Babyloniaan voidaan ankkuroida tämän tekstievidenssin perusteella varsin vakaalle pohjalle. Kuten jo aikaisemmin totesin, heprealaisen Raamatun kerronta katkeaa eksiiliaikaan tultaessa lähes tyystin, ja Jojakinin myöhemmistä vaiheista Babyloniassa tarjotaan vain lyhyt välähdys, joka päättää Deuteronomistisen historiateoksen nousevaan toivoon:

> (27) Kun Juudan kuningas Jojakin oli ollut pakkosiirtolaisuudessa kolmekymmentäkuusi vuotta, Babylonian kuningas Evil-Merodak armahti hänet ja vapautti hänet vankeudesta. Silloin oli Evil-Merodakin kuninkaaksitulon vuosi, ja tämä tapahtui sen vuoden kahdennentoista kuun kahdentenakymmenentenäseitsemäntenä päivänä. (28) Babylonian kuningas puhutteli ystävällisesti Jojakinia ja osoitti hänelle istuinpaikan, joka oli ylempänä kuin muiden hänen luonaan Babylonissa olevien kuninkaiden paikat. (29) Jojakin sai nyt vaihtaa pois vangin puvun, ja lopun ikäänsä hänellä oli paikka Evil-Merodakin ruokapöydässä. (30) Kuningas takasi hänelle vakinaisen elatuksen, ja hän sai päivittäin sen minkä tarvitsi, aina elämänsä loppuun asti.[306]

Vaikka Jojakin lopulta korotetaan Amel-Mardukin[307] ruokapöytään, piirretään tätä tapahtumaa edeltäviin 36 vankeusvuoteen jyrkkä kontrasti. Heprealaisen Raamatun mukaan paikka, josta Jojakin vapautetaan, on בֵּית כֶּלֶא,

[302] Unger, 1927, 1; Unger 1931, 216, 282–294, taulut 52–56.
[303] Unger 1927, 1; Vanderhooft 2003a, 238.
[304] Kuninkaiden pakkosiirron Babyloniin olettaa esim. Cogan & Tadmor 1988, 329.
[305] Unger 1925, 481–486; Unger 1927, 1–2; Vanderhooft 2003a, 238, nootti 1.
[306] 2. Kun. 25:27–30. Katso paralleeli Jer. 52:31–34.
[307] Babylonian kuningas Amel-Mardukia (hallitsi 561–560) kutsutaan heprealaisessa Raamatussa nimellä Evil-Merodak.

’vankila’. Ilmaus *bīt kīli* tunnetaan myös akkadista, ja sen merkityskenttä on sama kuin sen heprealaisella vastineella.[308] Kyse on siis vankeudesta, jonka eroa Jojakinin uuteen asemaan alleviivaa maininta luvasta vaihtaa pois vangin vaatteet.[309] Teksti antaa ymmärtää, että Jojakin pääsi vasta pitkän vankeusajan jälkeen muiden hovissa olleiden kuninkaiden joukkoon ja kuninkaan tarjoaman elatuksen piiriin: lukijalle syntyy kuva 36-vuotisesta ankarasta vankeudesta.[310] Kuvaa Juudan ylimystön oloista Babylonin hovissa voidaan kuitenkin tarkentaa Nebukadnessar II:n palatsiarkiston tekstien avulla; tarkastelen ensimmäiseksi tietoja muista ulkomaalaisista kuninkaallisista.

Havainto savitauluaineistossa esiintyvän väestön ulkomaalaisesta syntyperästä ja tieto Babylonian käymistä valloitussodista antavat aiheen olettaa, että merkittävä osa öljyannosten saajista on päätynyt Babylonian hoviin pakkosiirtojen seurauksena. Tätä oletusta vahvistaa edelleen henkilöiden yläluokkainen syntyperä tai korkea koulutustaso, sillä muinaisen Lähi-idän väestönsiirtopolitiikan eräs ilmenemismuoto olivat valikoivat, koulutettuun eliittiin kohdistetut pakkosiirrot.[311] Weidnerin julkaisemissa tauluissa esiintyy kuninkaallisia kolmesta läntisestä kuningaskunnasta, Lyydiasta, Askelonista ja Juudasta. Öljyannoslistasta löytyvä maininta *šarru šá* KUR *Lu-ú-da*, ’Lyydian kuningas’, ei tarjoa itsessään juuri informaatiota. Weidnerin julkaisu perustui tauluista otettuihin valokuviin, ja Lyydian kuningasta käsittelevä rivi on osin lian peitossa, mikä estää kuninkaan nimen tai hänelle jaetun öljyannoksen suuruuden selvittämisen.[312] Maininta Lyydian kuninkaasta Babylonin palatsissa vaikuttaa erikoiselta myös siksi, että Lyydia ei joutunut Babylonian vasallivaltioksi vaan kykeni pitämään puoliaan meedialaisten laajentumispyrkimyksiä vastaan ja kaatui laajentuvan Persian imperiumin edessä vuonna 547.[313] Öljyannoslistojen perusteella hovissa asui muutamia nimeltä tunnettuja lyydialaisia, [lú]*lu-da-a-a*,[314] joten Weidnerin translitterointia ja käännöstä ’lyydialainen’ ei tarvitse olettaa vääräksi. Pidän todennäköisimpänä, että alkuperäisessä tekstissä on puhuttu esimerkiksi kuninkaan sukulaisista, mistä osoituksena voi olla seuraava esimerkki.

[308] CAD K, 360–361; Koehler & Baumgartner 1958, 436; Albertz 2003, 103.
[309] Albertz 2003, 103.
[310] Oded 1995, 209–210
[311] Oded 1979, 22–23, 47; Albertz 2003, 82–83.
[312] Weidner 1939, 934.
[313] Van De Mieroop 2004, 254–258; Miller & Hayes 2006, 488.
[314] Weidner 1939, 934.

Teksteissä mainitaan kaksi Askelonin kuninkaan Agan poikaa, 2 DUMU.MEŠ *šá* ^{m}*A-ga-’* LUGA *šá* KUR *Iš-qil-lu-nu*.[315] Aga ei ole itse öljyn vastaanottajien joukossa, eikä hänen kohtalostaan ole tietoa toisin kuin Askelonin vaiheista 600-luvun lopulla. Yllä lainattu Babylonialaisen kronikan teksti Nebukadnessarin ensimmäiseltä hallitusvuodelta kertoo kuninkaan tehneen sotaretken Hattuun, ja lainattua tekstiä seuraavilla riveillä kerrotaan erään kaupungin tuhoamisesta ja sen kuninkaan vangitsemisesta. Kaupungin nimi ei ole valitettavasti säilynyt kokonaisuudessaan, mutta nimen loppuosan *-il-lu-nu* perusteella olisi mahdollista rekonstruoida nimi *Iš-qi-il-lu-nu*, Askelon.[316] Oletusta tukevat Askelonissa suoritetut arkeologiset kaivaukset, jotka osoittavat kaupungin tuhoutuneen kronikan kuvaamana ajankohtana 600-luvun lopulla.[317] Tämä historiallinen rekonstruktio sopii hyvin siihen kokonaiskuvaan, jonka yllä esitelty Nebukadnessarin virkamiesluettelo antaa muiden filistealaiskaupunkien joutumisesta Babylonian alaisuuteen. Nebukadnessarin valloitettua Askelonin ainakin osa kuningasperheestä kuljetettiin vankeuteen Babyloniin – kuningas Agan kohtalo saattoi olla kuolema, pakkosiirto tai asettaminen Babylonian vasallikuninkaaksi.[318] Kuninkaan pojat olivat hyvin todennäköisesti panttivangin asemassa[319] – kuten joukko Juudan kuninkaallisia.

Jerusalemin tuhoon katkeava kertomus kuningas Jojakinin vaiheista jatkuu yllättäen Nebukadnessarin palatsisarkiston savitauluissa. Kuninkaan nimi mainitaan Weidnerin julkaisemissa tauluissa viidesti ja Juudan kuninkaan viisi poikaa neljästi öljyn vastaanottajina. Osa maininnoista on säilynyt vain vaillinaisesti, mutta kolme niistä noudattaa varsin yhtenäistä muotoa

> […] *a*-[*n*]*a* ^{m}*Ja-’-ú*-DU LUGA[L *šá* KUR *Ja-ú-du*]
> ½(PI) *a-na* [^{m}*J*]*a-’u*-DU LUGAL *šá* KUR *Ja*-[*a-ḫu-du*]
> […^{m}*Ja*]-*’-ú*-DU LUGAL *šá* KUR *Ja-a-ḫu-du*
> Rivien perusteella voidaan rekonstruoida suomennos
> ½ PI:tä Jojakinille, Juudan kuninkaalle.
>
> Kerran Jojakinin saama öljyannos ilmoitetaan poikkeavassa muodossa
> ½(PI) *a-na* ^{m}*Ja-ku-ú-ki-nu* DUMU LUGAL *šá Ja-ku-du*
> ½ PI:tä Jojakinille, Juudan kuninkaan pojalle.
>
> Juudan kuninkaan pojat mainitaan teksteissä neljästi varsin yhtenäistä formelia käyttäen. Ehjimmällä rivillä se kuuluu

[315] Weidner 1939, 928.
[316] Grayson 1975, 20, 100.
[317] Vanderhooft 2003a, 236.
[318] Weidner 1939, 928; Vanderhooft 2003a, 240.
[319] Weidner 1939, 928.

2½ SÌLA *šá* 5 DUMU.MEŠ *šá* LUGAL *šá Ja-ku-du ina* ŠU^{II} ^{m}*Qa-na-'-a-*[*ma*]
2½ silaa Juudan kuninkaan viidelle pojalle, Qanāman kädestä.[320]

Kuningas Jojakinin annos on kooltaan huomattava, noin 15 kertaa keskimääräistä öljyannosta suurempi. Kuninkaalle jaettu öljyannos lienee todennäköisesti tarkoitettu myös hänen muun perheensä käyttöön, mutta toisaalta se kertoo myös Jojakinin asemasta.[321] Vankityrmässä viruneen monarkin tarpeita ei olisi huomioitu poikkeuksellisilla öljyannoksilla, ja ajatus ryysyisestä Jojakinista iltaisin ihoaan öljyämässä on vähintäänkin absurdi. Jojakin säilytti vankeusaikana myös entisen arvonimensä, ja häntä kutsutaan tauluissa yhä edelleen Juudan kuninkaaksi. Erikoinen poikkeus on kertaalleen esiintyvä maininta ^{m}*Ja-ku-ú-ki-nu* DUMU.MEŠ *šá Ja-ku-du*, joka saattaa toki olla vain kirjurin sekaannus. Weidner pitää kuitenkin mahdollisena, että babylonialaiset pitivät Sidkiaa Juudan oikeutettuna hallitsijana ja kutsuivat siksi Jojakinia vain kuninkaan pojaksi.[322] Weidner on eittämättä oikeassa todetessaan, että Sidkiaa pidettiin kapinointiinsa saakka Juudan laillisena kuninkaana – Babylonialaisen kronikan mukaan Nebukadnessar asetti Sidkian sydämensä, oman tahtonsa, mukaiseksi kuninkaaksi, LUGAL *šá* [*libbi*]-*šú ina lìb-bi ip-te-qid*. Babylonialaisille antautunut Jojakin säilytti muun tekstievidenssin perusteella silti kuninkaallisen arvonimensä. Tämä oli tarkoituksenmukainen osa Babylonian voimapolitiikkaa, kuten myöhemmin osoitan.

Weidnerin julkaisemissa tauluissa puhutaan toistuvasti Juudan kuninkaan viidestä pojasta, jotka mainitaan säännönmukaisesti annoslistoilla Jojakinin jälkeen. Tämä sai Weidnerin pohtimaan, ovatko pojat Jojakinin lapsia vai tämän veljiä, kuningas Jojakimin poikia.[323] Nähdäkseni tutkijoiden valtavirta on kuitenkin oikeassa olettaessaan, että pojat olivat Jojakinin omia[324], sillä toisiaan seuraavat ilmaukset ^{m}*Ja-'-ú*-DU LUGAL *šá* KUR *Ja-ú-du* ja 5 DUMU.MEŠ *šá* LUGAL *šá Ja-ku-du* puhuvat luontevimmin Juudan kuninkaasta ja *hänen* pojistaan. Toisen kuninkaiden kirjan mukaan Jojakin vietiin pakkosiirtolaisuuteen 18-vuotiaana (24:8) ja taulujen laatimisajankohtana hän olisi ollut näin ollen noin 24-vuotias, joten valtaosa hänen pojistaan syntyi todennäköisimmin

[320] Weidner 1939, 925–926.
[321] Weidner 1939, 927.
[322] Weidner 1939, 926.
[323] Weidner 1939, 925–927.
[324] Katso esimerkiksi Oded 1995, 210; Albertz 2003, 103; Miller & Hayes 2006, 493.

Babylonissa.[325] Jojakinin olot Babylonissa olivat näin ollen ilmeisen hyvät, ja hän saattoi elää perheensä parissa varsin täysipainoista elämää ja jopa jatkaa sukuaan. Poikien saama öljymäärä on vaatimaton ½ litraa, ja se on vain puolet listojen keskimääräisestä tai Askelonin prinssien saamasta öljyannoksesta.[326] Selitys tähän voi olla se, että kuninkaan pojat olivat tuolloin vielä pikkulapsia. Poikien huoltajana tai palvelijana näyttäisi toimineen Qanāma-niminen juudalainen, joka mainitaan prinsseille tarkoitettujen öljyannosten jakajana.[327]

Nebukadnessar II:n palatsiarkiston antama kuva Juudan ja Askelonin kuningasperheiden oloista Babylonissa näyttäisi vastaavan varsin hyvin tietoja Lähi-idän hallitsijoiden eri aikoina harjoittamasta valtapolitiikasta. Alistettuja alueita pyrittiin rauhoittamaan suorittamalla valikoivia, usein koulutettuun yläluokkaan kohdistettuja väestönsiirtoja ja sijoittamalla kuningasperheitä tai näiden jäseniä valloittajakuninkaan hoviin.[328] Yhtäältä toimenpide saattoi olla seurausta kapinoinnista, kuten tapaus Assyrian kuninkaan Adad-nirari I:n (hallitsi 1305–1274) ajalta osoittaa. Hanigalbatin kuningaskunta oli joutunut Assyrian vasallivaltioksi ja sen kuningas Šattuara oli pakotettu vannomaan uskollisuudenvala Assurissa, jonka jälkeen hän oli saanut palata hallitsemaan maatansa. Šattuaran poika nousi kuitenkin kapinaan Assyriaa kohtaan, mihin Adad-nirari vastasi tuhoamalla Hanigalbatin kaupunkeja, siirrättämällä sen kuningasperheen Assuriin ja valjastamalla vasallivaltion väestön pakkotöihin.[329] Toisaalta vasallivaltio saatettiin pakottaa rauhalliseksi ottamalla sen kuninkaallisia tai muuta vaikutusvaltaista väestöä panttivangiksi valloittajakuninkaan hoviin – tätä keinoa käytti muiden muassa Assurnasirpal II valtakuntansa aramealaiskansojen rauhoittamiseen.[330]

Babylonian kuninkaat jatkoivat samaa politiikkaa ja suorittivat Bustenay Odedin mukaan vielä Assyriaakin valikoivampia väestönsiirtoja.[331] Pääkaupunkiin siirrettyjä vasallikuninkaiden perheenjäseniä saatettiin myöhemmin nostaa Babylonista kotimaansa valtaistuimelle, kuten Josefus mainitsee. Hän perustaa tietonsa tyroslaisille lähteille, joiden mukaan Babylonian valtaamaan Tyrokseen lähetettiin kuninkaita Babylonista, kun vasallikaupungin

[325] Oded 1995, 210; Albertz 2003, 103.
[326] Weidner 1939, 927.
[327] Weidner 1939, 926; Zadok 1979, 38–39.
[328] Oded 1979, 22–23, 47; Ephʿal 1983, 111; Albertz 2003, 82–83.
[329] Saggs 1982, 87.
[330] Smith 1970, 18.
[331] Oded 1979, 23.

valtaistuin vapautui.[332] Satoja vuosia näiden tapahtumien jälkeen kirjoittaneen Josefuksen tiedonantoon on kuitenkin syytä suhtautua varauksin.

Havainnot Juudan kuninkaallisten hyvistä oloista Babylonissa ja näiden havaintojen suhde Toisen kuninkaiden kirjan vankeuskuvaukseen on herättänyt tutkimuksessa moninaisia tulkintoja. Osa tutkijoista pitää kiinni vankeusajan kirjaimellisesta tulkinnasta, vaikka eivät kiistäkään palatsiarkiston antamia tietoja. Heidän mukaansa Jojakinin saama arvostava kohtelu päättyi jossain vaiheessa Nebukadnessarin valtakautta, ja hänet suljettiin vankeuteen Amel-Mardukin valtaannousuun saakka.[333] Albertz arvelee tämän olleen rangaistus siitä, ettei Jojakin kyennyt arvovallallaan rauhoittamaan Juudaa, vaan tilanne kärjistyi Sidkian kaatumisen jälkeen vielä uudestaan Gedaljan salamurhan yhteydessä.[334] Becking puolestaan tulkitsee, että Jojakinin vankeus kesti pakkosiirrosta Amel-Mardukin aikaan asti ja öljyannoslistat kuvaavat vankien elatusta ja inhimillistä kohtelua. Vapautus vankeudesta on kuitenkin hänen mukaansa konkreettinen muutos Jojakinin asemassa.[335] Toiset tutkijat taas eivät näe savitauluarkiston kuvaamien olosuhteiden ja vankeusajan välillä eroa vaan tulkitsevat jakeet Jojakinin vapauttamisesta vertauskuvallisemmin ja ymmärtävät hänen korottamisensa muiden kuninkaiden yläpuolelle paremminkin suosionosoitukseksi hoviprotokollan puitteissa. Jojakinin vankeus tulkitaan lähinnä kotiarestiksi ja öljyannoslistojen kuvaaman elatuksen ajatellaan pysyneen muuttumattomana.[336]

Toisen kuninkaiden kirjan ja Nebukadnessar II:n palatsiarkiston antaman kuvan yhteensovittaminen on vaikeaa, jos ilmaukset ”vankilasta” ja ”vangin puvusta” halutaan tulkita konkreettisesti. Ongelmallista on erityisesti se, ettei Toinen kuninkaiden kirja näytä tietävän mitään Jojakinin aiemmasta elatuksesta, ja lukija saa kuvan 36-vuotisesta yhtämittaisesta vankeudesta. Palatsiarkiston mukaan niin Askelonin kuninkaan pojat kuin Juudan kuninkaalliset taas olivat Babylonissa hyvin kohdeltuja poliittisia vankeja vielä vuonna 592/591. Vankeuden muoto vastasi ilmeisesti kotiarestia, jossa kuninkaallisten liikkumista rajoitettiin, mutta heidän hyvinvoinnistaan pidettiin huolta ja heidän ylhäinen syntyperänsä tunnustettiin. Babylonin hovissa he olivat valvottavissa, ja juudalaisten kuninkaallisten avulla voitiin kiristää Juudaan jäänyttä Sidkiaa ja

[332] Josephus *Ap*, 21.
[333] Cogan & Tadmor 1988, 329; Albertz 2003, 103–104.
[334] Albertz 2003, 103–104.
[335] Becking 1990, 284–290, erityisesti 284.
[336] Oded 1995, 209–210; Fritz 1998, 154; Fischer 2005b, 655; Miller & Hayes 2006, 493.

muuta ylimystöä.[337] Jos Jojakinia ei rangaistu Sidkian kapinoinnista, Toisen kuninkaiden kirjan vapautuskertomusta on syytä pitää vertauskuvallisena tulkintana, joka ulottaa näkökulman jo pakkosiirtolaisuusajan päättymiseen.

Nebukadnessar II:n palatsiarkistossa kuninkaallisia huomattavasti suurempi joukko ovat ulkomaalaiset käsityöläiset ja sotilaat, jotka kuuluivat Babylonin palatsin elatuksen piiriin. Käsityöammattilaisten pakkosiirrot on hyvin tunnettu ilmiö Assyrian suurvalta-ajalta, jolloin valtakunnan pääkaupunkien rakentamiseen tarvittiin runsaasti työvoimaa.[338] Kalahin palatsin elatuksen piiriin kuului lukuisia eri alojen ulkomaalaisia ammattilaisia, joskin on tärkeää muistaa, että osa heistä on saattanut saapua hoviin myös vapaaehtoisesti. Kinnier Wilson olettaa, että he työskentelivät ensisijaisesti valtion suurissa rakennusprojekteissa, vaikkakin osa olisi tuotu palatsiin myös tyydyttämään kuninkaan eksotiikan nälkää.[339] Nebukadnessar II:n palatsiarkistossa öljyn vastaanottajina luetteloidaan kirvesmiehiä Bybloksesta, Arwadista ja Jooniasta, joista viimeksi mainitut olivat työpaikkansa nimen perusteella veneenveistäjiä – *bīt sapīnatu* tarkoittaa ’veneen taloa’.[340] Veneitä oli käyttämässä runsaslukuinen joukko erityisesti Välimeren rantavaltioista kotoisin olleita merimiehiä.[341] Assyrian kuninkaan Sanheribin tiedetään siirrättäneen samalla tavoin palvelukseensa veneenrakentajia ja merenkulkijoita.[342] Muista ammattiryhmistä palatsiarkistossa mainitaan laulajien esimiehet Askelonista[343], mikä käy hyvin yksiin Kalahin viinilistan tietojen kanssa. Assyrian kuninkaan palatsissa oli heettiläisiä, babylonialaisia ja assyrialaisia miesmuusikoita ja joukko arpadilaisia naismuusikoita kuninkaan haaremissa[344], joten Nebukadnessarin palatsissa voi olettaa kaikuneen muitakin kuin Askelonin lauluja.

Käsityöläisten ohella elatuksensa kuninkaan palatsista saivat sadat ulkomaalaiset sotilaat, joista pääosa oli kotoisin Elamista ja Kaariasta. He toimivat kaupungissa vartiotehtävissä ja olivat todennäköisimmin erikoisjoukkoja tai palkkasotureita.[345] Jo Assyrian armeija täydensi rivejään valloitettujen alueiden

[337] Vertaa Oded 1995, 210.
[338] Oded 1979, 54–59, 99–102.
[339] Kinnier Wilson 1972, xi–xii, 90–94.
[340] Weidner 1939, 929, 932–933; Pedersén 2005b, 270.
[341] Weidner 928–931; Pedersén 2005b, 270.
[342] Oded 1979, 56–57.
[343] Weidner 1939, 928.
[344] Kinnier Wilson 1972, 76–78.
[345] Weidner 1939, 929; Pedersén 2005b, 270–271.

väestöstä ja pakkosiirtolaisista[346], ja Egyptin faaraot käyttivät kaarialaisia palkkasotureita armeijassaan 600–500-luvuilla.[347] Ulkomaalaisia toimi Babylonissa myös *baktu*-virkamiehinä[348] ja palatsin palvelijoina, *ša rēš šarri*.[349] Käytäntö muistuttaa jälleen kerran Assyrian siirtolaispolitiikkaa, joka mahdollisti ulkomaalaisten toimimisen varsin korkeinakin virkamiehinä.[350]

Kuninkaallisten lisäksi Weidnerin julkaisemilla öljyannoslistoilla mainitaan 13 juudalaista, joista viisi luetellaan nimeltä ja kahdeksan yhtenä ryhmänä. Kahdeksan juudalaista mainitaan taulussa Babylon 28178 välittömästi Jojakinin ja hänen poikiensa jälkeen[351], joten henkilöt saattoivat olla osa kuningasperhettä tai Juudan ylimystöä. Heidän henkeä kohti saamansa ½ litran öljyannos vastasi kuninkaan pojille jaettua määrää, mutta mitään muuta heistä ei voi yhden tekstirivin perusteella sanoa. Nimetyistä juudalaisista prinssien palvelijaa Qanāmaa käsiteltiin edellä. Neljä muuta juudalaista ovat Ur-milki, Gadi-ilu, Samakujāma ja puutarhuri Šalam-Jāma.[352] Tähän mennessä julkaistut palatsiarkiston savitaulut eivät anna muuta tietoa Babylonin kaupungin juudalaisista, joten tutkimukseeni piirtyvä kuva heistä jää väistämättä hyvin vaillinaiseksi – Pedersén toteaa julkaisemattomista tauluista sen, että niiden mukaan jotkut juudalaiset toimivat vielä palatsipalvelijan tehtävissä.[353] Nämä tiedot Babylonissa eläneistä juudalaisista vastaavat varsin hyvin Danielin kirjan kuvausta ylhäisistä nuorista miehistä, jotka otettiin Nebukadnessarin hoviin kuninkaan palvelijoiksi.[354] Vertailuaineiston antama kuva Lähi-idän pakkosiirtopolitiikasta täydentää edelleen juudalaisista saatua pirstaleista tietoa, joten tiettyjä johtopäätöksiä aineistosta voi nähdäkseni perustellusti esittää.

3.3. Johtopäätökset

Nebukadnessar II:n palatsiarkiston perusteella juudalaiset elivät Babylonissa varsin hyvissä oloissa saaden elatuksensa palatsin varoista. Jojakin ja hänen kuningasperheensä olivat paremminkin kotiarestissa kuin vankeudessa: Heidän liikkumistaan oli rajoitettu, mutta jopa kuninkaallisten puolisoiden avioelämä

[346] Oded 1979, 48–54.
[347] Mellink 1991, 663–664.
[348] Weidner 1939, 930, 934.
[349] Pedersén 2005b, 269.
[350] Oded 1979, 104–107.
[351] Weidner 1939, 925.
[352] Weidner 1939, 927–928.
[353] Pedersén 2005b, 269.
[354] Katso lukua 1.2.

saattoi edelleen jatkua. Jojakinin kunnioitetusta asemasta kertoo sekin, että häneen viitataan savitauluissa toistuvasti Juudan kuninkaan arvonimellä. Nämä havainnot sopivat hyvin yhteen sen kanssa, mitä voitettujen hallitsijoiden ja heidän perheidensä kohtalosta muinaisessa Lähi-idässä tiedetään. Mestaamisen sijasta poliittisesti tarkoituksenmukaisempaa oli pitää heitä poliittisina panttivankeina, joiden avulla voitiin hillitä kotimaahan jääneiden sukulaisten halua nousta kapinaan. Kuten Toisen kuninkaiden kirjan perusteella tiedetään, näitä tavoitteita ei kuitenkaan Juudassa saavutettu, ja Jojakinin setä Sidkia aloitti kapinan Babyloniaa vastaan. Sidkiaa kerrotaan rangaistun kapinoinnistaan julmasti (2. Kun. 25:6–7), mutta näiden tapahtumien vaikutus Jojakinin asemaan jää epäselväksi. Häntä ei vahingoitettu setänsä kiristämiseksi tai palautettu valtaistuimelleen Jerusalemiin tilanteen rauhoittamiseksi, mutta Toisen kuninkaiden kirjan kuvaus hänen ankeasta vankeudestaan aiheuttaa päänvaivaa.

Kuten yllä totesin, 590-luvun jälkeisiä tapahtumia on vaikea rekonstruoida, koska niin heprealainen Raamattu ja babylonialaiset lähteet ovat niistä vaiti. Kuvaus Jojakinin asettamisesta muita kuninkaita korkeammalle tuntuu kuitenkin kummalliselta, ja se muistuttaa Esra-Nehemian, Danielin ja Esterin kirjan kuvauksia juudalaisista, jotka nousevat nauttimaan kuninkaiden erityisestä suosiosta. Tämän lisäksi Kuninkaiden kirjojen viimeiset jakeet näyttäisivät kurkottavan jo kohti pakkosiirtolaisuuden päättymistä, ja kuningas Jojakinin vapautus on kuin symboli Juudan kansan tulevaisuuden toivolle. Jos Jojakinia ei rangaistu Sidkian kapinoinnista ankaralla vankeudella, hänen elinolojensa ei ole syytä olettaa muuttuneen siitä, mitä öljynjakolistojen perusteella selviää. Näin Jojakinin olisi elänyt Babylonin hovissa arvonsa mukaista elämää, joka oli kuitenkin rajattu palatsin muurien sisäpuolelle.

Jos Juudan kuninkaallisten kohtalo sopii hyvin tietoihin Lähi-idän hallitsijoiden voimapolitiikasta, myös muiden Babyloniin siirrettyjen juudalaisten olot vastaavat käsityksiä koulutetun eliitin pakkosiirroista. Vaikka tauluissa mainitaankin vain yksi juudalainen puutarhuri ja palatsipalvelijoita, juudalaisia käsityöammattilaisia ja virkamiehiä on elänyt Babylonissa varmasti enemmän. Toinen kuninkaiden kirja puhuu yläluokan ja tuhannen käsityöläisen pakkosiirrosta, ja palatsiarkiston taulut sisältävät useita mainintoja ulkomaalaisista ammattimiehistä, sotilaista ja virkailijoista. Näin Nebukadnessarin toimet nivoutuvat osaksi valikoivien pakkosiirtojen politiikkaa, jossa imperiumille

hyödyllisimmät väestönosat siirrettiin rakentamaan valtakunnan keskuksia, vahvistamaan sen armeijaa ja osallistumaan byrokraattisen koneiston ylläpitoon.

Nebukadnessar II:n palatsiarkisto tarjoaa erinomaisen tapausesimerkin ylhäisöön ja ammattimiehiin kohdistuneesta väestönsiirrosta ensimmäisen esikristillisen vuosituhannen Lähi-idässä. Juudalaisten siirtolaisten sosioekonominen asema oli varsin korkea, ja heistä pidettiin huolta, jotta heidät voitiin valjastaa mahdollisimman tehokkaasti politiikan ja talouselämän käyttöön. Orjuuttaminen tai kohtuuton väkivalta ei ollut tarpeellista – toimintaa leimasi ennen kaikkea käytännöllisyys.

4. Murašûn arkisto

4.1. Löytökontekstin ja aineiston esittely

Kuljettaessa Babylonista etelään kohti Urukia sijaitsi Enlilin kaupunki[355] Nippur puolimatkassa.[356] Kaupunki Ekur-temppeleineen oli tulvatasangon uskonnollinen keskus ja kuninkaiden erityisen huolenpidon kohde 2000–1700-luvuilla, mutta Nippurin menestys oli pohjimmiltaan veden liikkeiden varassa. Eufratin uoma alkoi liikkua länteen Nippurin toisen kukoistuskauden jälkeen 1200-luvulla, ja vähitellen maanviljelys kaupungin ympäristössä muuttui mahdottomaksi. Alue olikin varsin harvaanasuttu ja merkityksetön 700-luvulle, jolloin vesi alkoi taas virrata alueelle:[357] Pääuomastaan Sipparin korkeudella haarautuneen Nippurin Eufratin uoma kulki kaupungin läheisyydessä, ja Nār-šarri, Kuninkaan kanava, ulotti tämän vesireitin aina Urukiin saakka.[358]

Muiden vanhojen babylonialaiskaupunkien tavoin Nippur oli varsin itsenäinen, ja kaupunkia ympäristöineen hallitsi kuvernööri, josta käytettiin nimitystä *šandabakku*.[359] Nippurin kauppapoliittinen asema ja sijainti arvaamattomien kaldealais- ja aramealaisheimojen asuinalueella herätti kuitenkin voimistuvan Assyrian mielenkiinnon 700-luvun puolivälissä, minkä jälkeen kaupungista tuli vuosisadaksi pro- ja antiassyrialaisten voimien taistelutanner. Assyrian kuninkaat pyrkivät *šandabakkun* avulla hallitsemaan kaupunkia ja sen ympäristöä, mutta toistuvat kapinat miehittäjää vastaan pakottivat Assurbanipalin ottamaan Nippurin 600-luvun puolivälissä suoraan omaan hallintaansa. Seuraavat vuosikymmenet kaupunki pysyikin Assyrian otteessa, ja se oli lopulta viimeisiä kaupunkeja, jonka Nabopolassarin joukot saivat haltuunsa.[360]

Assyrian kuninkaat kehittivät Nippuria ja muun muassa suorittivat korjaustöitä vuosisatojen ajan rappeutuneessa Ekur-temppelissä ja sen zikkuratissa.[361] Sitä vastoin Babylonian kuninkaita Nippur ei näytä kiinnostaneen samassa mitassa, ja alue alkoi taantua. Kaupunkia ei mainita hallitsijoiden rakennustöitä ylistävissä piirtokirjoituksissa, eikä Nippurin ja muun Babylonian

[355] Kaupungin nimi kirjoitetaan nuolenpäälähteissä EN.LÍL.KI.
[356] Jursa 2010, 62–63.
[357] Cole 1996, 7–21.
[358] Jursa 2010, 62–63, 320.
[359] Kuhrt 1995, 610–621; Cole 1996, 45–55.
[360] Cole 1996, 69–80.
[361] Coler 1996, 75–80.

välisestä kaupasta ole juuri merkkejä.[362] Pohjois-Babylonian kaupungeissa alkanut maatalouden tehostuminen ei näytä ulottuneen Nippuriin, missä ohra säilyi tärkeimpänä viljelyskasvina ainakin 400-luvun ajan.[363] Babylonian kuninkaat asuttivat Assyrian kanssa käydyistä sodista kärsinyttä aluetta pakkosiirtolaisväestöllä, joka asetettiin viljelemään kruunun omistamia maita.[364] Alue oli jo ennen Babylonian suorittamia väestönsiirtoja monikulttuurinen mosaiikki, jonka tärkeimpiä ryhmiä olivat kaldealaiset, aramealaiset, arabit ja babylonialainen kaupunkilaisväestö.[365]

Nippuria ympäröivää maanviljelysmaata halkoivat nimetyt kastelukanaalit, joiden avulla peltojen sijainti oli tuon ajan asiakirjoissa tapana määrittää. Alueelta tunnetaan nimeltä kymmeniä kanaaleja, joiden joukkoon kuuluu myös Nār Kabāri tai Nār Kabāru.[366] Tätä kanaalia pidettiin pitkään Hesekielin kirjassa mainittuna Kebarjokena, jonka rannalla Tel Abibin pakkosiirtolaisyhteisön kerrotaan sijainneen.[367] Tämä johtopäätös on tullut nyttemmin kyseenalaiseksi, sillä samannimisiä kanaaleita sijaitsi myös muualla Babyloniassa.[368]

Nippurin arkeologisissa kaivauksissa amerikkalaiset eivät olleet ensimmäisiä toimijoita, mutta kaupungista muodostui 1800-luvun lopulta alkaen yhdysvaltalaisen assyriologian keskeinen kohde. Kaiken kaikkiaan Mesopotamiassa harjoitettu arkeologinen kenttätyö oli varhaisvaiheessaan eurooppalaista, ja vasta 1880-luvulla American Oriental Societyn piirissä ryhdyttiin toimiin Yhdysvaltojen aseman vahvistamiseksi tällä saralla. Vuosina 1884–1885 William H. Wardin johtama retkikunta kartoitti nykyisen Irakin alueella sijaitsevia arkeologisia kohteita, ja kotimaahansa palattuaan Ward päätyi esittämään, että amerikkalaisten tulisi aloittaa ensimmäiset kaivauksensa Nippurin rauniokummulla. Tätä tehtävää varten perustettiin Philadelphiassa vuonna 1888 Babylonian Exploration Fund. Vaikka rahasto oli yksityinen, se toimi läheisessä yhteistyössä Pennsylvanian yliopiston kanssa, ja monet sen keskeisistä vaikuttajista olivat yliopiston henkilökuntaa. Vuosina 1889–1900 Nippuriin

[362] Ephʿal 1983, 109; Cole 1996, 82–83; Jursa 2010, 131–132, 406.
[363] Jursa 2010, 405–418.
[364] Ephʿal 1978, 81–82; Jursa 2010, 413–414.
[365] Cole 1996, 23–44.
[366] Zadok 1978, 271–272, 286–327. Nār Kabāri on mainittu asiakirjassa BE9, 84 ja Nār Kabāru asiakirjassa BE9, 4.
[367] Katso esimerkikisi Zadok 1978, 287 ja Joannès 1995, 1481. Katso myös tämän tutkielman luku 1.2.
[368] Zadok 1996, 727.

tehtiin neljä kaivausmatkaa, joista kolmen ensimmäisen taustalla toimi rahasto, mutta viimeisen matkan järjestelyistä ja rahoituksesta vastasi jo virallisestikin Pennsylvanian yliopiston museo. Kaikilta neljältä kaivausmatkalta Yhdysvaltoihin toimitetut esineet päätyivät Pennsylvanian yliopistomuseon kokoelmiin, ja niitä varten käynnistettiin yliopiston uusi julkaisusarja *The Babylonian Expedition of the University of Pennsylvania*.[369]

Kolmas ja pisin kaivausjakso Nippurissa toteutettiin John Henry Haynesin johdolla vuosina 1893–1896.[370] Touko-kesäkuussa 1893 ryhmä oli kaivamassa Camp Hilliksi nimettyä aluetta, kun se löysi noin 6 x 3 metrin kokoisen huoneen ja sen lattialta satoja savitauluja ja parikymmentä savisinettiä. Ympäröivältä alueelta ja viereisistä huoneista tauluja ei löytynyt enää lisää. Haynes ei kyennyt itse lukemaan nuolenpäätekstiä, ja taulut lähetettiin Istanbuliin Hermann Hilprechtin tutkittaviksi.[371] Pennsylvanian yliopiston assyriologian ja seemiläisen filologian professori[372] Hilprecht totesi taulukokoelman kuuluneen persialaisaikaiselle liikeyritykselle, jolle hän antoi taulujen ensimmäisessä julkaisussa nimen Murašû Sons of Nippur. Merkittävä osa tauluista liitettiin Pennsylvanian yliopistomuseon kokoelmiin, mutta niitä jäi runsaasti myös Istanbuliin, Irakin aluetta hallinneen Ottomaanien valtakunnan pääkaupunkiin. Pieni osa tauluista jäi Hilprechtin haltuun, ja joitakin tiedetään päätyneen yksityishenkilöiden omistukseen.[373] Taulujen julkaisu aloitettiin ripeästi, ja sen pioneereina toimivat Hilprecht ja Albert T. Clay yliopiston kahdessa julkaisusarjassa vuosien 1898–1914 välillä.[374] Hilprechtin ja Clayn työtä täydensivät Henry Frederick Lutz vuonna 1928[375] ja Jenan yliopistossa

[369] Meade 1974, 47–63.
[370] Meade 1974, 58–61.
[371] Stolper 1985, 1, 157–168.
[372] Meade 1974, 35.
[373] Stolper 1985, 1, 11.
[374] Kopiot nuolenpääteksteistä on julkaistu kahdessa sarjassa. The Babylonian Expedition of the University of Pennsylvania, series A: Hilprecht & Clay 1898 (BE9); Clay 1904 (BE10); Clay 1908 (BE8/1). University of Pennsylvania, The Museum Publications of the Babylonian Section: Clay 1912 (PBS2/1). Näissä teoksissa julkaistuihin asiakirjoihin viitataan vakiintuneesti muodossa BE8/1 / BE9 / BE10 / PBS2/1 + asiakirjan numero. BE:n C-sarjaa, jossa translitteraatioiden ja käännösten oli määrä ilmestyä, ei koskaan julkaistu. A-sarjan osassa 9 on muutamia esimerkkikäännöksiä ja -translitteraatioita. Virallista kaivausraporttia Murašûn tekstilöydöstä ei myöskään julkaistu. Meade 1974, 59–80; Stolper 1985, 11–12, 157. Translitteraatioita ja/tai käännöksiä on julkaistu muiden muassa teoksissa Kohler & Ungnad 1911; Augapfel 1917; Cardascia 1951.
[375] Yksittäinen sopimusteksti UCP9/3.

säilytettävät taulut julkaissut Oluf Krückmann vuonna 1933[376]. Tämän jälkeen taulujen julkaisu tyrehtyi yli 40 vuodeksi, kunnes Matthew W. Stolper jatkoi työtä väistökirjassaan vuonna 1974. Tällöin julkaistut taulut olivat Pennsylvanian yliopistomuseon ja British Museumin kokoelmista, ja Stolper julkaisi 120 niistä korjattuina vuonna 1985.[377] Veysel Donbaz ja Stolper julkaisivat Istanbulin Murašû-tekstit vuonna 1997, jolloin vuosisadan kestänyt aineiston julkaiseminen saatiin pääpiirteissään päätökseen.[378] Pieniä taulujoukkoja on jäänyt julkaistavaksi vielä 2000-luvullekin.[379]

Arkistoon kuuluvia savitauluja tai niiden osia on julkaistu noin 740, ja ne ajoittuvat persialaisajalle vuosiin 454–404.[380] Arkiston merkitys persialaisajan Babylonian tutkimukselle on korvaamaton, sillä Murašû-tekstit kattavat huomattavan osan kaikista tähän mennessä julkaistuista aikakauden teksteistä.[381] Arkisto näyttää muodostaneen yhtenäisen kokoelman nippurilaisen suvun liiketoimia käsitteleviä asiakirjoja: Joukossa on velkakirjoja, vuokrasopimuksia ja muita juridisia tekstejä, kun taas kirjanpidon ja hallinnon aineistot ovat ilmeisen aliedustettuja. Kyseessä ei näin muodoin olekaan suvun päivittäisen liiketoiminnan aineisto, vaan asiakirjat on talletettu todisteeksi solmituista sopimuksista, omistussuhteista ja velvoitteista.[382] Nuolenpäätekstien ohella tauluissa on lyhyitä arameankielisiä kirjoituksia, jotka ilmoittavat taulun sisällön lyhyesti arkistoinnin helpottamiseksi.[383] Tämä tapa tunnetaan Assyriasta ja Babyloniasta aina uusassyrilaiselta kaudelta hellenistiselle ajalle saakka, ja se kertoo aramean vähittäisestä vakiintumisesta alueen puhekieleksi akkadin murteiden kustannuksella.[384] Perheen patriarkka Murašû esiintyy aktiivisena toimijana vain parissa asiakirjassa, mutta hänen jälkeläisiään kutsutaan johdonmukaisesti Murašûn pojiksi, mikä sai Hilprechtin antamaan arkistolle sen

[376] Oluf Krückmann: Texte und Materialen der Frau Professor Hilprecht Collection of Babylonian Antiquities im Eigentum der Universität Jena 2–3.
[377] Stolper 1985, 13. Teoksessa *Entrepreneurs and Empire* (1985) julkaistuihin asiakirjoihin viitataan vakiintuneesti muodossa EE + asiakirjan numero.
[378] Donbaz & Stolper 1997. Teoksessa julkaistuihin asiakirjoihin viitataan muodossa IMT + asiakirjan numero.
[379] Stolper 2001, 83–84.
[380] Stolper 2001, 83–84. Lähes koko arkisto on laadittu kuningas Artakserkses I:n (hallitsi 464–424) ja Dareios II:n (423–405) hallituskausilla.
[381] Stolper 2001, 84.
[382] Stolper 1985, 27–29.
[383] Cardascia 1951, 25.
[384] Millard 2003, 230–232.

modernin nimen.[385] Perheen keskeisimpiä hahmoja arkiston kuvaamassa liiketoiminnassa olivat Enlil-šum-iddin ja hänen veljenpoikansa Rīmūt-Ninurta[386], joiden nimet esiintyvät toistuvasti seuraavassa luvussa käsittelemissäni teksteissä. Murašûjen lisäksi asiakirjoissa perhettä edustavat palvelijat, joiden asema yrityksen asioiden ja omaisuuden hoidossa näyttää olleen keskeinen.[387]

Nippurin Murašût ovat tunnetuin esimerkki liikemiehistä, joiden toimeentulo perustui persialaisen läänitysjärjestelmän erityispiirteiden hyödyntämiseen. Arkisto kertoo juuri tästä liiketoiminnasta. Yhtäältä Murašût vuokrasivat jousi- ja muita läänitysmaita niiden haltijoilta ja antoivat ne edelleen alivuokralle, mikä tehosti läänitysmaataloutta ja vapautti läänitysmaiden haltijat keskittymään palvelusvelvoitteiden suorittamiseen tai muihin tehtäviin.[388] Toisaalta Murašût luotottivat läänitysmaiden viljelijöitä esimerkiksi verotukseen liittyvissä maksuvaikeuksissa, jolloin hopeassa annettu luotto maksettiin tyypillisimmin takaisin läänitysmaan sadolla. Liikeyrityksellä olikin tärkeä rooli alueen hopeataloudessa, sillä Murašûilla oli verkostot sadon vaihtamiseen hopeaksi, jota tarvittiin veronmaksuun.[389] Murašûjen asiakaskuntaan kuului runsaasti ulkomaalaistaustaista väestöä, ja asiakirjojen henkilönnimistössä esiintyy huomattava joukko heprealaisia ja jahvistisia nimiä. Siirryn seuraavassa luvussa tarkastelemaan, mitä tämä arkisto kertoo Nippurin juudalaisten yhteiskunnallisista oloista ja sosiaalisesta asemasta.

[385] BE9, 13–15; Stolper 1985, 18–20.
[386] Stolper 1985, 18–19.
[387] Cardascia 1951, 11–17; Stolper 1985, 20–21.
[388] Stolper 1985, 27, 150–151; Van Driel 1999, 219–220. Murašûjen liiketoimintaa ja ḫaṭru-järjestelmää on kuvattu tarkemmin tutkimukseni luvussa 2.3.
[389] Stolper 1985, 27, 104–114, 143–150.

Kuva 2. Nippurin topografinen kartta. Cole 1996, 107.[390]

4.2. Analyysi

Maatalousliiketoiminta oli Murašûjen pääelinkeino, jonka harjoittamiseen yrityksen arkisto yksinomaan liittyy. Koska joukkoon ei kuulu muuhun liiketoimintaan tai suvun yksityiselämään liittyviä asiakirjoja, arkiston kautta päästään tarkastelemaan Nippurin alueen juudalaisten elämää lähinnä vain maatalousnäkökulmasta – esimerkiksi käsityöläisistä ei tiedetä juuri mitään.[391] Tämä aineiston vinouma on syytä ottaa huomioon tarkasteltaessa seuraavan analyysin tuloksia. Tarkastelen tässä luvussa Murašûn arkistossa esiintyviä juudalaisia ryhmittelemällä heitä sen perusteella, missä roolissa he toimivat

[390] Murašûn arkiston löytöpaikka on merkitty kirjaimilla WA.
[391] Stolper 1985, 27–29.

kussakin asiakirjassa.[392] Yhdellä henkilöllä voin näin ollen useita erilaisia rooleja, jos hän esiintyy useammassa asiakirjassa ja erilaisissa tehtävissä. Esitettyjä lukuja on pidettävä vain suuntaa-antavina, sillä kaikkia juudalaisia ei pystytä luotettavasti tunnistamaan ja huonokuntoisista asiakirjoista esimerkiksi todistajaluettelo saattaa puuttua tyystin. Lisäksi henkilöiden aseman määrittely on toisinaan mielivaltaista, sillä esimerkiksi asiakirjassa BE9, 25 maaomaisuuden haltija toimii samanaikaisesti vuokralaisena. Esittelen samalla muutamia mielenkiintoisia juudalaisia koskevia savitaulutekstejä, jotka erityisellä tavalla valottavat arkiston sisältöä ja juudalaisten asemaa sen osana. Savitaulut on julkaistu ja translitteroitu Matthew W. Stolperin teoksessa *Entrepreneurs and Empire* (1985), mutta niistä ei ole saatavissa kokonaisia käännöksiä. Tarjoan asiakirjoista tai niiden osista seuraavassa omat suomennokseni.[393]

Murašûn arkistossa esiintyvistä noin 3200 henkilöstä juudalaisia on 96 eli kolme prosenttia.[394] Merkittävä osa juudalaisnimistä mainitaan asiakirjojen lopussa todistajina, jotka olivat läsnä dokumenttia laadittaessa. Savitaulusta riippuen todistajia voi olla vain muutama tai jopa toista kymmentä, ja eikä heidän keskinäinen järjestyksensä noudata mitään ilmeistä kaavaa, vaikkakin tietyt todistajat esiintyvät listoilla huomattavasti toisia useammin ja yleensä samassa kohdassa listaa. Todistajaluetteloa edeltää toisinaan maininta tuomareista, joiden läsnä ollessa asiakirja on laadittu.[395] Kaiken kaikkiaan 39 prosenttia asiakirjojen juudalaisnimistöstä esiintyy todistajalistoissa[396], ja juudalaisia on niin listojen ensimmäisinä kuin viimeisinä todistajina, vaikkakin ensimmäisten ja toiseksi ensimmäisten juudalaistodistajien määrä on suhteellisen vähäinen. Tämä liittyy syntyperäisten babylonialaisten määräävään asemaan alueen virkamiehistössä ja

[392] Näiden tekstien translitteraatioita ja käännöksiä olen käyttänyt teoksista Clay 1904, UCP9/3, Kohler & Ungnad 1911, Augapfel 1917, Cardascia 1951, Stolper 1985, Joannès 1995 ja Donbaz & Stolper 1997. Tapauksissa, joissa translitteraatiota tai käännöstä ei ole ollut saatavilla, olen kerännyt tiedot asiakirjan sisällöstä edellä mainituista Cardascian, Stolperin ja Donbaz & Stolperin sekä Zadokin (1979, 2002) teoksista.

[393] Dosentti Raija Mattila antoi ystävällisesti arvokkaita neuvoja joidenkin vaikeiden tekstikohtien kääntämiseen.

[394] Zadok (2002, 36–45) erittelee arkistosta 94 juudalaista tai israelilaista henkilöä, mutta hänen numerointinsa ulkopuolelle on jäänyt kaksi yksilöä. Näin kokonaismääräksi saadaan 96. Laskelma Murašûn arkiston noin 3200 henkilöstä on artikkelista Zadok 1995, 4. Kuten luvussa 1. totesin, heprealaisten ja juudalaisten nimien erottelu toisisaan on vaikeaa. Koska suurvaltojen ei tiedetä pakkosiirtäneen israelilaisia Babyloniaan, oletan kaikkien heprealaisia nimiä käyttävien henkilöiden olevan juudalaisia.

[395] Cardascia 1951, 19–20, 23.

[396] BE9, 14, 20, 25, 28, 34, 69; BE10, 5, 7, 65, 76, 83, 84, 85, 128; PBS2/1, 5, 12, 32, 53, 60, 63, 72, 76, 107, 108, 115, 119, 133, 160, 203, 205, 222; TuM2/3, 143; EE 2, 34, 35, 91, 98, 107; IMT 1, 7, 8, 32, 49, 95.

talouselämässä.[397] Kuitenkin vain neljäsosassa niistä asiakirjoista, joissa juudalaiset toimivat todistajina, varsinaisessa sopimustekstissä mainitaan juudalaisia.[398] Tämä havainto antaa viitteitä siitä, että juudalaisten kanssakäynti ympäröivän yhteiskunnan kanssa oli tavanomaista eikä pyrkimyksenä ollut käpertyminen sisäänpäin kohti omaa yhteisöä.

Bīt Gira'n paikkakunnalla kuningas Artakserkses I:n 36. hallitusvuonna laadittu velkakirja on hyvä esimerkki Murašûn arkiston asiakirjojen ja niiden todistajalistojen perusrakenteesta. Se alkaa varsinaisella sopimustekstillä, jossa todetaan erään Bēl-īṭiri'n olevan 70 sammiota olutta velkaa Jadīḫ-Jāmalle Banā-Jāman pojalle – jahvistinen nimi on selkeä viite henkilön juudalaisesta taustasta.[399] Asiakirjassa määritellään päivän tarkkuudella velan takaisinmaksuaika, joka koittaa vasta kymmenen kuukauden kuluttua. Sopimustekstiä seuraa taulun kääntöpuolella todistajaluettelo, johon on listattu kuusi todistajaa ja heidän isänsä. Todistajista viisi on Zadokin mukaan todennäköisesti juudalaisia, ja kolmannen todistajan Ninurta-ēṭirin pojan Ḫanani'n nimi voi olla heprealainen tai aramealainen.[400] Yhdessäkään toisessa Murašûn arkiston asiakirjassa ei ole yhtä monta juudalaista todistajaa: Jos juudalaistodistajia ylipäätään on, heidän määränsä vaihtelee yhdestä kolmeen. Asiakirja päättyy tavanomaiseen lopetusformeliin, jossa ilmaistaan taulun kirjoittaja, kirjoituspaikka ja -aika. Bēl-īṭiri' on vahvistanut asiakirjan sen vasemmalle sivulla painetulla kynnenjäljellään.

[397] Zadok 2002, 61–63. Zadok toteaa kuitenkin, että Murašûn arkistossa ei-babylonialaiset ryhmät ovat "poikkeuksellisen reilusti edustettuina".
[398] BE9, 14, 25, 69; BE10, 65, 83; PBS2/1, 205; TuM2/3, 143; EE 2, 34, 35, 98.
[399] Kirjuri on kirjoittanut Jadīḫ-Jāman isän nimen muodossa ^{m}*Ba-na-'*-DINGIR.MEŠ. Kyseessä on todennäköisesti sama juudalainen, jonka isäksi ilmoitetaan asiakirjassa EE 2 ^{m}*Ba-na-Ia-a-ma* (katso Zadok 2002, 37). Tämä kertoo kirjurin tunnistaneen nimen jälkiosan viittaavan Jahve-nimiseen jumalaan, ja on esittänyt sen äännekirjoituksen sijaan logogrammilla.
[400] Zadok 1979, 30; Zadok 2002, 39.

Kuva 3. Velkakirja. EE 98 (CBS 5170). Stolper 1985, 218.

EE 98 (CBS 5170)[401]

(Etupuoli) [1] 70 *dan-nu-tu šá* KAŠ.ḪI.A pa(?) DÙG.GA-*tu* [2] *ma-lu-tu šá* [m]*Ia-a-di-ḫi-a-ma* [3] ˹A-*sú šá* [m]*Ba*˺*-na-'*-DINGIR.MEŠ *ina muḫ-ḫi* [4] [m˹d˺]EN-*i-ṭi-ri'* A- *šú šá* [5] [m]*x x x x x* UD.25.KÁM *šá* ITI.DU$_6$ *šá* MU.37(!).KÁM [7] *dan-nu-tu 'a* 70 *ma-lu-tu* [8] pa(?) DÙG.GA-*tu i-nam-din* [9] *pu-ut* šá x na u *ḫa-ra*(?)-*ṣu* [10] *na-a- ši*

(Kääntöpuoli) [11] ˹LÚ˺.MU.KIN$_7$ [m]*Ba-ni-ia* A-*šú šá* [12] [m]LÚ-[d]*Na-na-a* [m]*Ša-pi-i-kal-bi* [13] A *šá* [m]ŠEŠ-*Ia-a-ma* [m]*Ḫa-an-na-ni-'* [14] A *šá* [md]MAŠ-SUR [m]*x-x-ia-a-x-x* [15] A *šá* [m]*Zab-di-ia* <<*a*>> [m]*Sa*(?)-*at-tu-ru*(?) [16] A *šá* [m]*Šá-ab-ba*(!)-*ta-a-a* [17] [m]*Pi-li*-[*I*]*a-a-ma* A *šá* [m]*Ši-li-im-mu*

[401] Translitteraatio Stolper 1985, 273. Käännös on omani.

[18] LÚ.ŠID [m]*Lib-luṭ* URU É *Gi-ra-’* [19] ITI.GAN UD.20.KÁM
<<MU>>MU.36.KÁM [20] [m]*Ar-taḫ-šá-as-su* LUGAL KUR.KUR

(Vasen reuna) *ṣu-pur* [md]EN-*i-ṭi-r*[*i-’*]

(Etupuoli) Bēl-īṭiri’ NN_1:n poika on 70 täyttä sammiota makeaa olutta velkaa Jadīḫ-Jāmalle Banā-Jāman pojalle. Tisri-kuun 25. päivänä 37. vuonna hän antaa nämä 70 täyttä sammiota makeaa (olutta). Hän takaa…

(Kääntöpuoli) Todistajat: Bānija Amīl-Nanân poika, Ša-pī-kalbi Aḫi-Jāman poika, Ḫanani’ Ninurta-ēṭirin poika, NN_2 Zabdijan poika, Satturu Šabbatajan poika, Pilī-Jāma Šillimun poika.

Kirjuri Libluṭ Bīt Gira’ssa kislev-kuun 20. päivänä maiden kuninkaan Artakserkseen 36. vuonna.

(Vasen reuna) Bēl-īṭir[i’n] kynnenjälki.

Yli kolmannes Murašûn arkiston juudalaisista toimii vuokralaisina (18 %) tai kruunun omistaman maan haltijoina (21 %). Kuten liikeyrityksen arkistoa tutkittaessa sopii olettaa, Murašût ovat vuokranantajia pääosassa niitä vuokrasopimuksia, joissa juudalaiset toimivat vuokralaisina.[402] Useimmat sopimuksista käsittelevät kanaalien tai peltojen vuokraamista, mutta joissain sopimuksissa vuokralainen saa käyttöönsä eläimiä, siemenviljaa tai työvälineitä. Vuokrasopimusten kesto vaihtelee parista viikosta useaan vuoteen, ja vuokra maksetaan sellaisina tuotteina, joita vuokralainen voi vuokraamallaan omaisuudella parhaiten tuottaa. Esimerkiksi liikekumppaniensa kanssa kaksi härkää ja viisi kor-mittaa siemenviljaa vuokranneet juudalaiset sitoutuvat maksamaan vuosittain Murašûille 50 kor-mittaa ohraa.[403] Asiakirjassa PBS2/1, 208 joukko juudalaisia kalastajia puolestaan vuokraa käyttöönsä viisi verkkoa 500 kalan vuokraa vastaan noin kolmen viikon ajaksi. Jos juudalaiset eivät maksa vuokraa tisri-kuun 15. päivään mennessä, he joutuvat toimittamaan Murašûille 1000 kalaa tisri-kuun 20. päivänä. Kun juudalaispaimen Mannu-danni-Jāma vuokraa prinssi Aršamin paqdu-virkamieheltä paimennettavakseen 276-päisen lammas- ja vuohilauman, hän sitoutuu toimittamaan vuokranantajalleen vuosittain villaa, voita ja laumassa syntyneitä nuoria eläimiä.[404]

[402] Vuokranantajana Murašû: BE9, 29; 86a; PBS2/1, 208; TuM2/3, 143; EE 16, 24, 26, 92. Vuokranantajana muu kuin Murašû: BE9, 14; PBS2/1, 148; EE 35.
[403] EE 16.
[404] PBS2/1, 148.

Keinokastelusta riippuvaisella Babylonian maaseudulla kanaalit olivat arvokasta omaisuutta, ja niiden vuokraaminen oli tärkeä osa Murašûjen liiketoimintaa. Kanaalien varsinainen omistaja oli kruunu, mutta yksityinen liikeyritys pystyi tarjoamaan tässäkin asiassa valtiovallalle tarpeellisia hallinnointi- ja jälleenvuokrauspalveluja: Murašûn kautta kruunu sai säännöllistä vuokratuloa kanaaleista, ja liikeyritys huolehti veden käyttöoikeuksien myymisestä edelleen eteenpäin viljelijöille. Stolperin mukaan Murašût vuokrasivat kanaalit käyttöönsä suoraan kruunulta, mutta nähdäkseni erään juudalaisperheen liiketoimet voivat asettaa tämän näkemyksen kyseenalaiseksi.[405]

Banā-Jāman poika Jadīh-Jāma poikineen esiintyy lukuisissa arkiston asiakirjoissa, jotka käsittelevät etupäässä kanaalien vuokrausta ja jälleenvuokrausta. Ensimmäisessä tekstissä Artakserkses I:n 24. hallitusvuodelta Enlil-šum-iddin vuokraa Jadīh-Jāmalta käyttöönsä Bēlin Saḫīri- ja Mušēzib-Bēl-kanaalit 200 kor-mitan vuosittaisella viljavuokralla, jonka lisäksi sovitaan vesialtaan käyttöoikeudesta lisämaksun hinnalla. Sopimus solmitaan suoraan Jadīh-Jāman ja Enlil-šum-iddinin välillä, eikä Jadīh-Jāma näytä olevan kenenkään asiamies tai alainen. Asiakirjan sopimusosan päätteeksi mainitaan kuitenkin Bēl-nāṣir Bēl-ušēzibin poika, kanaaleista vastaava kruunun virkamies:

EE 2 (CBS 4993 + 13050), kääntöpuolen rivit 19–23[406]

19 [*pu-ut l*]*a da-ba-ba la ḫa-ra-ra* [*šá* ^{md}EN-PAP A *šá*] 20 [^{md}E]N-*ú- še-zib šá muḫ-ḫi* GIŠ.BAR *šá* ÍD ^{d}[x *a-na muḫ-ḫi*] 21 [A].MEŠ *u qaqqar*.MEŠ-*šú it-ti* [^{md}*En-lil*-MU-MU A *šá*] 22 [^{m}*Mu-ra-šu*]-*ú* ^{m}*Ia-di-iḫ-Ia*-[*a-ma na-ši …*] 23 […x MA].NA KÚ.BABBAR *i-nam-din*

> Jadīh-Jāma takaa, ettei [Bēl-nāṣir] [B]ēl-ušēzibin [poika], joka on vastuussa X-kanaalin maksuista, (vastuussa) [vesi]stä ja sen maista, aloita oikeustoimia tai riitauta asiaa [Enlil-šum-iddinin] Murašûn [pojan] kanssa. […x mi]naa hopeaa antaa.

Mielestäni teksti antaa mahdollisuuden kahteen tulkintaan. Ensimmäiseksi voidaan Stolperin tavoin ajatella, että Jadīh-Jāma on virkamies Bēl-nāṣirin alainen, joka toimii välikätenä liikeyrityksen ja kruunun välisen sopimuksen solmimisessa.[407] Valtaosa niistä asiakirjoista, joissa mainitaan kanaaleista vastaava virkamies, on vuokrakuitteja tai jälleenvuokraussopimuksia, ja vain

[405] Stolper 1985, 36–51, 130–133, erityisesti 50.
[406] Translitteraatio Stolper 1985, 232. Käännös on omani.
[407] Stolper 1985, 50.

kerran Rīmūt-Ninurta vuokraa kanaalin käyttöönsä kruunun virkamieheltä.[408] Myöskään asiakirjalle EE 2 ei löydy paralleelia, joka ohjaisi sen tulkintaa suuntaan tai toiseen. Näin ollen pidän mahdollisena, että Jadīh-Jāma on itse kruunun vuokralainen, joka antaa kanaalit puolestaan alivuokralle Enlil-šum-iddinille. Kuten aiemmin todettiin, vuokrasopimusten ketjuttaminen on Murašûjen liiketoiminnassa tavanomaista, vaikkakin yritys solmii vuokrasopimuksensa yleensä suoraan omaisuuden haltijan kanssa. Jadīh-Jāman perheen ja Murašûjen välisen suhteen ymmärtämiseksi on syytä tarkastella näiden myöhempiä keskinäisiä liiketoimia, joita on dokumentoitu aina Artakserkses I:n 40. hallitusvuoteen saakka.

Kuninkaan 31. hallitusvuonna Jadīh-Jāma ja Enlil-šum-iddinin ovat jälleen sopimuksen osapuolina, mutta tällä kertaa roolit ovat kääntyneet päinvastaisiksi.[409] Juudalaismies on joutunut talousvaikeuksiin, ja hänen hallussaan olevat Urāti-kanaali, viljelysmaat ja jonkin aiemman sopimuksen pantti ovat päätymässä Enlil-šum-iddinin haltuun. Jadīh-Jāma saa vielä vältettyä viljelemänsä maan vuokraamisen ulkopuolisille, mutta hän joutuu nyt maksamaan kanaalistaan ja maistaan vuokraa velkojalleen. Cardascia on mielestäni oikeassa tulkitessaan tekstiä siten, että kysymys ei ole Murašûlta vuokrattujen maiden päätymisestä takaisin liikeyrityksen haltuun vuokrarästien vuoksi vaan siitä, että Jadīh-Jāma uhkaa menettää lainojen pantiksi asetettua omaisuuttaan.[410] Juudalaismiehen tiiveistä liikesuhteista Murašûihin kertoo seuraavana vuonna päivätty asiakirja BE9, 29, jossa Enlil-šum-iddinin orja Marduka vuokraa isännältään ”Jadīh-Jāman Badiātum-kanaalin” kolmeksi vuodeksi. Kyseessä voi olla tilanne, jossa Jadīh-Jāma on menettänyt hallitsemansa kanaalin velkojalleen, mutta todennäköisemmin kyse on määräaikaisen vuokrasopimuksen päättymisestä ja uuden solmimisesta. Tätä näkemystä tukee asiakirja EE 26, jossa joukko juudalaisia vuokraa Artakserkseen 36. hallitusvuonna käyttöönsä ”Mardukan Badi’āt-kanaalin”: vuokrakanaalitkin näyttäisivät saaneen nimensä vuokralaisensa mukaan.[411]

[408] Stolper 1985, 38–41. Sivulla 41 Stolper toteaa: “Of the older published Murašû texts, only one, TuM 2-3 147, actually records a lease from a canal manager to the Murašû firm.” Sama havainto pätee myös myöhemmin julkaistuihin teksteihin, jotka Stolper luettelee sivuilla 38–40.
[409] BE9, 25.
[410] Cardascia 1951, 127.
[411] Katso Zadok 1979, 58.

Samana vuonna myös Urāti-kanaali on päätynyt liikeyrityksen haltuun – Jadīh-Jāma poikineen ja liikekumppaneineen vuokraa sen ja viljelysmaata käyttöönsä Enlil-šum-iddiniltä.[412] Viimeinen Jadīh-Jāman perhettä ja Urāti-kanaalia koskeva dokumentti on Artakserkseen 40. hallitusvuodelta, jolloin Jāḫū-natannu Jadīh-Jāman poika liikekumppaneineen vuokraa kanaalin kolmeksi viikoksi käyttöönsä kaivutöitä vastaan.

Kuva 4. Vuokrasopimus. EE 92 (CBS 5510). Stolper 1985, 216.

[412] BE9, 45.

EE 92 (CBS 5510)[413]

(Etupuoli) 1 md*Ḫu-ú-na-tan*^{an}*-na* A <*šá*> m*Ia-a-da-aḫ-Ia-a-ma* mDÙ-*ia* DUMU *šá* 2 mLÚ-d*Na-na-a ina ḫu-ud lì-ib-bi-šú-nu a-na* md*En-lil*-MU-MU A *šá* m*Mu-ra-šu-ú* 3 *ki-a-am iq-bu-ú um-ma* ÍD.SAL.ANŠE.KUR.RA.MEŠ *ul-tu Til-lu-Ṣa-lam* 4 *a-di muḫ-ḫi* KÁ-*šú* <*bi in-na-na-ši*> *ḫe-ru-tú šá ina lìb-bi re-eḫ-e-ti* 6 *ina* 1 KUŠ 5 *ina muḫ-ḫi šu-bur-ru a-di muḫ-ḫi dan-na-tu*$_4$ *ni-ḫe-er-re-e-ma* 6 *ni-gam-mar a-di* UD.12.KÁM *šá* ITI.KIN *šá* MU.40.KÁM *ni-id-dak-ka*

7 *ár-ki* md*En-lil*-MU-MU *iš-me-e-šú-nu-ti-ma* ÍD.SAL.ANŠE.KUR.RA.MEŠ 8 *ul-tu Til-lu-Ṣa-lam a-di* KÁ-*šú ḫe-ru-tú šá ina lìb-bi re-eḫ-e-ti* 9 *a-na ḫa-ru-ú id-daš-šú-nu-tú ki-i a-di* UD.12.KÁM *šá* ITI.KIN 10 *šá* MU.40.KÁM md*Ḫu-ú-na-tan*^{an}*-na u* m*Ba-ni-iá* 11 [ÍD].SAL.ANŠE.KUR.RA.<MEŠ> *ul-tu Til-lu-Ṣa-lam a-di* KÁ-*šú ḫe-ru-tú* 12 [*šá ina lìb*]-˹*bi re-eḫ-e-ti*˺ 6 *ina* 1 KÙŠ *ina muḫ-ḫi šu-bur-ru a-di muḫ-*<*ḫi*> 13 [*dan-na-tu la iḫ-te-ru-'-ma la ig-da-ma-ru-'*…]

(Kääntöpuoli) 1' […]-*lil* m[…] 2' […] *šá* mŠEŠ-MU

3' LÚ.ŠID md*MAŠ-AD-ÙRU* A *šá* m*MU-MU* EN.LÍL.KI ITI.NE UD.29.KÁM 4' MU.40.KÁM m*Ar-taḫ-šá-as-su* LUGAL KUR.KUR

(Yläreuna) NA$_4$.KIŠIB / md50-MU-MU A *šá* m*Tat-tan-nu*

(Kääntöpuoli) *ṣu-pur* md*Ḫu*(!)*-ú-na-tan*^{an}*-na*

(Etupuoli) Jāḫū-natannu Jadīh-Jāman poika ja Bānija Amēl-Nanân poika puhuivat Enlil-šum-iddinille Murašûn pojalle sydämiensä tyytyväisyydestä (omasta vapaasta tahdostaan) näin sanoen: ”Antaisitko Urāti-kanaalin Tillu-Ṣalamista sen suulle asti? Kaivutyöt, ylimääräiset kuusi kyynärää penkereestä kanaalin uomaan saakka, kaivamme ja teemme valmiiksi – elul-kuun 12. päivään mennessä 40. vuonna annamme (kanaalin) sinulle.”

Tällöin Enlil-šum-iddin kuuli heitä ja antoi heille Urāti-kanaalin Tillu-Ṣalamista sen suulle asti. Kaivutöinä he kaivavat siitä pois ylimääräisen (maa-aineksen). Jos elul-kuun 12. päivään mennessä 40. vuonna Jāḫū-natannu ja Bānija [eivät ole kaivaneet ja tehneet valmiiksi] Urāti-[kanaalin] kaivutöitä Tillu-Ṣalamista sen suulle asti ylimääräisen kuuden kyynärän alueelta penkereestä kanaalin uomaan saakka…

(Kääntöpuoli) […]lil […] […] Aḫ-iddinin [poika]

Kirjuri Ninurta-ab-uṣur Šum-iddinin poika Nippurissa ab-kuun 29. päivänä Artakserkseen maiden kuninkaan 40. vuonna.

(Yläreuna) Sinetinpainallus: Enlil-šum-iddin Tattannun poika

(Kääntöpuoli) Jāḫū-natannun kynnenjälki

[413] Translitteraatio Stolper 1985, 271. Käännös on omani.

Edellä esitelty dokumentaatio puhuu sen puolesta, että Jadīh-Jāman perhe osallistui aktiivisesti kanaalien vuokraustoimintaan Nippuria ympäröivällä maaseudulla vuosien ajan. Jadīh-Jāmaa ei ole nähdäkseni syytä olettaa vain Murašûjen alivuokralaiseksi vaan maatalousliikemieheksi, joka vuokrasi kanaalien käyttöoikeuksia myös suoraan kruunulta. Asiakirjan EE 2 perusteella hän saattoi osallistua virkamiehenä tai välittäjänä kanaalihallintoon, mutta arkistosta syntyvä kokonaiskuva puoltaa näkemystä siitä, että Enlil-šum-iddin toimi asiakirjan kuvaamassa tapauksessa paremminkin Jadīh-Jāman alivuokralaisena. Pian Murašûjen asema sopimuksissa muuttuu kuitenkin hallitsevaksi, ja Jadīh-Jāma näyttäytyy enää vain velallisena tai vuokralaisena. Talousvaikeuksistaan huolimatta Jadīh-Jāma liikekumppaneineen jatkoi varsiin suurisuuntaisten vuokrasopimusten solmimista: Asiakirjassa BE9, 45 mainittu vuosivuokra on 700 kor-mittaa eli noin 106 000 litraa ohraa.[414] Michael Jursan mukaan peltohehtaarin keskimääräinen ohrasato 500-luvun Sipparissa oli 1728 litraa,[415] joten jo pelkän vuokrahinnan tuottamiseen tarvittiin reilut 61 hehtaaria maata. Määrät ovat suuria mutta eivät poikkeuksellisia, sillä liikeyrityksen arkistossa on säilynyt sopimuksia, joiden vuosivuokra nousee yli 3000 kor-mittaan.[416]

Murašûn arkiston kolmas merkittävä juudalaisryhmä ovat ne henkilöt, jotka eivät viljele vuokramaata vaan toimivat osana persialaista läänitysjärjestelmää. Kaikkiaan viidesosa arkiston juudalaisista kuuluu ḫaṭruun tai pitää hallussaan kruunun läänitysmaata.[417] Ḫaṭrujen nimiä mainitaan juudalaisia koskevissa asiakirjoissa valitettavan harvoin ja juudalaisten tiedetään kuuluneen vain *gardu*-työläisten (BE10, 92) ja sineteistä vastaavan virkamiehen kartanon aakkoskirjureiden (PBS2/1, 185 ja 218) ḫaṭruihin. Kaiken kaikkiaan Murašûn arkistosta tunnetaan puolensataa ḫaṭrua, jotka on nimetty pääasiassa tietyn ammattiryhmän, sotilaiden aselajin tai väestön etnisen alkuperän perusteella. Joukossa on tiedustelijoita, työläisiä ja sillanrakentajia sekä väestöä niin Kaariasta kuin Tyroksesta[418] – aivan kuten Nebukadnessar II:n öljyannoslistoillakin.

[414] Stolperin mukaan (1985, 128) yksi kor-mitta oli tilavuudeltaan 151,56 litraa.
[415] Jursa 1995, 165.
[416] Zadok 1979, 58; Stolper 1985, 141.
[417] Kuuluu ḫaṭruun: BE10, 92; PBS2/1, 185, 218. Pitää hallussaan läänitysmaita: BE9, 3, 25; BE10, 39, 118; PBS2/1, 27, 89; UCP9/3; EE 34, 111.
[418] Stolper 1985, 72–79.

Tapa nimetä siirtolaisyhteisöjä väestön alkuperäisen kotipaikan perusteella on näin näkyvissä myös Nippurin seudun läänityslaitoksessa.[419] Kruunun verotuloja pyrittiin kasvattamaan ja maankäyttöä tehostamaan antamalla tiettyjen väestöryhmien käyttöön läänitysmaita, joiden vastineeksi vaadittiin veronmaksua ja valtion määräämien palvelustehtävien suorittamista.[420] Läänityslaitos oli osa Mesopotamian yhteiskuntarakennetta ainakin Ur III -kaudesta alkaen,[421] ja Nippurin alueen läänityslaitoksen käyttämät termit esiintyvät jo joissain Nebukadnessar II:n ja Nabunaidin aikaisissa teksteissä.[422] Samoin jotkin Nippurin alueen vierasmaalaisista paikannimistä tunnetaan kaldealaiskuninkaiden kaudelta.[423] Näin ollen ei ole tarpeellista olettaa, että 400-luvun lopulla Nippurin lähiseuduilla eläneet pienviljelijät olisi asutettu mailleen vasta persialaiskuninkaiden siirtolaispolitiikan tuloksena, vaikka väestönsiirrot alueelle jatkuivatkin todennäköisesti vielä persialaisaikana.[424] Koska Persian ei tiedetä suorittaneen Juudan alueelta väestönsiirtoja, juudalaisväestön voi olettaa päätyneen alueelle pääasiassa Nebukadnessar II:n toimeenpanemien pakkosiirtojen tuloksena.[425] Zadok tosin erottaa kielellisin perustein Murašûn arkiston nimistöstä kahdeksan henkilöä, jotka saattaisivat olla sukujuuriltaan paremminkin israelilaisia kuin juudalaisia.[426] Kyseessä voisi olla joukko Assyrian aikaisten pakkosiirtolaisten jälkeläisiä tai vapaaehtoisia siirtolaisia, mutta käsillä olevassa tutkimuksessa tähän kysymykseen ei ole mahdollista perehtyä.

Babylonian viranomaiset integroivat siirtolaiset uudelle kotiseudulleen muiden siirtolaisryhmien tavoin, ja juudalaisväestö keskittyi asumaan tietyille paikkakunnille Nippurin läheisyyteen.[427] Persialaiset järjestelivät alueen maanhallintaoikeuksia epäilemättä oman läänitysjärjestelmänsä tarpeiden mukaisesti, mutta uskon juudalaisten olleen osa valtiojohtoista läänitystaloutta jo kaldealaisajalla.[428] Valtiojohtoisia väestönsiirtoja ja maataloutta tarvittiin

[419] Katso Ephʿal 1978, 80–83 ja tämän tutkimuksen luku 2.2.4.
[420] Jursa 2010, 198–199.
[421] Van Driel 1999, 219–221.
[422] Van Driel 2002, 232–245.
[423] Ephʿal 1978, 81.
[424] Ephʿal 1978, 83.
[425] Kuten luvuissa 1. ja 2. osoitin, Assyrian suorittamista juudalaisten tai israelilaisten pakkosiirroista Babyloniaan ei ole näyttöä.
[426] Zadok 2002, 36–45.
[427] Nippurin alueen siirtolaisyhteisöistä tarkemmin, katso Ephʿal 1978 ja 1983.
[428] Katso myös Pearce 2006, 406–407.

elvyttämään aluetta, joka oli taloudellisesti taantunut[429] ja kärsinyt 600-luvulla Assyrian ja Babylonian välisistä sodista[430]. Vaikka Nippurin ympäristöstä tunnetaan lukuisia väestön alkuperän mukaan nimettyjä ḫaṭruja ja merkittävä osa Murašûn arkiston juudalaisista viljelee maataan valtiojohtoisen läänitysjärjestelmän piirissä, ei juudalaisten ḫaṭrusta ole olemassa asiakirjamainintoja.

Juudalaisten hallitsemat läänitykset olivat lähes poikkeuksetta jousimaita, mutta asiakirja UCP9/3 koskee juudalaisperheen ratsumaata, joka on tullut Murašûjen osaomistukseen adoption kautta. Asiakirjassa Gadal-Jāma sitoutuu matkustamaan Urukiin suorittamaan läänitysmaahan liittyvää ratsupalvelusta, jos Murašûn poika Rīmūt-Ninurta varustaa hänet asianmukaisesti tehtävää varten.[431] Tapaus on mielenkiintoinen esimerkki siitä, miten kruunulle suoritettavaa sotapalvelusta järjesteltiin läänitysmaiden haltijoiden keskuudessa. Koska koko maa-alan täysipainoinen viljely ja palvelusvelvoitteiden suorittaminen kruunulle oli usein haastavaa yhdistää keskenään, läänitysten haltijat ulkoistivat osan tai kaikki maa-alueensa viljely- ja palvelustyöt vuokralaisen, usein Murašûjen, tehtäväksi.[432] Tämä koski niin suurempia läänitysmaita kuin jousimaita. Maa-alueita ei myöskään viljelty yksin, vaan kaikissa juudalaisten läänitysmaita koskevissa asiakirjoissa maita hallitsee useampi henkilö, joista osa muodosti perheen ja osa taas näyttäisi toimineen vain toistensa liikekumppaneina.

Varsin huonokuntoinen asiakirja EE 111 on mielenkiintoinen kahdesta syystä. Yhtäältä se ja sitä täydentävä asiakirja BE10, 118 osoittavat juudalaisperheen pitäneen hallussaan Gammālēssa sijainnutta jousimaata, johon kuului peltoja ja hedelmätarhoja.[433] Toisaalta asiakirjoista käy ilmi, että perhe omisti maata ja asuintaloja Išqallunussa, joka on epäilemättä Āl-Jāḫūdun kaltainen asukkaidensa syntyperän mukaan nimetty kaupunki, Askelon.[434] Askelonin ja Juudan kohtaloilla onkin paljon yhteistä: Kuningaskunnat tuhoutuivat Nebukadnessarin lännen sotaretkien seurauksena, niiden kuninkaalliset kuljetettiin Babylonin hoviin ja osa niiden väestöstä sijoitettiin viljelemään maata Nippuria

[429] Jursa 2010, 442: ”Nippur is a special case. It is also only there, and probably in similarly ‘underdeveloped’ regions especially in the south, where one can expect a high concentration of settlements of non-Babylonian groups which were integrated into the fabric of the state through the land-for-service system.”
[430] Ephʿal 1978, 81–82.
[431] Asiakirja on käännetty artikkelissa Joannès 1995, 1481.
[432] Katso tämän tutkimuksen lukua 2.3.
[433] Katso Zadok 1979, 62–63.
[434] Ephʿal 1978, 80–82.

ympäröivälle maaseudulle.[435] Asiakirjojen EE 111 ja BE10, 118 tarkka luonne on tekstien huonon kunnon vuoksi osin epäselvä, mutta kyse näyttäisi olevan juudalaisten ja Murašûjen välisestä vuokrajärjestelystä, jonka seurauksena juudalaiset vetoavat kuningas Dareiokseen tai tämän virkamiehiin.[436] Asiakirjan EE 111 kirjoitusajankohdasta tai paikasta ei ole varmuutta, sillä erityisesti sen kääntöpuoli on suurimmalta osaltaan lukukelvottomaksi tuhoutunut. Esitän alla vain sen etupuolen rivit 1–13.

EE 111 (CBS 12985), etupuolen rivit 1–13[437]

1' […] *x x x* […] 2' [… ŠE.NUMUN *'a* 3 BÁN] *ki-šub-bu-ú u* É.MEŠ *šu-bat* UR[U *šá ina* URU *Iš-qal-lu-nu*] 3' [… ^{m}*Ḫa-an*]*-na-ni-'* ^{m}*Za-bad-Ia-a-ma* ^{m}*Ba-*[*na-Ia-a-ma* …] 4' [… A.MEŠ *šá* ^{m}*Ṭ*]*u-ub-Ia-a-ma* LÚ.EN.MEŠ GIŠ.BAN-*i*-[*ni* …] 5' [… *ár-ki* ^{m}*Ri-*]*mut-*^{d}MAŠ KA-*ú um-ma* ŠE.NUMUN *'a* [*zaq-pu u* KA *šul-pu šá ina* URU *Ga-am-ma-le-e ma-la*] 6' [Ḫ]A.LA-*šú-nu ša* KI ^{m}*Ḫa-an-na-ni-'* ^{m}*Za-*[*bad-Ia-a-ma u* ^{m}*Ba-na-Ia-a-ma*] 7' A.MEŠ *šá* ^{m}*Ṭu-ub-Ia-a-ma* LÚ.EN.MEŠ GIŠ.[BAN-*šú-nu* … ŠE.NUMUN *'a*] 8' 3 BÁN *k[i-š]ub-bu-ú* É.MEŠ *šu-bat* URU *šá ina* URU *Iš-q*[*al-lu-nu* …] 9' KÙ.BABBAR *'a* 10 MA.NA ŠÁM ŠE.NUMUN *'a* 3 BÁN *ki-šub-bu-ú* É.[MEŠ *šu-bat* URU …] 10' ^{m}*Mi-na-aḫ-ḫe-e-mu* ^{m}*Me-ka-Ia-a-*[*ma* …] 11' [*u* L]Ú.ŠEŠ.MEŠ-*šú-nu gab-bi ina* ŠU^{II}-*iá* […] 12' […]-*ri šá* ŠE.NUMUN *'a* 3 BÁN *ki-*<*šub*>*-bu-ú* [É.MEŠ *šu-bat* URU …] 13' [… *ma-la* Ḫ A.LA *šá*] KI ^{m}*M*[*i-n*]*a-aḫ-ḫe-*[*e-mu* ^{m}*Me-ka-Ia-a-ma* …]

… viljelemätöntä [maata[438] 3 sūtua] ja asuintaloja, jotka ovat [Išqallunussa] [… Ḫa]nanī', Zabad-Jāma, Ba[nā-Jāma …] [Ṭ]ūb-Jāman [pojat], jousimaam[me] herrat [… Tällöin Rī]mūt-Ninurta sanoi: "Hedelmä[tarhat ja pellot, jotka ovat Gammālēssa], heidän [koko] [osuu]tensa, joka kuuluu Ḫananī'lle, Za[bad-Jāmalle ja Banā-Jāmalle] Ṭub-Jāman pojille, jousi[maansa] herroille … viljelemätöntä [maata] 3 sūtua ja asuintaloja, jotka ovat Išq[allunu]ssa … 10 minaa hopeaa – hinta 3 sūtusta viljelemätöntä maata ja [asuintaloista] … Minaḫḫem, Mēka-Jā[ma …] [ja] kaikki heidän veljensä minun käsissäni … viljelemätöntä maata 3 sūtua ja [asuintaloja] … [koko] Minaḫḫe[min, Mēka-Jāma]n [osu]us…

Noin viidesosa arkiston juudalaisista muodostaa sekalaisen ryhmän, johon kuuluvat henkilöt esiintyvät asiakirjoissa esimerkiksi velallisina, lainanantajina, virkamiehinä ja orjina tai palvelijoina.[439] Arkiston perusteella luotonannon

[435] Katso Askelonin tuhoa ja kuninkaallisten vankeutta koskien tämän tutkimuksen lukua 3.2.
[436] Zadok 1979, 62–63.
[437] Translitteraatio Stolper 1985, 280. Käännös on omani.
[438] Olen jättänyt toistuvasti esiintyvän partikkelin *'a* 'edellä mainittu, kyseinen' kääntämättä luettavuuden parantamiseksi.
[439] Omistaa asiakirjan: PBS2/1, 205; luotonantaja: BE10, 94, PBS2/1, 121, EE 98;esiintyy pääosin lukukelvottomassa sopimusosassa: EE 116; orja tai palvelija: BE10, 60, PBS2/1, 50, 84, EE 100;

tiedetään olleen tärkeä osa Murašûjen liiketoimintaa[440], joten juudalaisia koskevien velkakirjojen ja muiden velkojen hoitoon liittyvien asiakirjojen olemassaolo on paremminkin odotettavissa olevaa kuin yllättävää. Neljässä tai viidessä tapauksessa juudalaiset ottavat lainaa Murašûilta ja yhdessä Aplā-nimiseltä mieheltä, ja velka maksetaan takaisin työnä, ohrana, hopeana, taateleina tai kankaana.[441] Pääasiassa luotot ovat kooltaan varsin maltillisia, vaikkakin asiakirjassa EE 89 Zabad-Jāman velka on 260 kor-mittaa eli noin 40 000 litraa taateleita, jonka tuottamiseen tarvitaan noin kahdeksan hehtaaria maata ja kolmen miehen vuotuinen työpanos.[442] Kyse on jälleen suvun tai palkollisten avulla hoidetusta tilasta. Asiakirjassa EE 113 Artakserkses I:n hallitusajalta neljä juudalaista puolestaan maksaa velkansa Murašûille antamalla Enlil-šum-iddinin käyttöön kuukaudeksi 40 työmiestä ja kymmenen puolivapaata šušānua. Kooltaan määrittelemätön velka lienee varsin suuri, kun tarkastellaan sen maksamiseen käytetyn työvoiman määrää. Huomionarvoista on, että kirjuri on tunnistanut nimen alkuosana olevat jahvistiset elementit ja merkinnyt ne jumalnimeä tarkoittavalla determinatiivilla, kun taas nimien jälkiosissa determinatiivi on jätetty säännönmukaisesti merkitsemättä. Tämä on tyypillistä koko arkiston jahvistiselle nimistölle.[443] Rivin 12 maininta kahden ja puolen henkilön vapauttamisesta liittynee Murašûn arkistosta tunnettuun tapaan, jossa velkoja saattoi pakottaa velallisensa lyhentämään velkaa omalla työllään.[444] Puolikkaan henkilön merkitys jää silti hämäräksi.

EE 113 (CBS 13089), etupuolen rivit 1–12[445]

1 m*Ma-tan-Ia-a-ma* A *šá* m*A-mu-še-eḫ* m*Še-l*[*i-im-mu*] 2 A *šá* md*Ia-a-ḫu-ú-la-qi-im* m*Aq-bi-I*[*a-a-ma*] 3 A *šá* m*Ba-na-Ia-a-ma* md*Ia-a-ḫu-u-za-bad-d*[*u*] 4 A *šá* m*Ṭu-ub-ḫa-a ina ḫu-ud lìb-bi-šú-nu* 5 *a-na* md*En-lil*-MU-MU A *šá* m*Mu-ra-šu-ú* 6 *ki-a-am iq-bu-ú um-ma ku-um* 7 NÍG.ŠID-*ka ra-šu-tu šá ina muḫ-ḫi-i-ni* 8 ITI 40 LÚ.ERÍN.MEŠ ˹*ni*˺-*dak-kám-ma dul-lu* 9 *ina muḫ-ḫi* É-*ka li-*

orjan omistaja: EE 34; osapuoli oikeusjutussa: BE9, 69; savitaulussa on juudalaismiehen sinetti: EE 65; takaaja(?): PBS2/1, 85; velallinen: BE10, 77, EE 86, 89, 94, 113, IMT 94; virkamies: BE9, 14, BE10, 65, 83, 128, PBS2/1, 74, 97(?), 104, 205; vuokranantaja: EE 2.

[440] Stolper 1985, 104–107.

[441] BE10, 77: ohravelka Aplālle. EE 86: ohravelka Enlil-šum-iddinin palvelijalle. EE 89: taatelivelka tuntemattomalle henkilölle, mahdollisesti Murašûille. EE 94: kangasvelka Enlil-šum-iddinin palvelijalle. EE 113: juudalaiset maksavat velkansa Enlil-šum-iddinille antamalla tämän käyttöön työvoimaa. IMT 94: hopeavelka Enlil-šum-iddinille.

[442] Jursa (2010, 50–51) on koonnut tutkimustietoa taateliviljelmien tuottavuudesta ja viljelyyn vaadittavasta työpanoksesta.

[443] Zadok 1979, 8–9.

[444] Cardascia 1951, 161–165. Katso myös CAD U&W, 316.

[445] Translitteraatio Stolper 1985, 281. Käännös on omani, mutta katso Stolper 1985, 81.

pu-uš-’ [10] *ù i-di mu-un-na-šú-nu-tu ù* 10 LÚ.ERÍN.MEŠ [11] *a-na* LÚ *šu-šá-né-e ni-dak-ka e-lat ù mi-ši*[*l*] [12] LÚ.ERÍN.MEŠ *šá at-ta tu-maš-šìr ár-ki*

Mattan-Jāma Amušeḫin poika, Šillimu Jāḫū-lāqīmin poika, Aqbi-Jāma Banā-Jāman poika (ja) Jāḫū-zabaddu Ṭūbḫān poika puhuivat Enlil-šum-iddinille Murašûn pojalle omasta vapaasta tahdostaan (sydämiensä tyytyväisyydestä) näin sanoen: ”Omaisuutesi sijasta (maksamme) luoton, jonka olemme velkaa, värväämällä sinulle kuukaudeksi 40 henkeä tekemään töitä talollesi, jolloin sinä toimitat heille palkan, ja värväämme sinulle kymmenen *šušānua*. Lisäksi kaksi ja puolet ihmisistä, jotka sinä vapautit.[446]” Tämän jälkeen… (tässä seuraa Enlil-šum-iddinin vastaus)

Luotoantajina juudalaiset toimivat kolmessa dokumentissa. Näistä Bēl-īṭiri’n olutvelkaa käsittelevä taulu on käännetty aiemmin tässä luvussa, ja asiakirjassa BE10, 94 mies vuokraviljelijöineen on velkaa yhden minan hopeaa juudalaiselle Jadah-Jāmalle. Velan panttina on velallisen jousimaa. Rīmūt-Ninurta maksaa velan Jadah-Jāmalle, ja pyrkinee näin samaan haltuunsa velallisen panttaaman maan.[447] Rīmūt-Ninurta toimii kertaalleen myös juudalaisen Il-jādinin kanssavelkojana.[448] Velkakirjojen kokonaismäärä kaikista juudalaisia koskevista asiakirjoista on varsin vähäinen, eikä mikään piirre niissä viittaa siihen, että juudalaisten taloudellinen asema olisi poikennut muista Nippuria ympäröivällä maaseudulla asuneista siirtolaistaustaisista ryhmistä. Juudalaiset olivat sekä velallisia että luotonantajia, vaikkakin liikeyrityksen arkistossa Murašûjen antamat lainat ovat luonnollisesti parhaiten edustettuina.

Kuten edeltäviltä sivuilta on käynyt ilmi, Murašûn arkistossa esiintyvät juudalaiset saivat elantonsa lähes yksinomaan maataloudesta joko läänitysmaiden haltijoina tai vuokraviljelijöinä. Muutaman juudalaisen tiedetään kuitenkin toimineen virkamiehenä[449], mikä ei sinällään sulje pois maanviljelyksen roolia osana heidän toimentuloaan. Esimerkiksi ḫaṭrujen esimiehet, šaknut, saattoivat pitää hallussaan läänitysmaita.[450] Juudalaisia šaknuja tunnetaan kaksi, Išribi-Jāma Pilī-Jāman poika (BE10, 65) ja Šapannu Bēl-ēṭerin poika (BE10, 83). Šaknu-virkamiehet vastasivat heille nimetyn ḫaṭrun toiminnasta, sen maiden tehokkaasta viljelystä ja verojen keräämisestä, ja heidän toimikautensa tietyssä ḫaṭrussa saattoivat olla varsin lyhyitäkin. Šaknu oli paremminkin kruunun virkamies kuin

[446] Viimeinen lause jää käsittämättömäksi, enkä löytänyt sille mielekkäitä käännösmahdollisuuksia.
[447] Katso Cardascia 1951, 185.
[448] PBS2/1, 121.
[449] BE9, 14; BE10, 65, 83, 128; PBS2/1, 74, 104, 205.
[450] Stolper 1985, 84.

ḫaṭrun jäsenten edustaja, ja hänen apunaan toimi muita pikkuvirkamiehiä.[451] Šapannu toimikin ensin maškannû-ḫaṭrun avustavana paqdu-virkamiehenä (PBS2/1, 74), ja myöhemmin hänet nimitettiin saman ḫaṭrun šaknuksi. Išribi-Jāma taas toimi šaknuna aarreaitan šušānujen ḫaṭrussa.

Šaknujen ohella kruunun maaomaisuuden hoidossa keskeisiä virkamiehiä olivat kanaalinhoitajat, jotka vastasivat kanaalien vuokraamisesta viljelijöiden käyttöön ja sovittujen vuokrien keräämisestä.[452] Minjamen Bēl-ab-uṣurin poika osallistui ilman virkanimikettä maksujen keruuseen jo Artakserkses I:n 28. hallitusvuonna, mutta Dareios II:n neljäntenä ja viidentenä hallitusvuonna hänet esitellään kahdessa asiakirjassa tittelillä *ša ana muḫḫi sūti ša nār* ^{md}*Bēl-ab-uṣur*, ”se, joka on vastuussa Bēl-ab-uṣurin kanaalin maksuista”.[453] Minjamenin kaltaisia valtionhallinnon kanaalivirkamiehiä tunnetaan Murašûn arkistosta useita, ja heidän kauttaan Murašût hankkivat haltuunsa kanaaleita yhä edelleen vuokrattaviksi.[454] Vaikka kanaalinhoitajien merkitys liikeyrityksen toiminnalle olikin keskeinen, he kuuluivat šaknujen kanssa samalle virkaportaikon ala-askelmalle, jonka yläpuolella kruunun korkea-arvoisemmat virkamiehet toimivat.[455]

Murašûn arkistossa mikään ei puhu juudalaissiirtolaisten laajamittaisen orjuuttamisen puolesta. Neljässä asiakirjassa[456] juudalaisia tai israelilaisia henkilöitä kuvataan logogrammeilla LÚ.ARAD ’orja, palvelija’ tai LÚ.GÉME ’orjatar, palvelijatar’, mutta vain Barūkā’-nimisen naisorjan ja hänen kumppaneidensa kohdalla on kyse selvästi orjuudeksi luokiteltavasta sosiaalisesta asemasta. Asiakirjassa EE 100 Enlil-šum-iddinin palvelija Rībat pyytää isäntäänsä siirtämään naiset toiselle paikkakunnalle ja lupaa huolehtia siitä, etteivät nämä pääse karkaamaan. Zadok tosin huomauttaa, että muiden prosopografisten todisteiden puuttuessa Barūkā’n sukujuuret voivat olla aivan hyvin muuallakin Levantissa kuin Juudassa tai Israelissa.[457] Kolmessa muussa tapauksessa termi LÚ.ARAD lienee mielekkäämpää kääntää sanalla ’palvelija’, sillä vaikka kyseiset henkilöt olivat todennäköisesti isäntänsä omaisuutta, heidän juridiset

[451] Stolper 1985, 82–89.
[452] Stolper 1985, 38–45.
[453] BE9, 14, PBS2/1, 205 ja PBS2/1, 104.
[454] Stolper 1985, 37–40.
[455] Stolper 1985, 45–49, 88–103.
[456] BE10, 60; PBS2/1, 50, 84; EE 100.
[457] Zadok 2002, 36, 59.

toimintaedellytyksensä lienevät olleet varsin laajat.[458] Asiakirjassa BE 10, 60 Barīk-Jāma Artabaran orja ottaa toisen miehen kanssa vastaan 6 ⅔ kor-mitan suuruisen öljytoimituksen Murašûn alaisilta ja toimittaa sen isännälleen. Muiden tekstien perusteella Artabaran (Artambarun) tiedetään olleen mašennu-virkamies, jonka vastuulle kuuluivat erityisesti kanaaleihin ja muuhun paikallishallintoon liittyvät asiat. Mašennut olivat varsin korkeita virkamiehiä, joiden alaisuudessa kanaalinhoitajat toimivat.[459] Tekstissä ei mainita Barīk-Jāman patronyymiä, mikä viittaa siihen, että mieheltä puuttuivat vapaan kansalaisen oikeudet.

Nidintu-Šamaš ja juudalainen Il-jādin, ”Artaḫšarin orjat”, ottavat dokumentissa PBS 2/1, 84 vastaan isäntänsä viljelysmaata koskevan 60 kor-mitan vuokran. Eunukki Artaḫšarin tiedetään muiden lähteiden perusteella kuuluneen Dareios II:n aikaisen Persian eliittiin, jonka hoitama omaisuus Babyloniassa näyttää olleen mittava.[460] Sekä Nidintu-Šamašin että Il-jādinin patronyymi mainitaan tekstissä, ja heitä on perusteltua pitää osana sitä palvelus- tai virkamieskuntaa, joka osallistui isännälleen osoitetun kruunun omaisuuden hoitoon. Samankaltaisissa tehtävissä toiminee myös Mattan-Jāma, ”kuningatar Parysatiksen orja”.[461] Vaikkakin kolme edellä esiteltyä ”juudalaisorjaa” olivat epäilemättä riippuvaisia isännistään, ”palvelija” lienee sittenkin Barīk-Jāman, Il-jādinin ja Mattan-Jāman asemaa parhaiten kuvaava nimitys.

4.3. Johtopäätökset

Murašûn arkiston kautta meille avautuu näkymä Nippurin maaseudun juudalaisten kanssakäymiseen ensi sijassa arkiston omistaneen liikemiessuvun kanssa. Asiakirjat eivät käsittele kauppaa tai käsityötä, eikä niiden kautta ole mahdollista saada tietoa juudalaisten asemasta itse Nippurin kaupungissa.[462] Arkistoa ei myöskään ole laadittu kuvaamaan juudalaisten keskinäistä elämää tai kanssakäymistä paikallishallinnon kanssa, ja arkistoon kootut asiakirjat ovat pääsääntöisesti vain kuitteja, velkakirjoja ja vuokrasopimuksia. Nämä havainnot luovat reunaehdot niille kysymyksille, joita edellä analysoidulle asiakirja-aineistolle voidaan esittää: Mielekästä tietoa on tarjolla lähinnä vain maaseudun

[458] Cardascia 1951, 12–14; Stolper 1985, 20–21.
[459] Stolper 1985, 45–49.
[460] Stolper 1985, 91–92.
[461] PBS2/1, 50.
[462] Zadok 1979, 87–88.

juudalaissiirtolaisten sosioekonomisesta asemasta, mutta myös yhteisön identiteetistä ja koheesiosta voidaan sanoa jotakin.

Ehdoton pääosa juudalaisista sai toimeentulonsa maanviljelyksestä, joka tapahtui ḫaṭruihin jaetuilla kruunun läänitysmailla. Juudalaiset olivat pääasiassa läänitysmaidensa haltijoita, jotka muiden läänitysviljelijöiden tavoin saattoivat antaa maitaan vuokraviljelijöiden käyttöön. Omaan käyttöönsä juudalaiset vuokrasivat pääasiassa kanaaleita niitä reunustavine maa-alueineen sekä erilaista ammatinharjoittamiseen liittyvää kiinteää pääomaa kuten kalaverkkoja ja hyötyeläimiä. Yhtä tapausta lukuun ottamatta sama henkilö ei pidä kertaakaan hallussaan läänitysmaata ja toisaalta vuokraa Murašûilta käyttöönsä eläimiä, maata tai kanaalien käyttöoikeuksia. Edellisessä luvussa kuvatut Jaḏīh-Jāman perheen liiketoimet näyttäisivät muodostavan poikkeuksen tähän kokonaiskuvaan, jos tulkintani perheen velkaantumisesta ja pantatun omaisuuden menettämisestä Murašûille on oikea.

Juudalaisten ei tiedetä pitäneen hallussaan yhtään vaunumaata, ja Murašûn arkistossa mainitaan vain yksi ratsumaa, joka oli osittain juudalaisperheen ja osittain Rīmūt-Ninurtan hallussa. Juudalaiset kuuluivat näin läänitysjärjestelmän alimmalle askelmalle, eikä ketään heistä voi kutsua suurmaanomistajaksi saati feodaaliherraksi. Kaikkia juudalaisia ei voi kuitenkaan pitää pienviljelijöinä, sillä muutamissa asiakirjoissa mainitut vuokrat ja velat ovat niin suuria, että jo niiden maksaminen on vaatinut useiden miesten vuotuisen työpanoksen. Tämän mittaluokan maanviljelys vaatii useamman perheen voimavaroja tai palkattua työvoimaa, joten sopimusten takana näyttäisi olleen perheen perustoimeentulon varmistamisen ohella suuremman taloudellisen hyödyn tavoittelu. Zadok toteaa suurimpien viljelysmaiden ja vuosivuokrien olleen huomattavia muttei poikkeuksellisen suuria arkiston kokonaisuudessa.[463] Erityisestä vauraudesta tai köyhyydestä ei asiakirjoissa ole merkkejä, joten juudalaisten taloudellisen aseman voi todeta olleen kohtuullinen ja vastanneen muun Nippurin maaseudulla eläneen siirtolaisväestön tilannetta.[464]

Juudalaisten sosiaalinen asema vastasi pitkälti edellä esitettyjä havaintoja heidän pääelinkeinoistaan ja taloudellisesta tilanteestaan. Muutama juudalainen toimi pikkuvirkamiehenä kruunun paikallishallinnossa, kun taas jotkut elivät

[463] Zadok 1979, 58, 62, 66.
[464] Läänitysviljelijöiden taloudellisesta asemasta kirjoittaa laajemmin Stolper 1985, 104–114, 125–151.

palvelijana tai orjana alisteisessa asemassa isäntäänsä nähden. Kumpikin ryhmä oli pieni, eikä mitään osoita juudalaisten nousseen yhteiskunnallisesti merkittäviin asemiin tai toisaalta joutuneen laajasti orjuutetuiksi. Sosiaalinen nousu babylonialaisessa yhteiskunnassa oli vaikeaa sen suljetun rakenteen vuoksi, sillä keskiportaan virkoja ja liike-elämää hallinnut kaupunkieliitti muodostui maata omistaneiden, vakiintuneiden klaanien jäsenistä.[465] Laajamittainen orjalaitos olisi ollut taloudellisesti tehoton, ja näin Nippurin alueen läänitysmaatalous järjestettiin puolivapaan väestön varaan: Yhtäältä läänitysmaata ja siihen liittyviä velvoitteita ei ollut mahdollista myydä ulkopuolisille, ja ne periytyivät suvussa isältä pojille. Toisaalta läänitysmaan palvelusvelvoitteineen saattoi vuokrata ulkopuolisille, ja läänitysmaiden haltijat hankkivat omaisuutta ja solmivat sopimuksia vapaiden kansalaisten tavoin. Murašûn arkiston juudalaiset näyttävät kuuluneen pääasiassa tähän puolivapaaseen viljelijäväestöön.

Michael Jursan mukaan läänitysjärjestelmä oli keino siirtolaisten integrointiin osaksi ympäröivää yhteiskuntaa alueilla, jotka olivat jääneet taloudellisessa kehityksessään jälkeen muuta Babyloniaa.[466] Siirtolaiset koottiin yhteisöiksi, joiden identiteetin hallinto pyrki tietoisesti säilyttämään.[467] Mikään muu ei voi selittää käytäntöä nimetä ḫaṭruja ja paikkakuntia niiden jäsenten syntyperän perusteella, sillä yhden babylonialaisen tai persialaisen identiteetin luomiseen ja siirtolaisten assimilointiin pyrkivälle hallintokoneistolle tällainen politiikka olisi ollut mieletöntä. Murašûn arkiston perusteella juudalaisten integrointi oli varsin onnistunutta, ja heillä oli mahdollisuus toimia aktiivisesti yhteiskunnassa säilyttäen silti samalla oman vahvan kulttuuri-identiteettinsä. Hesekielin kirjassa mainituista juudalaisten vanhimpien neuvostoista ei asiakirjoissa ole kuitenkaan mitään mainintoja.[468]

Juudalaiset viljelivät maitaan ja solmivat sopimuksia perheen ja suvun voimin, eikä juudalaisten keskinäisiä riita-asioita tuotu julkisiin tuomioistuimiin vaan ne selvitettiin ilmeisesti yhteisön sisäisessä oikeudenkäytössä.[469] Lapsille annettiin niin jahvistisia kuin babylonialaisia nimiä, joista osa sisälsi myös pakanallisia teoforisia elementtejä. Havainto vastaa Esterin ja Esran kirjojen antamaa kuvaa pakkosiirtolaisten parissa vallinneista nimeämiskäytännöistä.

[465] Zadok 1979, 86–87; Zadok 2002, 62; Zadok 2003, 481–484; Jursa 2010, 56–59, 762–764.
[466] Jursa 2010, 198–199, 442.
[467] Ephʿal 1978, 87–88.
[468] Babyloniasta tunnetaan kuitenkin egyptiläissiirtolaisten neuvosto. Ephʿal 1983, 110.
[469] Zadok 1979, 83.

Esimerkkeinä näistä käyvät juudalaiset isät Nanâ-iddina[470], 'Nanâ antoi', ja Bēl-uballiṭ[471], 'Bēl on pitänyt hengissä', joista kumpikin antoi pojalleen jahvistisen nimen. Elias Bickerman tekee mielenkiintoisen havainnon Murašûn arkiston juudalaisnimistä todetessaan, että jahvististen nimien määrä lisääntyi merkittävästi arkiston toisen sukupolven juudalaisilla ja babylonialaisia nimiä kantaneet isät antoivatkin pojilleen yllättäen juudalaisia nimiä.[472] Perinteinen uskonnollisuus ei näin näytä kadonneen vähittäisen assimilaation seurauksena, mitä tukee myös Zadokin havainto siitä, ettei yhdessäkään juudalaisten käyttämässä sinetissä ole pakanallista kuva-aineistoa.[473]

Nippuria ympäröivän maaseudun juudalaiset olivat 400-luvun lopulla integroituneet babylonialaiseen yhteiskuntaan, ja heidät oli asetettu osaksi alueella toiminutta läänitysjärjestelmää. Heidän sosioekonominen asemansa muistutti muun puolivapaan siirtolaisväestön oloja, joita ei voi kutsua orjuudeksi tai pakkotyöksi. Sosiaaliselle nousulle ei kuitenkaan ollut juuri tilaa, ja juudalaiset näyttäisivät kuuluneen pääasiallisesti alempiin yhteiskuntaryhmiin. Ainakin osa siirtolaisista kykeni säilyttämään juudalaisen identiteetin ja yhteisönsä koheesion samalla, kun he osallistuivat tavanomaiseen talous- ja yhteiskuntaelämään.

[470] BE9, 45.
[471] PBS2/1, 53.
[472] Bickerman 1986, 313–315.
[473] Zadok 2002, 57. Zadok viittaa tässä Linda Bregsteinin Murašûn arkiston sinettejä käsittelevään väitöskirjaan *Seal Use in Fifth Century B.C. Nippur, Iraq. A Study of Seal Selection and Sealing Practices in the Murašû Archive* (University of Pennsylvania, 1993), jota minun ei ollut mahdollista saada käyttööni.

5. Āl-Jāḫūdun ja Bīt-Našarin tekstit

5.1. Löytökontekstin ja aineiston esittely

1800–1900-lukujen vaihteen kaivaukset tuottivat Babylonian juudalaisia koskevalle tutkimukselle käänteentekevää aineistoa, jonka vähittäinen julkaiseminen kesti koko seuraavan vuosisadan ja jatkuu yhä. Keskeisimmät tiedot Nebukadnessar II:n ja Murašûn arkistoista oli kuitenkin julkaistu jo vuoteen 1939 mennessä, ja kesti 60 vuotta, ennen kuin kokonaan uusi tekstikokonaisuus alkoi avautua tiedeyhteisön käyttöön. Francis Joannès ja André Lemaire vuonna 1999 julkaisivat artikkelissaan kolme nuolenpäätekstiä Shlomo Moussaieffin yksityiskokoelmasta – niistä ensimmäinen on kauppakirja Āl-Jāḫūdun kaupungista, toinen veronmaksukuitti Bīt-Našarista ja kolmas velkakirja Bīt-rē'îstä.[474] Jälkimmäinen asiakirja ei ole tutkimukseni kannalta olennainen, mutta edelliset ovat erittäin kiinnostavia kahdesta syystä. Yhtäältä niissä esiintyvillä henkilöillä on jahvistisia nimiä, ja toisaalta paikannimi Āl-Jāḫūdu tarkoittaa Juudan kaupunkia.[475] Lisätietoa Āl-Jāḫūdun alueesta saatiin Kathleen Abrahamin julkaistua kaupungissa laaditun aviosopimuksen[476] ja perinnönjakokirjan[477], joista kummassakin mainitaan runsaasti jahvistisia henkilönnimiä.

Āl-Jāḫūdun ja Bīt-Našarin alueella laadituista asiakirjoista on kevättalveen 2012 mennessä ehditty julkaista vasta nämä neljä tekstiä, joiden lisäksi Laurie E. Pearce on kirjoittanut kaksi julkaisemattomia tekstejä käsittelevää lyhyttä artikkelia.[478] Julkaisemattomia tekstejä on kaikkiaan hieman yli 200, ja niiden joukossa on velkakirjoja, kuitteja sekä myynti- ja vuokrasopimuksia.[479] Nuolenpäätekstien kattavan julkaisun on tarkoitus ilmestyä osaltaan Pearcen ja Cornelia Wunschin yhteisteoksessa ja osaltaan Wunschin omassa monografiassa.[480] Teksteihin viitataan julkaisujen nimien mukaan lyhenteillä

[474] Joannès & Lemaire 1999. W. G. Lambert on julkaissut ensimmäisen näistä teksteistä uudelleen englanninkielisine käännöksineen ja kommentteineen (Lambert 2007).
[475] Joannès & Lemaire 1999, 24–25.
[476] Abraham 2005/2006.
[477] Abraham 2007.
[478] Pearce 2006 ja Pearce 2011.
[479] Tiedot on saatu yksityisesti tohtori Pearcelta ja hänen artikkelistaan (2006, 405).
[480] Laurie E. Pearce & Cornelia Wunsch: *Into to the Midst of Many Peoples. Judeans and West Semitic Exiles in Mesopotamia*. Cornell University Studies in Assyriology and Sumerology 18. Bethesda: CDL. Valmisteilla.
Cornelia Wunsch: *Judeans by the Waters of Babylon. New Historical Evidence in Sources from Rural Babylonia. Texts from the Schøyen Collection*. Babylonische Archive. Dresden: ISLET. Valmisteilla.

IMMP (*Into the Midst of Many Peoples*) ja JWB (*Judeans by the Waters of Babylon*). IMMP-tekstit ovat peräisin eräästä yksityiskokoelmasta, ja JWB-tekstit Schøyen-kokoelmasta ja muilta yksityiskeräilijöiltä. Pearcen julkaisemat artikkelit käsittelevät pääasiallisesti IMMP-tekstejä, ja vuoden 2012 aikana ilmestynee hänen kolmas kokoelmaa tarkasteleva artikkelinsa[481], kun taas JWB-teksteistä saataneen lisätietoa ennen tekstikokoelman julkaisua Wunschin tulevasta artikkelista.[482] Koska tekstien parissa tehtävä tutkimustyö ja julkaisujen valmistelu ovat kesken, on jäljempänä esitettyjä lukuja ja johtopäätöksiä pidettävä vain suuntaa-antavina.[483]

Toisin kuin Nebukadnessar II:n ja Murašûn arkistojen kohdalla Āl-Jāḫūdun ja Bīt-Našarin alueella laadittujen asiakirjojen[484] löytökonteksti on hämärän peitossa. Taulut kuuluvat useampaan yksityiskokoelmaan, eikä tietoja niiden tiestä keräilijöiden haltuun ole tähän mennessä julkaistu. Epäselvää on vielä sekin, kenen tai minkä instituution hallussa IMMP-tekstit ovat. Näin ollen moni relevantti kysymys jäänee vaille vastaustaan: Onko asiakirjat löydetty muinaisten Āl-Jāḫūdun ja Bīt-Našarin kaupunkien alueelta ja missä nämä löytöpaikat sijaitsevat? Ovatko asiakirjat muodostaneet muinaisuudessa yhden tai useamman selvärajaisen asiakirjakokoelman, jotka on nyttemmin kaivettu esiin yhtenäisinä joukkioina? Mikä tekstilöytöjen arkeologinen konteksti on kaiken kaikkiaan? Kuten yksityiskokoelmien ja antiikkimarkkinoilta hankittujen esineiden kohdalla on tavanomaista, ainakin osa vastauksista jäänee ikuisesti hämärän peittoon. Nähdäkseni tämä epätietoisuus ei ole kuitenkaan syy vähätellä AJBN-tekstien arvoa tai olla käyttämättä niitä lähteinä Babylonian juudalaisyhteisöjä koskevassa tutkimuksessa. Edellä kuvatut ongelmat on kuitenkin syytä ottaa vakavasti, sillä ne asettavat omat reunaehtonsa lähdeorientoituneelle historiantutkimukselle.[485]

5.2. Analyysi

Koska tietoa AJBN-teksteistä on tutkimukseni valmistumishetkellä vain rajoitetusti saatavilla, jäävät tämän pääluvun analyysi ja johtopäätökset

---

Tiedot julkaisuista on saatu yksityisesti Pearcelta ja hänen artikkelistaan (2011, 270, 276–277).

[481] Pearce antoi nämä tiedot ystävällisesti käyttööni keskinäisessä viestinnässämme.

[482] ”Glimpses on the Lives of Deportees in Rural Babylonia”. A. Berlejung & M. P. Streck (Hrsg.), *Aramaens, Chaldaens and Arabs in Mesopotamia and Palestine*. Leipziger Altorientalische Studien 2. Wunsch s.a.

[483] Tieto on saatu yksityisesti Pearcelta.

[484] Viittaan jatkossa IMMP- ja JWB-teksteihin yhteisnimityksellä Āl-Jāḫūdun ja Bīt-Našarin (AJBN-) tekstit.

[485] Katso Grabbe 2007, 16–18; Lubetski 2007.

väistämättä alustaviksi. Käsittelen seuraavassa kysymystä Āl-Jāḫūdun ja Bīt-Našarin kaupunkien sijainnista ja suhteesta muihin siirtolaisyhteisöihin, analysoin neljää jo julkaistua asiakirjaa ja esittelen ohessa lyhyesti niitä yleishavaintoja, joita julkaisua odottavista teksteistä on tässä vaiheessa mahdollista tehdä.

Koska AJBN-tekstien arkeologinen löytökonteksti on arvoitus, ainoa keino sijoittaa Āl-Jāḫūdu ja Bīt-Našar kartalle on tarkastella asiakirjojen sisällön ja muun lähdeaineiston antamia vihjeitä. Ensimmäisen teorian Āl-Jāḫūdun sijainnista esittivät Joannès ja Lemaire, jotka ajattelevat myöhempien Babylonian juutalaisyhteisöjen eläneen samoilla alueilla kuin Nebukadnessar II:n pakkosiirtämän väestön. Näin Āl-Jāḫūdun tienoille olisi myöhemmin voinut kehittyä Nehardean, Pumbeditan tai Suran kaltainen Talmudista tunnettu juutalaisen asutuksen ja oppineisuuden keskus. Toisaalta Joannès ja Lemaire pyrkivät selvittämään Āl-Jāḫūdun sijaintia asiakirjan nimistön avulla. Henkilönnimien teoforisina elementteinä esiintyvät jumaluudet Bēl, Anu, Inanna ja auringonjumala Šamašiin liitetty Bunene, joista kolmella viimeisellä oli tärkeä kulttikeskus Etelä-Babyloniassa. Joannès ja Lemaire epäilevät kuitenkin Āl-Jāḫūdun eteläistä sijaintia, sillä julkaistun tekstin laatimisajalta ei tunneta juuri lainkaan eteläbabylonialaista lähdeaineistoa. He päätyvätkin ehdottamaan, että Bunenen nimi ohjaisi etsimään Āl-Jāḫūdua Šamašin pohjoisen kulttikeskuksen Sipparin läheisyydestä, jonne myös Nehardea sijoitetaan.[486]

Tämä ehdotus ja sen perustelut ovat nähdäkseni varsin heppoiset: Kukin babylonialaisista jumalnimistä esiintyy asiakirjan nimistössä vain kerran, joten pelkkä Bunene-ibnin teoforinen nimi ei voi antaa kovin vahvoja viitteitä tekstin kirjoituspaikasta. Pearce taas huomauttaa, ettei laajempi AJBN-tekstien nimistön tarkastelu ole osoittanut erityisiä syitä sijoittaa Āl-Jāḫūdua Sipparin läheisyyteen.[487] Vaikka Sipparista tunnetaan samalta ajalta muitakin juudalaisnimiä ja kaupungin läheisyyteen kehittyi myöhemmin Nehardean juudalaisyhteisö[488], Pearce on oikeassa todetessaan, että Babylonian juudalaisilla oli vuosisatoja aikaa levittäytyä uusille asuinseuduille ennen Talmudissa mainittujen yhteisöjen syntyä.[489]

[486] Joannès & Lemaire 1999, 25–26.
[487] Pearce 2006, 402–403, nootti 10.
[488] Joannès & Lemaire 1999, 25–26 ja nootti 51.
[489] Pearce 2006, 402–403, nootti 10.

Vuoden 2006 artikkelissaan Pearce ei vain tyydy kritisoimaan Joannès'n ja Lemairen teoriaa Āl-Jāḫūdun sijainnista, vaan hän ehdottaa kaupungin olleen Babylonin ja sen eteläpuolella sijainneen Borsippan läheisyydessä. Pearce perustelee näkemyksensä kaksivaiheisesti. Ensimmäiseksi, Āl-Jāḫūdu ja Bīt-Našar näyttäisivät sijainneen hyvin lähellä toisiaan, sillä kokoelman asiakirjojen mukaan samat henkilöt saattoivat suorittaa tehtäviään kummassakin kaupungissa: Bīt-Našarissa laadituissa asiakirjoissa sovitaan velanmaksusta Āl-Jāḫūdussa ja mainitaan Āl-Jāḫūdun dēkû-virkamies. Bīt-Našarin Pearce taas sijoittaa Borsippan seudulle, mitä hän perustelee ensisijaisesti AJBN-tekstien ulkopuolisilla lähteillä ja tutkimuksilla.[490] Uus- ja myöhäisbabylonialaisten tekstien paikannimiä käsittelevässä teoksessaan Ran Zadok arvelee Bīt-Našarin sijaitsevan "ehkäpä" Borsippan läheisyydessä.[491] Caroline Waerzeggersin julkaisemat Inṣabtu-nimiseen naiseen liittyvät asiakirjat tukevat tätä käsitystä, sillä tekstit on laadittu usealla paikkakunnalla, joiden joukossa ovat Borsippa ja Bīt-Našar.[492] Ei ole tarpeen olettaa, että Inṣabtu olisi järjestellyt henkilökohtaiseen talouteensa liittyviä asioita[493] kovin laajalla alueella. Inṣabtu kuului borsippalaiseen Naggārun sukuun[494], ja tämä sukunimi tavataan myös AJBN-teksteistä samoin kuin joukko teoforisia nimiä, joissa esiintyy erityisesti Borsippaan liitetty jumala Nabû.[495]

Vaikka Pearcen vuonna 2006 esittämä näkemys Āl-Jāḫūdun sijainnista Babylonin ja Borsippan seudulla vaikuttaa koherentilta, lisätutkimus AJBN-tekstien parissa on ohjannut hänet uusiin johtopäätöksiin vuonna 2011 julkaistussa artikkelissa. Vaikka Pearcen mukaan asiasta ei vielä olekaan täyttä varmuutta eikä hän esitä perusteita väitteensä tueksi, hän sijoittaa Āl-Jāḫūdun nyt Nippurin, Kešin ja Kakaran alueelle.[496] Jos tämä arvio pitää paikkansa, edellisessä luvussa esitetty näkemys Nippuria ympäröivän maaseudun järjestelmällisestä asuttamisesta siirtolaisväestöllä saa yhä uutta vahvistusta. Pakkosiirtoa seuranneina kahtena

[490] Pearce 2006, 402–403. Bīt-Našarin nimi esiintyy julkaistuissa teksteissä muodoissa ^{uru}É-*na-šar,* ^{uru}É-*na-áš-ri* ja URU *šá* ^{m}*na-šar.* Zadok 1985, 98; Joannès & Lemaire 1999, 28; Waerzeggers 1999/2000, 183–192.
[491] Zadok 1985, 98.
[492] Waerzeggers 1999/2000, 192.
[493] Waerzeggers 1999/2000, 193–198.
[494] Waerzeggers 1999/2000, 183, 192.
[495] Pearce 2006, 403–404.
[496] Pearce 2011, 270.
Borsippan ja Nippurin välinen etäisyys on noin 90 kilometriä, joten ei tunnu mahdottomalta ajatella, että Āl-Jāḫūdun ja Bīt-Našarin asukkailla olisi ollut yhteyksiä kumpaankin kaupunkiin. Etäisyys on laskettu käyttäen apuna Zadokin (1985, 70, 242) antamia kaupunkien koordinaatteja ja osoitteesta http://www.movable-type.co.uk/scripts/latlong.html löytyvää välimatkojen laskentatyökalua.

vuosisatana Babylonian juudalaisasutus näyttäisi keskittyneen erityisesti vain yhdelle alueelle, jolta tunnetaan lukuisia väestön alkuperän mukaan nimettyjä paikkakuntia ja ḫaṭruja. Āl-Jāḫūdu on tästä kouriintuntuva esimerkki.

Ensimmäiset maininnat Āl-Jāḫūdusta ovat Nebukadnessar II:n 33. (572) ja 38. hallitusvuodelta, jolloin kaupungin nimi on kirjoitettu muodossa URU *šá* ^{lú}*Ia-a-ḫu-du-a-a* 'Juudalaisten kaupunki'.[497] Nippurin ympäristöstä tunnetaan lukuisia paikkakuntia ja alueita, jotka on nimetty samankaltaisesti: esimerkeistä käyköot ^{uru}É ^{m}*Ṣur-ra-a-a* 'Tyroslaisten talo' (BE9, 79), ÍD *šá* ^{lú}*Mi-ṣir-a-a* 'Egyptiläisten kanaali' (BE10, 43) ja ^{uru}É-*Ma-da-a-a* 'Meedialaisten talo' (BM 79046).[498] Kaikissa kolmessa tapauksessa nimi on muodostettu lisäämällä paikannimeen akkadin *-a-a*-pääte, joka muuttaa sanan merkityksen tarkoittamaan kyseisen paikan asukkaita tai kansalaisia.[499] Amel-Mardukin ensimmäisestä hallitusvuodesta (561) lähtien Juudalaisten kaupungin nimi kirjoitetaan kuitenkin muodossa ^{uru}*Ia-a-ḫu-du* 'Juudan kaupunki'[500], jolle rinnakkaisesimerkkejä Nippurin alueelta ovat esimerkiksi ^{uru}*Iš-qal-lu-nu* 'Askelon' (EE 111) ja ^{uru}*Ṣi-da-nu*, 'Sidon'.[501] Lisäksi Nippurin alueelta tunnetaan paikkakuntia, joiden nimi viittaa suoraan asukkaiden taustaan: ^{uru}*Ga-lu-tu* (BE9, 65) ja ^{uru}*Ga-li-ia* (EE 73) ovat perua samasta länsiseemiläisestä juuresta, joka esimerkiksi hepreassa esiintyy muodossa גלה 'paljastaa; mennä pakkosiirtolaisuuteen'. Akkadissa vastaava verbi on *galû*.[502]

Jo nimensä perusteella Āl-Jāḫūdu, Juudan kaupunki, kuului osaksi Nippurin alueen monikulttuurista siirtolaismosaiikkia, jota täplittivät asukkaiden syntyperän mukaan nimetyt kaksoiskaupungit.[503] 101 IMMP-tekstin henkilönnimistön tarkastelu vahvistaa entisestään käsitystä väestön juudalaisesta taustasta, sillä Āl-

[497] Pearce 2006, 401–402; Pearce 2011, 270.
[498] Ephʿal 1979, 80–81; Waerzeggers 1999/2000, 185–186, 192 ja nootti 9. Bīt-Madāja lienee sijainnut Bīt-Našarin läheisyydessä, mutta Bīt-Našarin sijaintiin liittyvät samat ongelmat Āl-Jāḫūdun.
[499] Pearce 2006, 401–402.
[500] Pearce 2006, 401–402; Pearce 2011, 270. ^{uru}*Ia-a-ḫu-du* kirjoitetaan teksteissä lukuisilla eri tavoilla. Katso Pearce 2006, 401 nootti 7.
[501] Ephʿal 1979, 80–81; Dandamayev 2004, 142–143. Minun ei ollut mahdollista saada käyttööni asiakirjaa YOS19, 32, jossa Sidonin babylonialaisen kaksoiskaupungin nimi mainitaan. Teksti on julkaistu sarjassa *Yale Oriental Series, Babylonian Texts* 19.
[502] Koehler & Baumgartner 1958, 182–183; Ephʿal 1979, 81; Vanderhooft 1999, 111; CDA 2000, 88.
[503] Dandamayev on kirjoittanut babylonialaisesta kaksoiskaupunki-ilmiöstä erinomaisen artikkelin. Katso Dandamayev 2004 kirjallisuusviitteineen.

Jāḫūdun kaupungista tunnetaan yli 200 jahvistista nimeä kantanutta henkilöä.[504] Vaikka luvussa ei ole mukana JWB-tekstien nimistöä, ero Murašûn arkiston 96 juudalaiseen henkilöön on merkittävä.[505] Āl-Jāḫūdun seudulta tunnettujen juudalaisten kokonaismäärä kasvaa entisestään, kun jahvististen nimien lisäksi tarkastellaan myös muuta heprealaisnimistöä ja otetaan mukaan JWB-tekstit sekä Bīt-Našarista ja ympäröiviltä paikkakunnilta tunnetut juudalaiset. Näin ollen kyseessä on ehdottomasti suurin tunnettu juudalaissiirtolaisten asuinalue Babyloniassa, ja siellä laadittujen tekstien julkaisu tarkentanee merkittävästi kuvaamme juudalaisväestön sosioekonomisesta asemasta. Kuitenkin jo tämän tutkimuksen kirjoitusajankohtaan mennessä julkaistut Āl-Jāḫūdussa ja Bīt-Našarissa laaditut tekstit tarjoavat mielenkiintoisia näkökulmia siirtolaisten elämään. Esittelen ja analysoin seuraavaksi näiden tekstien sisältöä.

Āl-Jāḫūdussa Dareios I:n 24. hallitusvuonna (498) laadittu asiakirja käsittelee kaksivuotiaan sonnivasikan kauppaa.[506] Myyjänä on Ḫara’ Talīmun tytär, ostajana Nēri-Jāma Aḫija-qāmin poika ja takaajana Jāḫū-azari Abdu-Jāḫūn poika. Ostaja ja takaaja ovat jahvististen nimiensä perusteella juudalaisia, mutta myyjän nimi on länsiseemiläinen tai akkadilainen ja hänen isänsä nimi akkadilainen.[507] Viidestä todistajasta neljä on kiistatta juudalaisia, kun taas yksi todistaja ja kirjuri ovat nimiensä perusteella babylonialaisia.[508] Kauppakirja vastaa rakenteeltaan aikansa babylonialaisia käytäntöjä[509], eikä siinä myytävän sonnivasikan hinta poikkea muista samankaltaisista kaupoista.[510] Tämä ilmiö koskee AJBN-tekstejä laajemminkin[511], ja asiakirjakokoelman sisällä on nähtävissä yhtenäisiä juridisia käytäntöjä: viljaa koskevien velkakirjojen korko on kaikissa Āl-Jāḫūdun uusbabylonialaisissa teksteissä sama 20 prosenttia.[512]

[504] Pearce 2011, 271.
[505] Katso luku 4.2.
[506] Joannès & Lemaire 1999, 18. Vertaa Lambert 2007, 201–202.
[507] Joannès & Lemaire 1999, 20; Lambert 2007, 203. Joannès & Lemaire pitävät Ḫara’a mahdollisesti länsiseemiläisenä mutta todennäköisemmin akkadilaisena nimenä, kun taas Lambert pitää sitä selvästi länsiseemiläisenä. Kirjoittajat ovat yhtä mieltä siitä, että nimeä ei tunneta hepreasta.
[508] Juudalaisia todistajia ovat Jāḫū-azari Ṭāb-šalammun poika, Nadabi-Jāma Ṣaṣṣuduqun (Joannès & Lemaire: Ṣaduqu) poika, Naḫḫum Jāḫū-azarin poika ja Abdu-Jāḫū Šamaḫ-Jāman poika. Babylonialainen todistaja on Bunene-ibni Bēl-Kalāmun poika ja kirjuri Anu-aḫḫē-iqīša Ardi-Inannan poika. Joannès & Lemaire 1999, 20–24; Lambert 2007, 203.
[509] Joannès & Lemaire 1999, 20; Lambert 2007, 203, 205.
[510] Joannès & Lemaire 1999, 19.
[511] Pearce 2006, 405.
[512] Pearce 2011, 271. Hopealainojen korko oli Mesopotamiassa perinteisesti 20 % vuodessa, mutta viljalainojen korot määräytyivät toisin. Katso Hudson 2000; Jursa 2010, 490–499.

Toinen Joannès'n ja Lemairen artikkelissa julkaistu teksti dokumentoi edellisen tapaan hyvin tunnettuja babylonialaisia käytäntöjä, ja se antaa lisää viitteitä juudalaissiirtolaisten asemasta Āl-Jāḫūdun alueella. Asiakirja on laadittu Bīt-Našarissa Kyyroksen seitsemäntenä hallitusvuonna.

Kuva 5. Verokuitti. Joannès & Lemaire 1999, 34, asiakirja 2.

Joannès & Lemaire 1999, asiakirja 2.[513]

[1] 5 GÍN KÙ.BABBAR [m]*Ab-da-ia-hu-ú* [2] A-*šú šá* [m]*Ba-rak-ka-ia-ma* LÚ *de-ku-ú ina* ŠU[II] [3] [f]*Bu-na-ni-i-ti* DAM *šá* [m]ŠEŠ-*ia-qar* [4] [*a-n*]*a muḫ-ḫi* [m]ŠEŠ-*ia-qar* [5] [LÚ] EN.NAM *a-ki-i il-ki* [6] [*šá* [m]ŠE]Š-*ia-qar ma-ḫir*

[7] ˹LÚ *mu*˺-*kin-nu* [m]*A-di-ri-ia-qa*-[*am*?] [8] [A-*šú šá* [m]]*Ḫa-ri-im* [m]*Ba-ni-a* [9] [A-*šú šá* [m]]*Nu-ba-a* [10] [[m]][d]*Na-na-a*-KAM A-*šú šá* [md]NÀ.ŠUR [11] *u* LÚ

[513] Translitteraatio on artikkelista Joannès & Lemaire 1999, 27–28. Käännös on omani, ja sen laatimisessa on käytetty apuna Joannès'n & Lemairen käännöstä (1999, 28).

UMBISAG ^{m}ÌR.^{d}GU.LA[514] [12] A-*šú šá* ^{md}NÀ.MU.GIN A ^{m}LÚ.^{d}BE [13] URU *šá* ^{m}*Na-šar* ITI KIN U_4 5.KAM [14] MU 7.KAM ^{m}*Kur-raš* LUGAL E^{ki} [15] LUGAL KUR.KUR.MEŠ

Abda-Jāḫū Barak-Jāman poika, *dēkû*-virkamies, on saanut Būnanītulta Aḫiqarin vaimolta viisi sekeliä hopeaa, [ku]vernööri [Aḫ]iqari[n] *ilku*-veron tämän puolesta.

Todistajat: Adiri-jaq[am] Ḫārimi[n poika], Bānija Nubaia[n poika], Nanâ-ēriš Nabû-ēṭirin poika ja kirjuri Arad-Gula Nabû-šum-ukīnin poika Amēl-Ean jälkeläinen. Našarin kaupungissa elul-kuun viidentenä päivänä Kyyroksen, Babylonin kuninkaan (ja) maiden kuninkaan, seitsemäntenä vuonna.

Nimensä puolesta ainoa juudalainen tässä dokumentissa on dēkû-virkamies Abda-Jāḫū, joka huolehti ilku-veron keräämisestä valtiolle; Pearcen mukaan hän toimi samoissa tehtävissä myös Āl-Jāḫūdussa.[515] Asiakirjan yläreunassa on aakkoskirjoitusta sisältävä sinetinjälki, johon kuuluu kaksi riviä tekstiä. Alempi tekstirivi on säilynyt varsin hyvin, ja siltä on luettavissa kirjaimet BR ja patronyymi (S/Q)YL'. Se ei vastaa yhtäkään nuolenpäätekstissä mainittua henkilönnimeä, joten Joannès ja Lemaire päättelevät käytössä olleen lainasinetin tai kaksoisnimen. Sinetinjäljen asiakirjaan lienee jättänyt dēkû Abda-Jāḫū.[516]

Ilku oli läänitysmaihin liittyvä palvelusvelvoite, jonka korvaaminen hopeamaksulla oli tavanomaista myös Murašûn arkiston asiakirjoissa.[517] Dēkût, joiden nimi tarkoittaa kutsujaa tai kerääjää, huolehtivat virkamiehinä näiden palvelusvelvoitteiden toimeenpanosta tai hopeaverojen maksusta.[518] AJBN-teksteissä esiintyy Abda-Jāḫūn lisäksi ainakin kaksi muuta juudalaista dēkûa, Jāḫū-ēṭir ja Jāma-izzrī, jonka virkapaikka oli Āl-Jāḫūdussa.[519] Myös ilku-veron maksaja kuvernööri Aḫiqar (^{m}ŠEŠ-*ia-qar* [LÚ] EN.NAM) on mielenkiintoinen henkilö, jonka aramealainen nimi on hyvin tunnettu kaunokirjallisesta Aḫiqarin tarinasta ja samaa nimeä kantavista sananlaskuista.[520] Miehen virkanimike *bēl pīḫati* tarkoittaa tavallisimmin kuvernööriä, korkeaa virkamiestä, jonka vastuualueena oli kokonainen maakunta. Tällä kertaa ympäröivä tekstikonteksti ei mahdollista moista tulkintaa, ja sanan tiedetään tarkoittavaan toisinaan alempia

[514] Pitäisi olla ^{m}ÌR-^{d}*Gu-la*. Kyseessä lienee painovirhe.
[515] Pearce 2011, 273.
[516] Joannès & Lemaire 1999, 28, 30.
[517] Stolper 1985, 25; van Driel 2002, 254–256.
[518] CAD D, 123–129; Stolper 1985, 83; van Driel 2002, 256.
[519] Pearce 2011, 273.
[520] Joannès & Lemaire 1999, 29.

virkamiehiä.[521] Aḫiqar esiintyy myös muissa AJBN-teksteissä, joissa hän kerää ja tilittää dēkûille Bīt-Našarin asukkaiden veroja, joten hänen hallinnollinen vastuualueensa lienee rajoittunut tälle paikkakunnalle.[522]

Edellä käsitellyn asiakirjan ohella muut AJBN-tekstit tukevat käsitystä siitä, että Āl-Jāḫūdun ja Bīt-Našarin paikkakunnilla asuneet juudalaiset kuuluivat samankaltaiseen läänityslaitokseen, jonka piirissä Murašûn juudalaiset elivät. Nebukadnessar II:n aikaisen tekstin mukaan juudalainen piti hallussaan jousimaata, johon viitataan harvinaisella termillä *bīt azanni* ’nuoliviinimaa’.[523] Tämän lisäksi teksteissä esiintyvät sanat *šušānû* ja *šušānê ša* ^{lú}*Jāḫūdāia* ’juudalaisten šušānû’ – nämä puolivapaat henkilöt liittyvät usein läänitysmaatalouteen ja esiintyvät toistuvasti Murašûn arkistossa. Ḫaṭru-järjestelmän piiristä tuttu virkanimike on myös *šanû*, jonka haltija avusti *šaknua* tämän hallintotehtävissä.[524] Kuten Murašûn arkistossa, AJBN-teksteissäkään ei mainita juudalaisten ḫaṭrua, vaikka muun tekstievidenssin perusteella pidän sen olemassaoloa Pearcen tapaan varsin mahdollisena.[525]

Kaksi muuta julkaistua Āl-Jāḫūdu-tekstiä ovat kauppakirjojen ja verokuittien sijaan perhe- ja perintöoikeuden asiakirjoja, jotka näin poikkeavat kaikkien edellä esiteltyjen juudalaistekstien sisällöstä. Kathleen Abrahamin julkaisemat perinnönjakokirja ja aviosopimus vastaavat muodoltaan laadinta-aikansa oikeudellisia käytäntöjä, mutta niiden tekstisisällössä on piirteitä, jotka antavat tärkeitä vastauksia juudalaisten sosiaalista asemaa koskeviin kysymyksiin. Käsittelen ensimmäiseksi Dareios I:n 18. hallitusvuonna laadittua perinnönjakokirjaa, jota täydentää sen julkaisematon kaksoiskappale IMMP 45.[526]

[521] CAD P, 360–369; Joannès & Lemaire 1999, 30.
[522] Joannès & Lemaire 1999, 30; Pearce 2011, 273.
[523] Pearce 2011, 271. Termistä *bīt azanni* kirjoittaa laajemmin van Driel 2002, 240, 244–245. Jousimaita tunnetaan AJBN-teksteistä muitakin: katso Pearce 2006, 406–407.
[524] Stolper 1985, 79–83; Pearce 2011, 272–273.
[525] Pearce 2011, 271–274. Pearce tosin pitänee *ḫaṭrun* olemassaoloa pikemminkin varmana tai todennäköisenä kuin mahdollisena. Katso Pearce 2006, 405–406.
[526] Abraham 2007; Pearce 2011, 274.

Kuva 6. Perinnönjakokirja. Abraham 2007, 221.

Abraham 2007[527]

(Etupuoli) 1 [lú*a-me-lu*]-˹*tú*˺ ḪA.LA É AD *šá* m*Ni-*˹*ir*˺*-I*[*a-a-ma*] 2 [*ù*] ˹md˺*Ia-ḫu-ú-az-za* DUMU.MEŠ *šá* ˹m˺ŠEŠ˺-[*iá*]-˹*qa*˺-[*am-ma*] 3 ˹m*Ḫa-ag*˺*-ga-a* md*Ia-ḫu-ú-iz-zi-*˹*ri ù*˺ 4 md*Ia-ḫu-ú-šu-ú* DUMU.MEŠ *šá* mŠEŠ-*iá-qa-*˹*am*˺-[*ma*] 5 *it-ti a-ḫa-meš i-zu-zu* fd*Na-na-*˹*a*˺-[x-x-x(-x)] 6 ḪA.LA *šá* m*Né-er-Ia-a-ma u* md*Ia-ḫu-ú-az-*˹*za*˺ 7 [m]*Šá-ḫi-du-*d*Ia-ḫu-ú* lúÌR *ù*! 8 ˹*dan*˺-[*nu-tu*$_4$] ˹ḪA˺.[LA] 8 [*šá*] m*Ḫa*-˹*ag*˺*-ga-a* md*Ia-ḫu-ú-iz-zi-r*[*i ù*] 9 [m]˹d*Ia-ḫu*˺*-ú-šu-ú ú-di*!*-e* ˹É˺ [(x x x (x))] 10 [x] ˹x x˺ *i-na ka*-[…]

(Alareuna) 11 ˹x x˺ x ZU ˹x˺ […] 12 *šá* mŠEŠ-*iá-qa*-[*am-ma* x x x (x) ḪA.LA]- *šú-*˹*nu*˺

[527] Translitteraatio on artikkelista Abraham 2007, 206–207. Käännös on omani, ja sen laatimisessa on käytetty apuna Abrahamin käännöstä (2007, 207–208).

(Kääntöpuoli) [13] *ma-la* […] [14] ˹*ni-is*˺-*iḫ* [*šá ina muḫ-ḫi* [m]ŠEŠ-*ia-qa-am-ma* AD-*šú-nu*] [15] *il-la-a' i*[*t-ti …*]

[16] [l][ú]*mu-kin-nu*] [md]AG-˹NUMUN˺-[… A-*šú šá* NN_a] [17] ˹[m]˺ÌR/MU-[d]AG A-*šú šá* [md]30˺-[… PN_3] [18] [A]-˹*šú šá*˺ [md˹]AG˺[?]-MU-MU [m]*Qa-*˹*da*-x˺ [… A-*šú šá* NN_b] [19] [m]*Ka*-[*ak*]-*ka* ˹A-*šú šá*˺ [m]*Ia*-[…] [20] [[m]] ˹*Ba*˺-[*ri-k*]*i-Ia-a-ma* A-*šú šá* ˹[m]x-x˺-*a-ma* [21] [[m]x-x-x]-˹*a*[?]˺-*ma* A-*šú šá* [md˹]*Ia*˺-*ḫu-ú*-˹NUMUN-BA[?]˺ [NN_8][?] [22] [A-*šú šá* NN_c NN_9 A-*šú š*]*á* [m]*Ši-l*[*i-i*]*m-a*-[*ma*] [23] […]

(Yläreuna) [24] […] [25] [… [m]*D*]*a-ri-iá-a-m*[*uš* LUGAL E[ki]] [26] […] ˹KUR.KUR˺

(Vasen reuna) [27] ˹1-*en-na*˺-[x x (x)] TI-[*ú*] [28] […]

(Etupuoli) [Orjat], Nēri-[Jāman] [ja] Jāḫū-azzan Aḫi[ja]-qāmin poikien (sekä) Ḫaggān, Jāḫū-izzrīn ja Jāḫū-šūn Aḫija-qā[mi]n poikien osuuden isän huoneesta he jakavat yhdessä. Nanâ-… on Nēri-Jāman ja Jāḫū-azzan osuus. Orja Šaḫīd-Jāḫū ja kahdeksan sam[miota] ovat Ḫaggān, Jāḫū-izzrī[n] [ja] Jāḫū-šūn o[suus]. Koti-irtaimisto…

(Alareuna) … Aḫija-qā[min] … heidän osuutensa

(Kääntöpuoli) kokonaan… Maksut, [jotka koskevat Aḫija-qāmia heidän isäänsä,] (he maksavat yhdessä[528]).

[Todistajat]: Nabû-zēr-[…] [NN_a:n poika], Arad/Iddin-Nabû Sîn-[…]:n poika, [NN_3] Nabû-šum-iddinin [poika], Qāda-[…] [NN_b:n poika], K[ak]ā Ja[…]:n poika…, Ba[rīk]-Jāma […]āman poika, […]āma Jāḫū-zēr-iqīšan poika, [NN_8] [NN_c:n poika, NN_9] Šill[e]m-Jā[man] [poika][529]…

(Yläreuna) …[D]arei[oksen] [Babylonin kuninkaan], maiden…

(Vasen reuna) (Jokainen) on otta[nut] yhden (kopion asiakirjasta)…

Āl-Jāḫūdusta kotoisin oleva Aḫija-qāmin perhe on tuttu jo yllä esitellystä kauppakirjasta, jossa perheen poika Nēri-Jāma ostaa sonnivasikan Ḫara'lta.[530] Nēri-Jāman ohella kaikilla muillakin pojilla on jahvistinen tai muu heprealainen nimi, joten perhe on isänsä yleislänsiseemiläisestä nimestä[531] huolimatta ilmiselvästi juudalainen. Nēri-Jāma ja Jāḫū-azza lienevät Aḫija-qāmin ensimmäisen vaimon ja Ḫaggā, Jāḫū-izzrī ja Jāḫū-šū toisen vaimon poikia, mikä

[528] Tekstin kaksoiskappale viittaa tähän lukutapaan: Abraham 2007, 207, 209.
[529] Tekstin kaksoiskappale täydentää todistajaluetteloa seuraavasti: Ḫanan-Jāma Jāḫū-zēr-iqīšan poika, Nidintu Nanâ-iddinin poika, Zakar-Jāma Šillem-Jāman poika. Abraham 2007, 210, nootti 10.
[530] Jollei kyseessä ole tilanne, jossa samoihin aikoihin samalla paikkakunnalla kaksi kaimaa antaa pojilleen samat nimet. Myös Abraham (2007, 206) uskoo kyseessä olevan saman Nēri-Jāman kummassakin asiakirjassa.
[531] Joannès & Lemaire 1999, 21; Abraham 2007, 214.

selittäisi tarpeen esittää heidän nimensä kahtena erillisenä luettelona: Abrahamin mukaan miehen ensimmäisen aviovaimon pojat olivat uusbabylonialaisessa oikeuskäytännössä erityisasemassa velipuoliinsa nähden. Tekstin hajanaisuuden takia on kuitenkin vaikeaa sanoa mitään varmaa perintöosuuksien mahdollisista eroista tai edes tarkkaa arviota jaettavan omaisuuden koosta.[532] Paikoin varsin huonokuntoisesta asiakirjasta selviää se, että ensimmäisen vaimon pojat saavat perintöosakseen orjattaren ja toisen vaimon pojat miesorjan ja ilmeisesti kahdeksan säilytysastiaa. Muutaman pahoin vahingoittuneen rivin sisältö jää arvailujen varaan. Abrahamin mukaan juudalaisperheen taloudellinen asema ei asiakirjan perusteella ollut kovin hyvä, mutta Bob Becking huomauttaa, että orjia omistanut ja perinnönjakokirjan laatinut perhe ei voinut kuulua asuinpaikkakuntansa huono-osaisimpien joukkoon.[533]

Asiakirjan todistajaluettelossa on niin babylonialaisia kuin juudalaisia nimiä, mikä näyttäisi jälleen osoittavan, että siirtolaisten kanssakäyminen ympäröivän yhteiskunnan kanssa oli arkista ja luontevaa. Tämän puolesta puhuu myös perinnönjakokirjan muoto, joka noudattaa laadinta-aikansa juridisia käytäntöjä.[534] ”Maksut, jotka koskevat Aḫija-qāmia heidän isäänsä, he maksavat yhdessä” on esimerkiksi yleinen ehto vastaavissa sopimuksissa, eikä se viittaa erityisellä tavalla Aḫija-qāmin taloudelliseen asemaan.[535] Perheen orjia käsittelevät tekstirivit ovat Babylonian juudalaisia koskevien asiakirjojen joukossa kuitenkin hyvin poikkeavat, sillä toinen orjista on nimensä perusteella juudalainen. Šaḫīd-Jāḫū on yksiselitteisesti jahvistinen nimi[536], jonka teoforinen jälkiosa tosin on kirjoitettu poikkeuksellisesti muodossa -^{d}*ia-ḫu-ú*.[537] Jos kyseessä ei ole tapaus, jossa perheen vierasmaalaiselle orjalle on annettu juudalainen nimi, Šaḫīd-Jāḫū on harvinainen esimerkki Babyloniassa orjan asemaan joutuneesta juudalaisesta.[538] Tilanteen tekee entisestä mielenkiintoisemmaksi se, että hän palvelee juudalaisperhettä eikä babylonialaista kantaväestöä. Tämä havainto antaa viitteitä siitä, että myös juudalaissiirtolaisten välillä ilmeni sosiaalista eriarvoisuutta, vaikka isäntä ja orja kuuluivat kumpikin alempiin yhteiskuntaluokkiin.

[532] Abraham 2007, 210–211.
[533] Abraham 2007, 211; Becking 2009, 188.
[534] Pearce 2011, 274.
[535] Abraham 2007, 211, nootti 15.
[536] Abraham 2007, 212.
[537] Jahvistisen elementin kirjoitustapaa nuolenpääteksteissä on käsitelty laajemmin luvussa 1.2.
[538] Abraham 2007, 212.

Neljäs tähän mennessä julkaistuista AJBN-teksteistä on Āl-Jāḫūdussa Kyyroksen viidentenä hallitusvuonna laadittu aviosopimus[539], jonka osapuolina ovat ilmeisen vähävarainen länsiseemiläistaustainen morsian Nanâ-kānat ja babylonialainen tai siirtolaistaustainen sulhanen Nabû-bān-aḫi. Sulhasen isällä, morsiamen äidinisällä ja asiakirjan ensimmäisellä todistajalla on tunnistettavasti babylonialainen nimi, mutta kaikki muut asiakirjan nimet ovat länsiseemiläisiä tai taustaltaan epäselviä. Aviosopimuksessa ei mainita Nanâ-kānatin isän nimeä, ja hänen äitinsä Dibbîn nimen etymologiaa ei tunneta, mutta hänen veljensä Mešallamin nimi on aramealainen. Vaikka varsinaisessa sopimustekstissä ei esiinny juudalaisia nimiä, asiakirjan kahdeksasta todistajasta kuudella on jahvistinen nimi.[540]

Mikään ei osoita Nanâ-kānatin olleen juudalainen, mutta sekä morsiamen että hänen veljensä nimet, asiakirjan laadintapaikka ja todistajalistan monet juudalaiset viittavat Nanâ-kānatin suvun siirtolaistaustaan.[541] Tästä huolimatta asiakirja vastaa jälleen kerran pääpiirteissään uusbabylonialaisen aviosopimuksen vakiintuneita muotoja, vaikka jotkin sopimuksen ehdoista ovat poikkeuksellisia ja joissakin sen yksityiskohdissa käytetään harvinaisia tai vanhentuneita ilmauksia.[542] Tärkeä rinnakkaisteksti Nanâ-kānatin aviosopimukselle on Sipparissa 500- tai 400-luvulla laadittu asiakirja, jossa babylonialainen mies ottaa juudalaisen Kaššan Amušēn tyttären vaimokseen. Sopimusta todistaa kaksi Kaššan veljeä ja neljä juudalaista kuninkaan kauppiasta (^{lú}DAM.GÀR *šá* LUGAL).[543] Kumpikin sopimuksista alkaa tavanomaisella dialogilla, jossa sulhanen pyytää morsianta vaimokseen ja morsiamen sukulaiset vastaavat pyyntöön myöntävästi. Nanâ-kānatin ja Kaššan isät on ilmeisesti kuolleet, sillä edellisen luovuttaa avioliittoon äiti[544] ja jälkimmäisen äiti ja veli. Tämän jälkeen seuraavat avioeroa ja morsiamen uskottomuutta koskevat sopimusehdot, jotka noudattavat pääpiirteissään vakiintunutta kaavaa. Uskoton morsian ”tapettakoon (rauta-)tikarilla”, mutta avioeron sattuessa miehen tulee antaa puolisolleen kuusi

[539] Abraham 2005/2006.
[540] Abraham 2005/2006, 201, 212–217.
[541] Zadok 2002, 60–61; Abraham 2005/2006, 206.
[542] Abraham 2005/2006, 202. Martha T. Roth tarkastelee monografiassaan laajasti uusbabylonialaisten aviosopimusten sisältöä ja merkitystä (1989, 1–28).
[543] BMA 26: Roth 1989, 92–95. Zadok (2002, 29) luettelee asiakirjan juudalaiset. Amušē, Hoosea, kuuluu heprealaiseen nimistöön, vaikka miehen transjordanialainen alkuperä on myös mahdollinen. (Zadok 1979, 26; Zadok 2002, 18, 58).
[544] Nanâ-kānatin veli Mešallam mainitaan asiakirjan muusta tekstistä erillään taulun vasemmalla reunalla. On epäselvää, miksi näin on toimittu. Abraham 2005/2006, 202.

minaa hopeaa. Toisaalta Nanâ-kānatin aviosopimuksessa ei poikkeuksellisesti mainita avioeron syyksi toisen vaimon ottamista, ja sulhasen tulee vanhahtavan oikeuskäytännön mukaisesti sitoa hopea morsiamen vaatteen helmaan.[545]

Kaikkein ilmeisin ero kahden aviosopimuksen välillä liittyy myötäjäisiin ja morsiamen perheelle suoritettavaan korvaukseen. Sulhaselle tai tämän isälle maksettavat myötäjäiset ovat keskeinen osa uusbabylonialaisia aviosopimuksia, ja Martha T. Rothin mukaan niistä sopiminen lienee ollut keskeisin syy avioliittoa koskevien asiakirjojen laadintaan.[546] Kaššan perhe maksaakin sulhaselle vaatimattomat myötäjäiset, joihin kuuluu kultaa, koruja, huonekaluja ja astioita. Sitä vastoin Nanâ-kānatin aviosopimuksessa myötäjäisiä ei mainita lainkaan, vaan sulhanen sitoutuu antamaan morsiamen äidille viiden sekelin arvoisen kankaan. Tapa kankaan lahjoittamisesta sopimuksen yhteydessä tunnetaan Babyloniasta, ja Abraham arvelee, että Nanâ-kānatin aviosopimuksessa kangas oli tarkoitettu todellisuudessa lahjaksi tulevalle vaimolle tai hyvittämään leskiäidin menetystä tilanteessa, jossa tytär ei ollut enää hänen taloudellisena turvanaan.[547] Rothin mukaan on myös muutamia aviosopimuksia, joissa sulhasen perhe näyttäisi suorittavan morsiusmaksun naisen perheelle.[548] Olipa kangas morsiusmaksu tai ei, taloudellisesti avioliitto ei vaikuta kovin kannattavalta sulhasen tai turvatulta morsiamen näkökulmasta. Molemmat sopimustekstit päättyvät Mardukin, Zarpānītun ja Nabûn nimiin vannotuille kirouksille sopimuksen rikkojaa kohtaan, ja asiakirjojen lopussa ovat tavanomaiset todistajalistat.[549] Nanâ-kānatin aviosopimuksen erityispiirteisiin kuuluu kuitenkin se, että kirouslistaan on yhdistetty babylonialaisjumalten jälkeen poikkeavalla tavalla kuningas Kyyroksen nimi.[550]

Aviosopimusten muoto ja sisältö osoittavat juudalaisten tai länsiseemiläisten siirtolaisten tunteneen ympäröivän yhteiskunnan juridiset normit ja ilmaisut, joita he käyttivät myös laatiessaan perheoikeuden asiakirjoja.[551] Molemmat avioliitot solmittiin babylonialaisia nimiä käyttäneiden perheiden kanssa[552], ja ne

[545] Roth 1989, 3–7, 12–15; Abraham 2005/2006, 202–203.
[546] Roth 1989, 7–9, 26–28.
[547] Abraham 2005/2006, 203–205.
[548] Roth 1989, 11–12.
[549] Roth 1989, 19–23.
[550] Abraham 2005/2006, 205–206.
[551] Roth 1989, 1–23; Abraham 2005/2006, 202, 206.
[552] Kaššan aviomies Gūzanu Kiribtun poika Ararrun jälkeläinen kuuluu sukunimestään päätellen hyvin todennäköisesti babylonialaiseen kaupunkiväestöön. Abraham 2005/2006, 208. Koska

vahvistettiin vetoamalla paikallisiin jumaliin. Sipparissa elänyt Kaššan perhe näyttäisi kuitenkin olleen hieman varakkaampi ja integroituneen tiiviimmin babylonialaiseen yhteiskuntaan, sillä aviosopimukseen kuuluu tavanomainen pykälä myötäjäisten maksamisesta[553], eikä se sisällä harvinaisia tai vanhahtavia sopimusehtoja. Nanâ-kānatin aviosopimuksessa on taas avioeroon ja morsiusmaksuun liittyviä erikoisuuksia, ja kirousosio päättyy uusbabylonialaisissa asiakirjoissa poikkeukselliseen muotoiluun. Vaikka kulttuurinen integraatio olikin pitkällä, jotkin vanhat ja kantaväestön keskuudesta kadonneet oikeuskäytännöt näyttäisivät säilyneet siirtolaisyhteisöissä. Ennen kaikkea vaikuttaa siltä, että Nanâ-kānat ja Kašša olivat varsin vähävaraisten perheiden tyttöjä, joka joutuivat solmimaan avioliiton ilman riittävien myötäjäisten antamaa taloudellista turvaa.[554] Vaimon oikeudet erotilanteessa turvattiin sopimalla hyvin suuren erorahan maksusta, kun taas aviomiehen oikeudet sukunsa jatkamiseen turvattiin sopimalla vaimon surmaamisesta uskottomuustapauksessa. Ehto aviorikoksen tehneen vaimon surmaamisesta rautatikarilla näyttäisi liittyvän juuri varattomien morsianten aviosopimuksiin.[555]

5.3. Johtopäätökset

Āl-Jāḫūdun väestö näyttäisi Murašûn arkiston juudalaisten tavoin eläneen Nippuria ympäröivällä maaseudulla, mikä vahvistaa entisestään käsitystä alueen asemasta Babylonian deportaatiopolitiikassa. Kuten monet muut itäisen Välimeren rannikoilta tuodut siirtolaiset, myös osa juudalaisista asutettiin heidän entisen pääkaupunkinsa mukaan nimetylle paikkakunnalle.[556] Tämä ei jää epäselväksi, kun tarkastellaan paitsi hyvin tunnettua kaksoiskaupunki-ilmiötä myös Āl-Jāḫūdussa asuneiden juudalaisten poikkeuksellisen suurta määrää. AJBN-tekstien valossa näyttää siltä, että kaupunki ei jäänyt alueen ainoaksi juudalaisia koonneeksi hallintorakenteeksi, sillä juudalaisten ḫaṭrun olemassaolosta on monia vakuuttavia viitteitä. Teksteissä esiintyvät šušānût, dēkût ja šanû ovat babylonialais-persialaiseen läänityslaitokseen liittyviä ihmisryhmiä

---

siirtolaisten tiedetään omaksuneen babylonialaisia nimiä, Nanâ-kānatin sulhasen Nabû-bān-aḫin taustasta on vaikea sanoa mitään varmaa.

[553] Myötäjäiset ovat kuitenkin vaatimattomat. Abraham 2005/2006, 208.

[554] Abraham 2005/2006, 202, 206, 208. Zadok näkee Kaššan aseman toisin (2002, 59).

[555] Wunsch 2003, 6–7.

[556] Huomaa, että Babylonialaisessa kronikassa Jerusalemia kutsutaan nimellä *āl Ia-a-ḫu-du*, ’Juudan kaupunki’. Grayson 1975, 102. Katso myös Joannès & Lemaire 1999, 24 ja tutkimukseni luku 2.1.

tai virkamiehiä, ja asiakirjat osoittavat juudalaisten pitäneen hallussaan jousimaita. Tämän lisäksi Murašûn arkistosta tunnetaan hyvin tapa nimetä ḫaṭruja niiden jäsenten kotialueen mukaan. Vaikka erityistä juudalaisten ḫaṭrua ei lopulta olisikaan ollut olemassa, siirtolaisväestön kuuluminen kruunun läänitysmaatalouden piiriin on lähdeaineiston valossa ilmeistä.

AJBN-tekstit näyttäisivät tarjoavan Murašûn arkiston tavoin tietoa pääasiassa juudalaisen maaseutuväestön elämästä, eikä kaupungeissa eläneistä käsityöläisistä tai kauppiaista saada vieläkään kattavaa tietoa. Edellä esitelty AJBN-teksteihin kuulumaton aviosopimus Sipparista kuitenkin osoittaa, että juudalaisia asui Babylonian kaupungeissa ja jotkut heistä toimivat kuninkaallisina kauppiaina. Ilahduttavasti kaikki Āl-Jāḫūdun tienoilla laaditut asiakirjat eivät ole vain verokuitteja tai velkakirjoja, vaan myös juudalaisten sosiaalisesta asemasta on mahdollista saada tärkeitä lisätietoja Kathleen Abrahamin julkaisemista aviosopimuksesta ja perinnönjakokirjasta. Nämä dokumentit osoittavat muiden AJBN-tekstien tavoin juudalaissiirtolaisten tunteneen babylonialaisen yhteiskunnan oikeuskäytännöt ja noudattaneen vakiintuneita juridisia muotoja sopimuksia laatiessaan. Asiakirjojen perusteella juudalaiset eivät olleet missään tapauksessa varakkaita, mutta ei ole syytä olettaa heidän eläneen erityisessä köyhyydessäkään. Juudalaisten sosioekonomista asemaa koskevat johtopäätökset ovat samanlaiset kuin Murašûn arkistoa käsitellessä luvussa: Juudalaiset olivat pääasiassa puolivapaita maanviljelijöitä, joiden taloudellinen tilanne mahdollisti ihmisarvoisen elämän muiden siirtolaisryhmien keskuudessa.

Kysymys juudalaisten integroitumisesta babylonialaiseen yhteiskuntaan on monitahoinen. Yhtäältä jahvististen nimien käyttö ja niiden antaminen seuraaville sukupolville[557] kertovat yhteisön identiteetin säilyneen vieraiden kulttuurivaikutteiden keskellä. Toisaalta juudalaiset olivat omaksuneet babylonialaiset oikeuskäytännöt, toimivat läänityslaitoksen pikkuvirkamiehinä ja harjoittivat muutoinkin tavanomaista kanssakäymistä ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Sipparissa laadittu aviosopimus jopa osoittaa, että seka-avioliittoja solmittiin syntyperäisten babylonialaisten kanssa ja sopimuksen rikkojaa vastaan voitiin kirota vieraiden jumalien nimessä. Kyse näyttäisikin olleen pitkälle edenneestä integraatiosta, joka salli juudalaisten säilyttää identiteettinsä mutta samalla osallisti heitä mukaan yhteiskuntaelämään.

[557] Babylonialaiset ja länsiseemiläiset nimeämiskäytännöt periytyivät varsin hyvin suvuissa. Katso Pearce 2006, 405.

6. Johtopäätökset

Kuningas Nebukadnessar II siirrätti 500-luvun alussa Juudasta Babyloniaan joukon väestöä, jonka jäseniä ja jälkeläisiä on mahdollista tunnistaa myöhemmistä asiakirjalähteistä. Analysoin edellä kolme 500–400-lukujen babylonialaista savitaulukokoelmaa, joista kaikista käy ilmi juudalaisen väestön läsnäolo tekstien kirjoitusalueella. Kokoan nyt yhteen tutkimukseni tulokset ja hahmottelen sitä, mikä juudalaisten sosioekonominen asema oli ja miten heihin kohdistuneet toimet kuvaavat Babylonian deportaatiopolitiikkaa laajemmin. Lähdeaineiston perusteella on ilmeistä, että juudalaissiirtolaisia asui niin kaupungeissa kuin maaseudulla, mutta koska savitauluja on säästynyt nykyaikaan vain sattumanvaraisesti, juudalainen kaupunkiväestö saattaa olla materiaalissa aliedustettuna. Tässä tutkielmassa analysoitujen tekstien perusteella juudalaiset jakautuvat asuinpaikkansa perusteella kahteen sosioekonomiseen pääryhmään, Babylonin hovilta elatuksensa saaneisiin kuninkaallisiin ja ammattimiehiin sekä kruunun läänitysmaita Nippurin ympäristössä viljelleeseen puolivapaaseen väestöön.

Nebukadnessar II harjoitti muinaisen Lähi-idän tavanomaista valtapolitiikkaa pitämällä kuningas Jojakinia ja hänen poikiaan panttivankeina Babylonin hovissa ja pyrki näin estämään kapinan ja levottomuuksien syntymistä Juudassa. Palatsiarkiston öljyannoslistojen mukaan hovissa asui myös muiden maiden kuninkaallisia, jotka eivät epäilemättä olleet siellä omasta tahdostaan. Kyse oli kuitenkin ennemmin kotiarestista kuin ankarasta vankeudesta, eikä öljyannoslistoissa mikään viittaa Jojakinin tai hänen poikiensa huonoon kohteluun, jota Toisen kuninkaiden kirjan loppu kuvaa. Kirjan kertomus Jojakinin vapauttamisesta ja nostamisesta muita kuninkaita korkeammalle Amel-Mardukin aikana lienee kirjoittajan tapa ilmaista tulevaisuuden toivoa – myös pakkosiirtolaisuus päättyisi vielä kerran.

Nebukadnessar II:n palatsiarkiston tauluissa esiintyy myös runsaasti vierasmaalaisia sotilaita ja käsityöläisiä sekä muutamia kuningasperheen ulkopuolisia juudalaisia, joissa jotkut toimivat palatsipalvelijoina ja puutarhurina. Kaikkien juudalaisten asemaa Babylonissa ei tunneta, mutta pidän todennäköisenä, että monet heistä työskentelivät muiden siirtolaisten tavoin käsityöläisinä ja hovin palvelustehtävissä. Tätä näkökulmaa tukee myös Toisen kuninkaiden kirjan tieto siitä, että valtaosa pakkosiirtolaisista oli Jerusalemin ylimystöä ja käsityöläisiä. Babylonia näyttäisi näin seuranneen Assyrian

deportaatiopolitiikkaa: Valloitettujen alueiden ylimystöä hallittiin pitämällä heidän sukulaisiaan panttivankeina, ja koulutettuja ammattilaisia pakkosiirrettiin valtakunnan ydinalueille pönkittämään niiden loistoa. Näiden väestöryhmien sosioekonominen asema niin Juudassa kuin Babyloniassa oli hyvä, ja he kuuluivat Babylonin hovissa valtion tarjoaman elatuksen piiriin.

Ennen kaikkea Babylonian hallitsijat siirsivät juudalaisia Nippurin ympäristöön, missä maanviljelys oli ilmeisen pahasti taantunut Assyriaa vastaan käytyjen sotien jälkeen. Juudalaisille jaettiin kruunun läänitysmaita, joiden viljelyoikeuden he saivat valtiolle suoritettavia veroja ja työ- tai sotapalvelusta vastaan. Maiden viljelyoikeus periytyi isältä pojille, ja järjestelmä takasi periaatteessa pysyvän toimeentulon sen piiriin otetuille perheille mutta sitoi viljelijät samalla maahansa. Läänitysmaista tai niihin liittyvistä palvelusvelvoitteista ei voinut luopua, ja näin pääosa maaseudun juudalaisista kuului tuon ajan yhteiskunnan laajaan puolivapaiden ihmisten joukkoon. On mahdotonta sanoa, sidottiinko koko pakkosiirtolaisväestö läänitysjärjestelmään heti 500-luvun alussa ja tulisiko AJBN-tekstien ja Murašûn arkiston juudalaisia pitää kategorisesti siihen kuuluvina. Toimeentuloa haettiin kuitenkin myös viljelemällä vuokramaita, paimentamalla lampaita ja kalastamalla, mikä viittaa siihen, etteivät juudalaisten maatalouselinkeinot liittyneet vain läänitysmaiden viljelyyn.

Persialaisaikana läänitysjärjestelmää ja siihen kuluvaa nimistöä muokattiin uuden hallinnon tarpeisiin sopivaksi, mutta läänitysviljelijöiden elämään nämä muutokset tuskin suuresti vaikuttivat. Muutamat juudalaiset osallistuivat pikkuvirkamiehinä ḫaṭru-laitoksen paikallishallintoon samalla, kun jotkut heidän maanmiehistään harjoittivat varsin suurisuuntaistakin maanviljelystä, johon liittyvien töiden hoitamiseen tarvittiin väistämättä perheen ulkopuolista työvoimaa. Muutama juudalainen toimi myös orjana tai palvelijana, mutta määrä on hyvin pieni henkilöiden kokonaismäärään nähden. Kaiken kaikkiaan Nippurin alueen juudalaisten taloudellinen asema vaikuttaa kohtuulliselta, eikä viitteitä äärimmäisestä köyhyydestä tai laajamittaisesta velkaantumisesta ole. Velkakierteen riski oli silti jatkuvasti olemassa, sillä Murašûn arkiston perusteella läänitysviljelijän asema kruunuun ja Murašûihin nähden oli heikko, ja liikeyritys käytti viljelijöiden taloudellisia vaikeuksia omaksi hyödykseen.

Juudalaisten elinolot ja sosioekonominen asema Nippurin alueella ovat kuvaava esimerkki seudun siirtolaisväestön tilanteesta. Babylonia sijoitti Nippuria

ympäröivälle maaseudulle lukuisia pakkosiirtolaisryhmiä, jotka asutettiin usein tietylle, siirtolaisten kotimaa tai kotikaupungin mukaan nimetylle paikkakunnalle. Myöhemmin Persia jatkoi tätä samaa käytäntöä nimeämällä läänityslaitoksensa hallintoyksikköjä ḫaṭruja niiden jäsenten maantieteellisen alkuperän tai ammatin perusteella. Alueela tunnetaankin Juudan kaupunki Āl-Jāḫūdu, mutta juudalaisten mukaan nimettyä ḫaṭrua ei ole vielä löydetty, vaikka sellaisen olemassaolo vaikuttaa todennäköiseltä. Siirtolaisia ei orjuutettu järjestelmällisesti, eivätkä he päässeet nousemaan huomattaviin yhteiskunnallisiin asemiin, vaan he kuuluivat viljelemäänsä maahan sidottuun puolivapaaseen väestöön. Heillä oli oikeus hankkia omaisuutta, solmia sopimuksia ja järjestää tilansa hoito parhaalla mahdollisella tavalla, mutta heidän tuli vuodesta toiseen maksaa kruunun vaatimat verot ja täyttää vaaditut palvelustehtävät. Koska velvoitteet periytyivät peltojen mukana, säilyi viljelijöiden elämä todennäköisesti varsin samanlaisena sukupolvelta toiselle.

Babylonian tuki voimakkaasti siirtolaisyhteisöjen ja niiden identiteetin säilymistä asutuspolitiikallaan. Samalta alueelta tuodut siirtolaiset saivat asua lähellä toisiaan, ja yhteisöjen alkuperää korostettiin nimeämällä paikkakuntia niiden asukkaiden alkuperän mukaan. Kyse ei ollut kuitenkaan gettojen rakentamisesta tai siirtolaisten eristämisestä muusta väestöstä, sillä säilyneiden asiakirjojen perusteella juudalaiset harjoittivat tiivistä kanssakäymistä ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Sopimukset laadittiin ajan juridisten käytäntöjen mukaisesti ja niitä solmittiin niin muiden siirtolaisten kuin kantaväestöön kuuluvien babylonialaisten kanssa. Jopa aviosopimuksessa tai juudalaisperheen sisäisessä perinnönjakokirjassa noudatettiin vallitsevia oikeudellisia tapoja.

Siirtolaisyhteisöjen identiteetin säilymisestä kertoo heprealaisten nimien esiintyminen Murašûn arkistossa vielä yli 150 vuotta Babylonian suorittamien pakkosiirtojen jälkeen. Erityisen tärkeää on huomata, että jahvistiset nimet säilyivät, mikä kertonee jotain myös juudalaisten uskonnollisuudesta. Tämä on silti vain toinen puoli totuutta, sillä moni juudalainen käytti aramealaista tai akkadilaista nimeä, joiden elementtinä oli toisinaan babylonialainen jumalnimi. Näin moni juudalainen hukkuu asiakirjojen nimistöön, eikä heidän tunnistamisekseen ole mitään keinoa, jos kukaan perheenjäsenistäkään ei käytä heprealaisnimeä. Nimeämiskäytännöt henkivät ennen kaikkea monikulttuurisuutta: babylonialaista nimeä käyttävät isät antoivat lapsilleen jahvistisia nimiä. Yksin jahvististen nimien perusteella on hyvin vaikea sanoa

mitään juudalaisten uskonnollisuudesta, pakanallisten kuva-aiheiden välttäminen sineteissä on tuskin sattumaa. Avioliittosopimukseensa juudalaisperhe taas oli valmis liittämään kirouksen babylonialaisten jumalten nimeen. Kaikki tämä kertoo pitkälle edenneestä integraatiosta, joka mahdollisti oman kulttuuri-identiteetin säilyttämisen mutta tarjosi samalla vapauden elää osana ympäröivää yhteiskuntaa.

Nippurin alueen juudalaisten sosioekonominen asema ei eronnut maaseudun muista läänitysviljelijöistä. He kuuluivat alempiin sosiaaliryhmiin, olivat pääasiassa maahansa sidottua puolivapaata väestöä ja saivat työllään riittävän toimeentulon. Toiminta talouselämässä ja omaisuuden hankkiminen oli juudalaisille mahdollista, ja näin heillä oli keinoja myös parantaa taloudellista asemaansa. Koska siirtolaisia ei työnnetty muun yhteiskunnan ulkopuolelle, avautui joillekin tilaisuus työskennellä valtion vähäisemmissä viroissa ja läänityslaitoksen hallinnossa. Edellä esitetyt näkökulmat huomioon ottaen juudalaisen maaseutuväestön sosioekonomista asemaa voisi kuvailla tyydyttäväksi tai varsin hyväksi, eikä laajamittaisesta orjuudesta tai köyhyydestä ole mitään viitteitä.

Juudalaisten kohtalo on varsin kuvaava tapausesimerkki Babylonian deportaatiopolitiikasta. Tapahtumien sytykkeenä oli vasallivaltio Juudan kapinointi, joka tukahdutettiin voimatoimilla ja siirtämällä valtakunnan eliittiä ja muuta kansaa suurvallan ydinalueille. Kuningasperhe ja muuta koulutettua väestöä sijoitettiin Babyloniin, mutta valtaosa juudalaisista asutettiin Nippuria ympäröivälle, taloudellisesti taantuneelle maaseudulle. Juudalaisista pakkosiirtolaisista oli Babylonialle kahdenlaista hyötyä: Yhtäältä yläluokka ja käsityöläiset tarjosivat välineen poliittiseen kiristykseen ja valtakunnan loiston rakentamiseen. Toisaalta Nippurin puolivapaat talonpojat toivat uutta peltoalaa viljelyn piiriin ja verotuloja valtion kassaan mutta muodostivat samalla työvoima- ja sotilasreservin.

Assyrian tavoin Babylonian deportaatiopolitiikan keskeisiä päämääriä olivat imperiumin vahvistaminen ja taloudellisen hyödyn tavoittelu. Assyrian harjoittamalla politiikalla näytti olleen myös siirtolaisten assimilaatiota kiihdyttäviä vaikutuksia, mutta tämä ilmiö puuttuu 500–400-lukujen Babyloniasta. Sitä vastoin kyse oli ilmeisen tietoisesta pyrkimyksestä siirtolaisten integrointiin: Heidän sallittiin säilyttää ryhmäidentiteettinsä ja asua omissa yhteisöissään, mutta samalla he saattoivat osallistua talouselämään ja

kanssakäymiseen ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Pakkosiirtojen päämäärät eivät olleet ideologisia vaan valtapoliittisia: Olennaista ei ollut se, mitä siirtolaiset ajattelivat tai mihin he uskoivat. Olennaista oli se, että siirtolaiset olivat suurvallalle ennen kaikkea taloudellinen resurssi. Sama politiikka jatkui persialaisajalla.

”Virtojen varsilla Babyloniassa me istuimme ja itkimme, kun muistimme Siionia.” Psalminkirjoittajan sanat ovat muokanneet voimakkaasti käsitystä pakkosiirtolaisuudesta, joka mielletään usein orjuudeksi ja jota on tavattu kutsua Baabelin vankeudeksi. Tutkimustulosteni valossa kyse ei kuitenkaan ollut orjuudesta, ja Nippurin alueen juudalaisten sosioekonominen asema vastasi muun puolivapaan maatalousväestön oloja. Babylonin kaupungissa asiat olivat vielä paremmin. Yhteisöidentiteetti oli mahdollista säilyttää samalla, kun yksilö osallistui ympäröivän yhteiskunnan elämään. Tämä ei silti tarkoita, etteivätkö juudalaisten kokemukset vastaisi psalminkirjoittajan kuvausta. Juudalaiset oli repäisty juuriltaan ja heidät oli kuljetettu kauas kotimaastaan keskelle vierasta kulttuuria. Jerusalemin temppeli oli tuhottu ja suvut revitty rikki. Näiden haavojen umpeutuminen kesti kauan, ja ne jättivät jälkensä myös heprealaisen Raamatun tekstiin.[558]

[558] Haluan kiittää tästä arvokkaasta näkökulmasta Israelin historia -tutkielmaseminaarimme ryhmää ja Merivoimien sotilaspappeja, joiden kanssa käydyt keskustelut auttoivat näkemään psalmin kontekstissaan. Samat huomiot on tehnyt tahollaan myös Becking 2009, 201–202.

Kirjallisuus

Apuneuvot

CAD
1956–2011 *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago.* Chicago: The Oriental Institute of the University of Chicago.

CDA
2000 *A Concise Dictionary of Akkadian*. Edited by Jeremy Black, Andrew George and Nicholas Postgate. 2nd (corrected) printing. SANTAG. Arbeiten und Untersuchungen zu Keilschriftkunde 5. Wiesbaden: Harrassowitz.

Koehler, Ludwig & Baumgartner, Walter
1958 *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*. Leiden: Brill.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

Abraham, Kathleen
2005/2006 ”West Semitic and Judean Brides in Cuneiform Sources from the Sixth Century BCE. New Evidence from a Marriage Contract from Āl-Yahudu”. *Archiv für Orientforschung 51*, s. 198–219.

2007 ”An Inheritance Division among Judeans in Babylonia from the Early Persian Period (from the Moussaieff Tablet Collection)”. Meir Lubetski (ed.), *New Seals and Inscriptions, Hebrew, Idumean, and Cuneiform.* Hebrew Bible Monographs 8. Sheffield: Sheffield Phoenix Press, s. 206–221.

Ahn, John J.
2011 *Exile as Forced Migrations. A Sociological, Literary, and Theological Approach on the Displacement and Resettlement of the Southern Kingdom of Judah*. Beihefte zue Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 417. Berliini: De Gruyter.

Albertz, Rainer
2003 *Israel in Exile. The History and Literature of the Sixth Century B.C.E.* Studies in Biblical Literature 3. Atlanta: Society of Biblical Literature.

ARM 7
1957 *Textes économiques et administratifs* par Jean Bottéro. Archives royales de Mari VII. Transcriptions et traductions. Pariisi: Imprimerie Nationale.

ARM 9
1960 *Textes administratifs de la salle 5 du palais*. Transcrits, traduits et commentés par Maurice Birot. Archives royales de Mari IX. Transcriptions et traductions. Pariisi: Imprimerie Nationale.

ARM 12

1964 *Textes administratifs de la salle 5 du palais (2ème Partie)*. Transcrits, traduits et commentés par Maurice Birot. Archives royales de Mari XII. Transcriptions et traductions. Pariisi: Geuthner.

ARM 18
1977 *Mukannišum. L'administration et l'économie palatiales à Mari.* Transcription, traduction et étude historique par Olivier Rouault. Archives royales de Mari XVIII. Transcriptions et traductions. Pariisi: Geuthner.

Augapfel, Julius
1917 *Babylonische Rechtsurkunden aus der Regierungszeit Artaxerxes I. und Darius II.* Kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch-historische Klasse, Denkschriften 59, 3. Wien: Alfred Hölder.

Baker, Heather D.
2001 "Degrees of Freedom: Slavery in Mid-First Millennium BC Babylonia". *World Archaeology* 33, s. 18–26.

Barstad, Hans M.
2008 *History and the Hebrew Bible. Studies in Ancient Israelite and Ancient Near Eastern Historiography.* Forschungen zum Alten Testament 61. Tübingen: Mohr Siebeck.

Becking, Bob
1990 "Jehojachin's Amnesty, Salvation for Israel? Notes on 2 Kings 25,27–30". Christian Brekelmans & Johan Lust (eds.), *Pentateuchal and Deuteronomistic Studies. Papers read at the XIIIth IOSOT Congress Leuven 1989*. Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium XCIV. Leuven: Leuven University Press, s. 283–293.

1992 *The Fall of Samaria. An Historical and Archaeological Study*. Studies in the History of the Ancient Near East II. Leiden: Brill.

2002 "West Semites at Tell Šēḫ Ḥamad: Evidence for the Israelite Exile?". Ulrich Hübner & Ernst Axel Knauf (Hrsg.), *Kein Land für sich allein. Studien zum Kulturkontakt in Kanaan, Israel/Palästina und Ebirnâri für Manfred Weippert zum 65. Geburtstag*. Orbis Biblicus et Orientalis 186. Freiburg: Universitätsverlag, s. 153–166.

2006 "'We All Returned as One!'. Critical Notes on the Myth of the Mass Return". Oded Lipschits & Manfred Oeming (eds.), *Judah and the Judeans in the Persian Period*. Winona Lake: Eisenbrauns, s. 3–18.

2009 "Does Exile Equal Suffering? A Fresh Look at Psalm 137". Bob Becking & Dirk Human (eds.), *Exile and Suffering. A Selection of Papers Read at the 50th Anniversary Meeting of the Old Testament Society of South Africa OTWSA/OTSSA, Pretoria August 2007*. Oudtestamentische Studiën 50. Leiden: Brill, s. 183–202.

Berlin, Adele

2001 “The Book of Esther and Ancient Storytelling”. *Journal of Biblical Literature* 120, s. 3–14.

BHS
– *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. Ediderunt K. Elliger et W. Rudolph. Stuttgart : Deutsche Bibelgesellschaft 1997.

Bickerman, Elias
1984 ”The Babylonian Captivity”. W. D. Davies & Louis Finkelstein (eds.), *The Cambridge History of Judaism 1. Introduction. The Persian Period*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 342–358.

1986 “The Generation of Ezra and Nehemiah”. Elias Bickerman, *Studies in Jewish and Christian History* III. Arbeiten zur Geschichte des antiken Judentums und des Urchristentums 9. Leiden: Brill, s. 299–326.

Blenkinsopp, Joseph
2009 *Judaism. The First Phase. The Place of Ezra and Nehemiah in the Origins of Judaism.* Grand Rapids: Eerdmans.

Bush, Frederic W.
1996 *Ruth, Esther*. Word Biblical Commentary 9. Dallas: Word.

Cardascia, Guillaume
1951 *Les archives des Murašû. Une famille d’hommes d’affaires babyloniens a l’époque perse (455–403 av. J.-C.)*. Pariisi: Imprimerie Nationale.

Carter, Charles E.
1999 *The Emergence of Yehud in the Persian Period. A Social and Demographic Study*. JSOTSup 294. Sheffield: Sheffield Academic Press.

Charpin, Dominique
1984 “Nouveaux documents du bureau de l´huile a l’époque assyrienne.” *Mari annales de recherches interdisciplinaires* 3. Pariisi : Éditions Recherche sur les civilisations.

Clay, Albert T.
1904 *Business Documents of Murashû Sons of Nippur. Dated in the Reign of Darius II. (424–404 B. C.)*. The Babylonian Expedition of the University of Pennsylvania. Series A, volume X (BE10). Philadelphia: The Department of Archaeology and Paleontology of the University of Pennsylvania.

Clay, Albert T.
1907 *Light on the Old Testament from Babel*. Second edition. Philadelphia: The Sunday School Times Company.

Clay, Albert T.
1908 *Legal and Commercial Transactions Dated in the Assyrian, Neo-Babylonian and Persian Periods Chiefly from Nippur.* The Babylonian Expedition of the University of Pennsylvania. Series A, volume VIII,

part I (BE8/1). Philadelphia: The Department of Archaeology, University of Pennsylvania.

Clay, Albert T.
1912 *Business Documents of Murashu Sons of Nippur. Dated in the Reign of Darius II.* University of Pennsylvania, The Museum Publications of the Babylonian Section, volume 2, number 1 (PBS2/1). Philadelphia: The University Museum.

Cogan, Mordechai
2008 *The Raging Torrent. Historical Inscriptions from Assyria and Babylonia Relating to Ancient Israel*. Jerusalem: Carta.

Cogan, Mordechai & Tadmor, Hayim
1988 *II Kings. A New Translation with Introduction and Commentary*. The Anchor Bible 11. S.l.: Doubleday.

Cole, Steven W.
1996 *Nippur in Late Assyrian Times c. 755–612 BC.* State Archives of Assyria Studies IV. Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project.

Collins, John J.
1993 *Daniel. A Commentary on the Book of Daniel*. Hermeneia. Minneapolis: Fortress Press.

Coogan, Michael David
1973 "Patterns in Jewish Personal Names in the Babylonian Diaspora". *Journal for the Study of Judaism* 4, s. 183–191.

1974 "Life in the Diaspora. Jews at Nippur in the Fifth Century B.C." *The Biblical Archaeologist* 37, s. 6–12.

1976 *West Semitic Personal Names in the Murašû Documents*. Harvard Semitic Monographs 7. Missoula: Scholars Press.

Daiches, Samuel
1910 *The Jews in Babylonia in the Time of Ezra and Nehemiah according to Babylonian Inscriptions*. Jews' College Publication 2. Lontoo: Jews' College.

Dandamayev, Muhammad A.
1984a *Slavery in Babylonia. From Nabopolassar to Alexander the Great (626–331 BC).* DeKalb: Northern Illinois University Press.

1984b "Babylonia in the Persian Age". W. D. Davies & Louis Finkelstein (eds.), *The Cambridge History of Judaism 1. Introduction. The Persian Period.* Cambridge: Cambridge University Press, s. 326–342.

1987 "Free Hired Labor in Babylonia during the Sixth through Fourth Centuries BC". Marvin A. Powell (ed.), *Labor in the Ancient Near East*. American Oriental Series 68. New Haven: American Oriental Society, s. 271–279.

1991 “Neo-Babylonian Society and Economy”. John Boardman et al. (eds.), *The Cambridge Ancient History*. 2nd edition. Volume III, part 2: The Assyrian and Babylonian Empires and other States of the Near East, from the Eighth to the Sixth Centuries B.C. Cambridge: Cambridge University Press, s. 252–275.

2000 ”State Taxes in Neo-Babylonian and Achaemenid Mesopotamia”. Simonetta Graziani et al. (eds.), *Studi sul Vicino Oriente antico dedicati alla memoria di Luigi Gagni*. Volume I. Istituto Universitario Orientale, Dipartimento di Studi Asiatici, Series Minor 61. Napoli: Istituto Universitario Orientale, s. 147–162.

2004 “Twin Towns and Ethnic Minorities in First-Millennium Babylonia”. Robert Rollinger & Christoph Ulf (eds.), *Commerce and Monetary Systems in the Ancient World: Means of Transmission and Cultural Interaction.* Melammu Symposia V. Oriens et Occidens 6. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, s. 137–151.

2006 ”Neo-Babylonian and Achaemenid State Administration in Mesopotamia”. Oded Lipschits & Manfred Oeming (eds.), *Judah and the Judeans in the Persian Period*. Winona Lake: Eisenbrauns, s. 373–398.

Davies, Philip R.
1998 ”Exile? What Exile? Whose Exile?”. Lester L. Grabbe (ed.), *Leading Captivity Captive. The 'Exile' as History and Ideology*. JSOTSup 278. ESHM 2. Sheffield: Sheffield Academic Press, s. 128–138.

Day, John
1980 “The Daniel of Ugarit and Ezekiel and the Hero of the Book of Daniel”. *Vetus Testamentum* 30, s. 174–184.

Dietrich, Manfried
1970 *Die Aramäer Südbabyloniens in der Sargonidenzeit (700–648).* Alter Orient und Altes Testament 7. Kevelaer: Butzon & Bercker.

Donbaz, Veysel & Stolper, Matthew W.
1997 *Istanbul Murašû Texts*. PIHANS 79. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.

Ebeling, E.
1914 *Aus dem Leben der jüdischen Exulanten in Babylonien*. Jahresbericht des Humboldt-Gymnasium 39.

Ephʿal, Israel
1978 ”The Western Minorities in Babylonia in the 6th-5th Centuries B.C.: Maintenance and Cohesion”. *Orientalia* 47, s. 74–90.

1983 ”On the Political and Social Organization of the Jews in Babylonian Exile”. Fritz Steppat (Hrsg.), *XXI. Deutscher Orientalistentag vom 24. bis 29. März 1980 in Berlin. Vorträge.* Zeitschrift der Deutschen

Morgenländischen Gesellschaft. Supplement 5. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, s. 106–112.

Fales, Frederick Mario
1991 ”West Semitic Names in the Assyrian Empire. Diffusion and Social Relevance”. *Studi epigrafici e linguistici sul Vicino Oriente antico* 8, s. 99–117.

Finkelstein, Israel
1994 ”The Archaeology of the Days of Manasseh”. Michael D. Coogan et al. (eds.), *Scripture and Other Artifacts. Essays on the Bible and Archaeology in Honor of Philip J. King*. Louisville: Westminster John Knox Press, s. 169–187.

Finkelstein, Israel & Silberman, Neil Asher
2001 *The Bible Unearthed. Archaeology's New Vision of Ancient Israel and the Origin of Its Sacred Texts*. New York: The Free Press.

Fischer, Georg
2005a *Jeremia 1–25*. Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament. Freiburg: Herder.

2005b *Jeremia 26–52*. Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament. Freiburg: Herder.

Flavius Josephus
Ap *Contra Apionem*. Buch I. Einleitung, Text, Textkritischer Apparat, Übersetzung und Kommentar von Dagmar Labow. Stuttgart: Kohlhammer.

Fritz, Volkmar
1998 *Das zweite Buch der Könige*. Zürcher Bibelkommentare. Altes Testament 10,2. Zürich: Theologischer Verlag.

Földvári, Péter & van Leeuwen, Bas
2011 ”Markets in Ancient Societies? The Structural Analysis of Babylonian Price Data”. Esitelmä työpajassa *The efficiency of Markets in Pre-industrial societies: the case of Babylonia (c. 400-60 BC) in comparative perspective*, Amsterdamissa 19–21.5.2011. http://www.basvanleeuwen.net/bestanden/partialequilibriumBabylon.pdf Viitattu 10.9.2011.

Gadd, C.J.
1954 “Inscribed Prisms of Sargon II from Nimrud”. *Iraq* 16, s. 173–201.

Glassner, Jean-Jacques
2004 *Mesopotamian Chronicles*. Edited by Benjamin R. Foster. Writings from the Ancient World 19. Atlanta: Society of Biblical Literature.

Grabbe, Lester L.
1998 “’The Exile’ under the Theodolite: Historiography as Triangulation”. Lester L. Grabbe (ed.), *Leading Captivity Captive. The 'Exile' as History*

and Ideology. JSOTSup 278. ESHM 2. Sheffield: Sheffield Academic Press, s. 80–100.

2007 *Ancient Israel. What Do We Know and How Do We Know It?* Lontoo & New York: T&T Clark.

Grabbe, Lester L. (ed.)
1997 *Can a 'History of Israel' Be Written?* JSOTSup 245. ESHM 1. Sheffield: Sheffield Academic Press.

2003 '*Like a Bird in a Cage'. The Invasion of Sennacherib in 701 BCE*. JSOTSup 363. ESHM 4. Lontoo: Sheffield Academic Press.

Grayson, A. K.
1975 *Assyrian and Babylonian Chronicles.* Texts from Cuneiform Sources 5. Locust Valley, New York: J. J. Augustin.

Hilprecht, H. V. & Clay, A. T.
1898 *Business Documents of Murashû Sons of Nippur. Dated in the Reign of Artaxerxes I. (464–424 B. C.)* The Babylonian Expedition of the University of Pennsylvania. Series A, volume IX (BE9). Philadelphia: The Department of Archaeology and Paleontology of the University of Pennsylvania.

Horster, Marietta
2007 ”The Prosopographia Imperii Romani (PIR) and New Trends and Projects in Roman Prosopography”. K. S. B. Keats-Rohan (ed.), *Prosopography Approaches and Applications. A Handbook*. Prosopographica et Genealogica 13. Oxford: University of Oxford, s. 231–240.

Howell, Martha & Prevenier, Walter
2001 *From Reliable Sources. An Introduction to Historical Methods*. Ithaca & London: Cornell University Press.

Hudson, Michael
2000 ”How Interest Rates Were Set, 2500 BC – 1000 AD. *Máš*, *tokos* and *fœnus* as Metaphors for Interest Accruals”. *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 43, s. 132–161.

Joannès, Francis
1995 ”Private Commerce and Banking in Achaemenid Babylon”. Jack M. Sasson et al. (eds.), *Civilizations of the Ancient Near East*. Volume III. New York: Charles Scribner's Sons, s. 1475–1485.

Joannès, Francis & Lemaire, André
1999 ”Trois tablettes cunéiformes à onomastique ouest-sémitique (collection Sh. Moussaïeff)”. *Transeuphratène* 17, s. 17–34.

Jursa, Michael
1995 *Die Landwirtschaft in Sippar in neubabylonischer Zeit.* Archiv für Orientforschung Beiheft 25. Wien: Universität Wien.

1998 *Der Tempelzehnt in Babylonien vom siebenten bis zum dritten Jahrhundert v. Chr*. Alter Orient und Altes Testament 254. Münster: Ugarit-Verlag.

2010 *Aspects of the Economic History of Babylonia in the First Millennium BC. Economic Geography, Economic Mentalities, Agriculture, the Use of Money and the Problem of Economic Growth*. M. Jursa with Contributions by J. Hackl, B. Janković, K. Kleber, E. E. Payne, C. Waerzeggers and M. Weszeli. Alter Orient und Altes Testament 377. Veröffentlichungen zur Wirtschaftsgeschichte Babyloniens im 1. Jahrtausend v. Chr. 4. Münster: Ugarit-Verlag.

Kessler, Rainer
2008 *The Social History of Ancient Israel. An Introduction*. Minneapolis: Fortress Press.

Kinnier Wilson, J. V.
1972 *The Nimrud Wine Lists. A Study of men and administration at the Assyrian capital in the Eight Century, B.C.* With a foreword by Sir Max Mallowan. Lontoo: British School of Archaeology in Iraq.

Kohler, J. & Ungnad, A.
1911 *Hundert ausgewählte Rechtsurkunden aus der Spätzeit des babylonischen Schrifttums von Xerxes bis Mithridates II. (485-93 v. Chr.)*. Leipzig: Eduard Pfeiffer.

Kuhrt, Amélie
1995 *The Ancient Near East c. 3000–330 BC*. Volume 2. Routledge History of the Ancient World. Lontoo & New York: Routledge.

Laato, Antti
1995 "Assyrian Propaganda and the Falsification of History in the Royal Inscriptions of Sennacherib". *Vetus Testamentum* 45, s. 198–226.

Lambert, W. G.
2007 "A Document from a Community of Exiles in Babylonia". Meir Lubetski (ed.), *New Seals and Inscriptions, Hebrew, Idumean, and Cuneiform*. Hebrew Bible Monographs 8. Sheffield: Sheffield Phoenix Press, s. 201–205.

Lemche, Niels Peter
1984 *Det gamle Israel. Det israelitiske samfund fra sammenbruddet af bronzealderkulturen til hellenistisk tid*. Aarhus: Anis.

LeMon, John M. & Richards, Kent Harold (eds.)
2009 *Method Matters. Essays on the Interpretation of the Hebrew Bible in Honor of David L. Petersen*. Society of Biblical Literature Resources for Biblical Study 56. Atlanta: Society of Biblical Literature.

Lipschits, Oded

2003 “Demographic Changes in Judah between the Seventh and the Fifth Centuries B.C.E.” Oded Lipschits & Joseph Blenkinsopp (eds.), *Judah and the Judeans in the Neo-Babylonian Period.* Winona Lake: Eisenbrauns, s. 323–376.

2005 *The Fall and Rise of Jerusalem. Judah under Babylonian Rule*. Winona Lake: Eisenbrauns.

Liverani, Mario
2007 *Israel’s History and the History of Israel*. BibleWorld. Lontoo: Equinox.

Lubetski, Meir
2007 “Foreword”. Meir Lubetski (ed.), *New Seals and Inscriptions, Hebrew, Idumean, and Cuneiform.* Hebrew Bible Monographs 8. Sheffield: Sheffield Phoenix Press, s. xiii–xvi.

Luckenbill, Daniel David
1924 *The Annals of Sennacherib*. The University of Chicago Oriental Institute Publications 2. Chicago: The University of Chicago Press.

Lundbom, Jack R.
2004 *Jeremiah 21–36. A New Translation with Introduction and Commentary*. The Anchor Bible 21B. New York: Doubleday.

Lyon, D. G.
1883 *Keilschrifttexte Sargon’s Königs von Assyrien (722–705 v. Chr.).* Assyriologische Bibliothek 5. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung.

Mayer, Walter
1995 *Politik und Kriegskunst der Assyrer*. Abhandlungen zur Literatur Alt-Syrien-Palästinas und Mesopotamiens 9. Münster: Ugarit-Verlag.

2003 “Sennacherib’s Campaign of 701 BCE: The Assyrian View”. Lester L. Grabbe (ed.), *‘Like a Bird in a Cage’. The Invasion of Sennacherib in 701 BCE*. JSOTSup 363. ESHM 4. Lontoo: Sheffield Academic Press, s. 168–200.

Meade, C. Wade
1974 *Road to Babylon. Development of U.S. Assyriology*. Leiden: Brill.

Mellink, Machteld
1991 ”The native kingdoms of Anatolia”. John Boardman et al. (eds.), *The Cambridge Ancient History*. 2nd edition. Volume III, part 2: The Assyrian and Babylonian Empires and other States of the Near East, from the Eighth to the Sixth Centuries B.C. Cambridge: Cambridge University Press, s. 619–665.

Millard, Alan
2003 ”Aramaic Documents of the Assyrian and Achaemenid Periods”. Maria Brosius (ed.), *Ancient Archives and Archival Traditions. Concepts of*

Record-Keeping in the Ancient World. Oxford Studies in Ancient Documents. Oxford: Oxford University Press, s. 230–240.

Miller, J. Maxwell & Hayes, John H.
2006 A History of Ancient Israel and Judah. Second edition. London: SCM Press.

Niehr, Herbert
1997 "Some Aspects of Working with the Textual Sources". Lester L. Grabbe (ed.), *Can a 'History of Israel' Be Written?* JSOTSup 245. ESHM 1. Sheffield: Sheffield Academic Press, s. 156–165.

Nissinen, Martti
2009 "Historiallinen raamatuntutkimus ja kriittinen historiantutkimus". *Teologinen Aikakauskirja* 114, s. 559–568.

Oates, Joan
1991 "The Fall of Assyria (635–609 B.C.)". John Boardman et al. (eds.), *The Cambridge Ancient History*. 2nd edition. Volume III, part 2: The Assyrian and Babylonian Empires and other States of the Near East, from the Eighth to the Sixth Centuries B.C. Cambridge: Cambridge University Press, s. 162–193.

Oded, Bustenay
1979 Mass Deportations and Deportees in the Neo-Assyrian Empire. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert.

1995 "Observations on the Israelite/Judaean Exiles in Mesopotamia during the Eighth-Sixth Centuries BCE". Karel Van Lerberghe & Anton Schoors (eds.), *Immigration and Emigration within the Ancient Near East. Festschrift E. Lipiński.* Orientalia Lovaniensia Analecta 65. Leuven: Peeters, s. 205–212.

2000 "The Settlements of the Israelite and the Judean Exiles in Mesopotamia in the 8th–6th Centuries BCE". Gershon Galil & Moshe Weinfeld (eds.), *Studies in Historical Geography and Biblical Historiography Presented to Zecharia Kallai*. Supplements to Vetus Testamentum 81. Leiden: Brill, s. 91–103.

2003 "Where Is the 'Myth of the Empty Land' To Be Found? History versus Myth". Oded Lipschits & Joseph Blenkinsopp (eds.), Judah and the Judeans in the Neo-Babylonian Period. Winona Lake: Eisenbrauns, s. 55–74.

Ofer, Avi
1997 "Judah". Eric M. Meyers et al. (eds.), *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*. Volume 3. New York & Oxford: Oxford University Press, s. 253–257.

Oppenheim, A. Leo

1977 *Ancient Mesopotamia. Portrait of a Dead Civilization*. Revised Edition Completed by Erica Reiner. Chicago: The University of Chicago Press.

Pakkala, Juha
2006 "Zedekiah's Fate and the Dynastic Succession". *Journal of Biblical Literature* 125, s. 443–452.

Parpola, Simo
2004 "National and Ethnic Identity in the Neo-Assyrian Empire and Assyrian Identity in Post-Empire Times". *Journal of Assyrian Academic Studies* 18, s. 5–40.

Pearce, Laurie E.
2006 "New Evidence for Judeans in Babylonia". Oded Lipschits & Manfred Oeming (eds.), *Judah and the Judeans in the Persian Period*. Winona Lake: Eisenbrauns, s. 399–411.

2011 "'Judean': A Special Status in Neo-Babylonian and Achemenid Babylonia?". Oded Lipschits, Gary N. Knoppers & Manfred Oeming (eds.), *Judah and the Judeans in the Achaemenid Period. Negotiating Identity in an International Context.* Winona Lake: Eisenbrauns, s. 267–277.

Pedersén, Olof
1998 Archives and Libraries in the Ancient Near East 1500–300 B.C. Bethesda: CDL Press.

2005a *Archive und Bibliotheken in Babylon. Die Tontafeln der Grabung Robert Koldeweys 1899–1917.* Abhandlungen der Deutschen Orient-Gesellschaft 25. Saarbrücken: Saarländische Druckerei und Verlag.

2005b "Foreign Professionals in Babylon. Evidence from the Archive in the Palace of Nebuchadnezzar II". W.H. van Soldt & R. Kalvelagen & D. Katz (eds.), *Ethnicity in Ancient Mesopotamia. Papers Read at the 48th Rencontre Assyriologique Internationale. Leiden, 1-4 July 2002.* PIHANS 102. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, s. 267–272.

2009 "Neo-Assyrian Texts from Nebuchadnezzar's Babylon: A preliminary Report". *Of God(s), Trees, Kings, and Scholars. Neo-Assyrian and Related Studies in Honour of Simo Parpola.* Studia Orientalia 106. Helsinki: Suomen Itämainen Seura, s. 193–199.

Porten, Bezalel
1984 "The Jews in Egypt". W. D. Davies & Louis Finkelstein (eds.), *The Cambridge History of Judaism 1. Introduction. The Persian Period.* Cambridge: Cambridge University Press, s. 372–400.

Pyhä Raamattu
– *Pyhä Raamattu*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Pieksämäki: Suomen Kirkon Sisälähetysseura 1996.

Roth, Martha T.
1989 *Babylonian Marriage Agreements 7th – 3rd Centuries B.C.* Alter Orient und Altes Testament 222. Kevelaer: Butzon & Bercker.

Röllig, Wolfgang
1996 ”Deportation und Integration. Das Schicksal von Fremden im assyrischen und babylonischen Staat”. Meinhard Schuster (Hrsg.), *Die Begegnung mit dem Fremden. Wertungen und Wirkungen in Hochkulturen vom Altertum bis zur Gegenwart.* Colloquium Rauricum 4. Stuttgart & Leipzig: B. G. Teubner, s. 100–114.

Saggs, H.W. F.
1982 “Assyrian Prisoners of War and the Right to Live”. *Archiv fûr Orientforschung. Beiheft* 19, s. 85–93.

Sidersky, D.
1929 ”L’onomastique hébraïque des tablettes de Nippur”. *Revue des Études Juives* 87, s. 177–199.

Smelik, Klaas A.D.
1996 “Letters to the Exiles. Jeremiah 29 in Context”. *Scandinavian Journal of the Old Testament* 10, s. 282–295.

Smith, Sidney
1970 “The Foundation of the Assyrian Empire”. J. B. Bury & S. A. Cook & F. E. Adcock (eds.), *The Cambridge Ancient History*. Volume III. The Assyrian Empire. Cambridge: Cambridge University Press.

Stern, Elsie R.
2010 ”Esther and the Politics of Diaspora”. *The Jewish Quarterly Review* 100, s. 25–53.

Stolper, Matthew W.
1985 *Entrepreneurs and Empire. The Murašû Archive, the Murašû Firm, and the Persian Rule in Babylonia.* PIHANS 54. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.

2001 ”Fifth Century Nippur: Texts of the *Murašûs* and from Their Surroundings”. *Journal of Cuneiform Studies* 53, s. 83–132.

Tadmor, Hayim & Yamada, Shigeo
2011 *The Royal Inscriptions of Tiglath-pileser III (744–727 BC), and Shalmaneser V (726–722 BC), Kings of Assyria*. The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period 1. Winona Lake: Eisenbrauns.

Tropper, Josef
2001 ”Der Gottesname **Yahwa*”. *Vetus Testamentum* 51, s. 81–106.

Uchitel, Alexander
2003 ”Local Differences in Arrangements of Ration Lists on Minoan Crete”. Maria Brosius (ed.), *Ancient Archives and Archival Traditions. Concepts*

of Record-Keeping in the Ancient World. Oxford Studies in Ancient Documents. Oxford: Oxford University Press, s. 139–152.

UCP9/3
1928 ”An Agreement between a Babylonian Feudal Lord and his Retainer in the Reign of Darius II” by Henry Frederick Lutz. *University of California Publications in Semitic Philology* 9/3, s. 269–277.

Unger, Eckhard
1925 ”Namen in Hofstaate Nebukadnezars II”. Theologische Literaturzeitung 50, s. 481–486.

1927 ”Der älteste Hof- und Staatskalender der Welt”. Forschungen und Fortschritte 3, s. 1–2.

1931 Babylon. Die Heilige Stadt nach der Beschreibung der Babylonier. Berliini: De Gruyter.

Valkama, Kirsi
2010 “What Do Archaeological Remains Reveal of the Settlements in Judah during the Mid-Sixth Century BCE?”. Ehud Ben Zvi & Christoph Levin (eds.), *The Concept of Exile in Ancient Israel and its Historical Contexts*. Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenshaft 404. Berliini: De Gruyter, s. 39–59.

Van De Mieroop, Marc
2003 “Reading Babylon”. American Journal of Archaeology 107, s. 257–275.

2004 A History of the Ancient Near East. Ca. 3000–323 BC. Blackwell History of the Ancient World. Malden: Blackwell.

Vanderhooft, David
1999 *The Neo-Babylonian Empire and Babylon in the Latter Prophets*. Harvard Semitic Monographs 59. Atlanta: Scholars Press.

2003a “Babylonian Strategies of Imperial Control in the West: Royal Practice and Rhetoric”. Oded Lipschits & Joseph Blenkinsopp (eds.), *Judah and the Judeans in the Neo-Babylonian Period.* Winona Lake: Eisenbrauns, s. 235–262.

2003b “New Evidence Pertaining to the Transition from Neo-Babylonian to Achaemenid Administration in Palestine”. Rainer Albertz & Bob Becking (eds.), *Yahwism after the Exile. Perspectives on Israelite Religion in the Persian Era. Papers read at the First Meeting of the European Association for Biblical Studies, Utrecht, 6–9 August, 2000*. Studies in Theology and Religion 5. Assen: Van Gorcum, s. 219–235.

Van Driel, Govert
1999 “Agricultural Entrepreneurs in Mesopotamia”. Horst Klengel & Johannes Renger (Hrsg.), *Landwirtschaft im Alten Orient. Ausgewählte Vorträge der XLI. Rencontre Assyriologique Internationale Berlin, 4.–*

8.7.1994. Berliner Beiträge zum Vorderen Orient 18. Berliini: Dietrich Reimer Verlag, s. 213–223.

2002 *Elusive Silver. In Search of a Role for a Market in an Agrarian Environment. Aspects of Mesopotamia's Society.* PIHANS 95. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.

Waerzeggers, Caroline
1999/2000 ”The Records of Inṣabtu from the Naggāru Family”. *Archiv für Orientforschung* 46–47, s. 183–200.

Wallis, Gerard
1953 *Die soziale Situation der Juden in Babylonien zur Achämenidenzeit auf Grund von fünfzig ausgewählten babylonischen Urkunden*. Diss. Berliini.

1980 ”Jüdische Bürger in Babylonien während der Achämeniden-Zeit”. *Persica* 9, s. 129–188.

Weidner, Ernst F.
1939 ”Jojachin, König von Juda, in Babylonischen Keilschrifttexten”. *Mélanges syriens offerts à Monsieur René Dussaud par ses amis et ses élèves* 2. Bibliothèque archéologique et historique 30. Pariisi: Geuthner, s. 923–935.

Williamson, H.G.M.
1985 *Ezra, Nehemiah*. Word Biblical Commentary 16. Waco: Word.

Winckler, Hugo
1889 *Die Keilschrifttexte Sargons* 1. Leipzig: Eduard Pfeiffer.

Winn Leith, Mary Joan
1998 ”Israel among the Nations: The Persian Period”. Michael D. Coogan (ed.), *The Oxford History of the Biblical World.* New York & Oxford: Oxford University Press, s. 367–419.

Wiseman, D.J.
1956 *Chronicles of Chaldaean Kings (626–556 B.C.) in the British Museum*. Lontoo: The Trustees of the British Museum.

Wunsch, Cornelia
s.a. Cornelia Wunschin bibliografia. http://www.islet-verlag.de/AutorBand2.html. Katsottu 11.2.2012.

2003 *Urkunden zum Ehe-, Vermögens- und Erbrecht aus verschiedenen neubabylonischen Archiven*. Babylonische Archive 2. Dresden: ISLET.

Yamauchi, Edwin
2002 ”The Eastern Jewish Diaspora under the Babylonians”. Mark. W. Chavalas & K. Lawson Younger, Jr (eds.), *Mesopotamia and the Bible. Comparative Explorations*. JSOTSup 341. Lontoo: Sheffield Academic Press, s. 356–377.

Younger, K. Lawson Jr.
1998 ”The Deportations of the Israelites”. *Journal of Biblical Literature* 117, s. 201–227.

Zadok, Ran
1978 ”The Nippur Region during the Late Assyrian, Chaldean and Achaemenian Periods Chiefly according to Written Sources”. *Israel Oriental Studies* 8. Tel Aviv: Tel Aviv University, s. 266–332.

1979 *The Jews in Babylonia during the Chaldean and Achaemenian Periods according to the Babylonian Sources*. Studies in the History of the Jewish People and the Land of Israel Monograph Series 3. Haifa: The University of Haifa.

1985 *Geographical Names According to New- and Late-Babylonian Texts.* Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes VIII. Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients, Reihe B Nr. 7/8. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert.

1988 *The Pre-Hellenistic Israelite Anthroponymy and Prosopography*. Orientalia Lovaniensia Analecta 28. Leuven: Peeters.

1995 ”On the Late-Assyrian Texts from Dūr-Katlimmu and the Significance of the NA Documentation for Ethno-linguistic Classification”. *Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires* 1995/3.

1996 ”Notes on Syro-Palestinian History, Toponymy and Anthroponymy”. *Ugarit-Forschungen* 28, s. 721–749.

2002 *The Earliest Diaspora. Israelites and Judeans in Pre-Hellenistic Mesopotamia*. Publications of the Diaspora Research Institute 151. Tel Aviv: Tel Aviv University.

2003 ”The Representation of Foreigners in Neo- and Late-Babylonian Legal Documents (Eight through Second Centuries B.C.E.)”. Oded Lipschits & Joseph Blenkinsopp (eds.), *Judah and the Judeans in the Neo-Babylonian Period.* Winona Lake: Eisenbrauns, s. 471–589.

Kirjallisuusluettelon lyhenteet

ESHM	European Seminar in Historical Methodology.
JSOTSup	*Journal for the Study of the Old Testament*, Supplement Series.
PIHANS	Uitgaven van het Nederlands historisch-archaeologisch instituut te Istanbul = Publications de l’Institut historique et archéologique néerlandais de Stamboul = Uitgaven van het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten te Leiden.